T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ETNİK/TERİTORYAL ULUSÇULUK BAĞLAMINDA TÜRKİYE'DE ULUSAL KİMLİĞİN İNŞA SÜRECİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DİLEK YALÇIN

ANABİLİM DALI: SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ
PROGRAMI: SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER

KOCAELİ, 2007

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ETNİK/TERİTORYAL ULUSÇULUK BAĞLAMINDA TÜRKİYE'DE ULUSAL KİMLİĞİN İNŞA SÜRECİ

YÜKSEKLİSANS TEZİ

DİLEK YALÇIN

ANABİLİM DALI: SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ
PROGRAMI: SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER

TEZ DANIŞMANI: DOÇ. DR. YILMAZ BİNGÖL

KOCAELİ, 2007

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ETNİK/TERİTORYAL ULUSÇULUK BAĞLAMINDA TÜRK ULUSAL KİMLİĞİNİN İNŞA SÜRECİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tezi Hazırlayan: Dilek Yalçın
Tezin Kabul Edildiği Fakülte Kurulu Tarihi ve No: 4.07.2007, 2007/18

Doç. Dr. Yılmaz Bingöl | Yrd. Doç. Dr. Güven Bakırezer | Yrd. Doç. Dr. Yücel Demirer

KOCAELİ, 2007

SUNUŞ

Yüksek Lisan Tez çalışması boyunca değerli katkılarıyla çalışmanın içerik ve biçim bakımından olgunlaşmasını sağlayan danışman hocam Doç. Dr. Yılmaz Bingöl'e, kaynaklara ulaşmamda benden desteğini esirgemeyen Boran'a ve tez çalışması sürecince sonsuz desteğini gördüğüm anneme en içten teşekkürlerimi sunarım.

Kocaeli, Temmuz 2007

Dilek Yalçın

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ……...1
İÇİNDEKİLER..... ..II
ÖZET.....IV
İNGİLİZCE ÖZET.....VI
GİRİŞ.....1

I.BÖLÜM
ULUSÇULUK KURAMLARI.
A-1 Etnik Kimlik Ulus ve Ulusçuluk Kavramları..... 8
A-2 Uluslardan Önce Ulusçuluk İlkçi Yaklaşım..... 17
A-3 Modernist Yaklaşım..... 19
A-3-1 Ekonomik Dönüşüm…… 20
A-3-2 Siyasi Dönüşüm…….. 23
A-3-3 Toplumsal Kültürel Dönüşüm……. 26
A-3-4 Etno-Sembolcü Yaklaşım…….29
A-4 Kemalist Ulus İnşa Pratiğinin Ulusçuluk Tipolojilerindeki Yeri ……...32

II.BÖLÜM
TÜRKİYE'DE ULUSAL KİMLİĞİN OLUŞUM SÜRECİ
A-1 Ulusal Kimlik.....39
A-2 Türk Ulusçuluğunun Kaynakları.....40
A-3 1919-1923 Milli Mücadele Dönemi Milli Siyasetin Doğuşu.....53
A-4 Ulusal Kimliğin Sekülerleşme Süreci.....58
A-5 Ulusal Kimliğin Cumhuriyetçi Tanımı.....60
A-6 Türk Ulusal Kimliğinde Etnik Öğeler..... 64
A-6-1 Türk Ulus İnşasında Irkçı Söylem..... 73
A-6-2 Türk Dil Teorisi..... .78
A-6-3 Türk Tarih Tezi..... .87
A-6-4 İskan Kanunu …… …..94

III. BÖLÜM

TÜRK ULUSAL KİMLİĞİNDE KÜRTLER

A-1 Kürt Ulusçuluğunun Kaynakları ve Milli Mücadele Döneminde Kürtler.....97

A-2 Cumhuriyet Döneminde Kürt İsyanları ve Resmi Bakış 101

A-2-1 Şeyh Said İsyanı..... 103

A-2-2 Dersim İsyanı..... .110

SONUÇ..... .115

YARARLANILAN YAYINLAR..... 122

ÖZGEÇMİŞ

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER ANABİLİM DALI

ETNİK/TERİTORYAL ULUSÇULUK BAĞLAMINDA TÜRKİYE'DE ULUSAL KİMLİĞİNİN İNŞA SÜRECİ

ÖZET

Bu çalışmanın temel konusu Türk ulusal kimliğinin bileşenlerini tespit etmektir. Çalışmada ulusal kimliğin unsurları 1923 Cumhuriyetin ilanıyla başlayan dönemden ele alınarak 1938'e kadar olan süreçle sınırlandırılmıştır. Bu süreç içinde ulusal kimlik, hukuki-siyasi ve uygulamada gerçekleşen iki boyutuyla ortaya konulmuştur. Ayrıntıda ulusal kimliğin bileşenleri etnik/sivil bağlamında araştırılmıştır. Türk ulusçuluğunun vatandaşlığa bağlı ulusçuluk anlayışı ile organik ulusçuluk anlayışı arasındaki konumu araştırılmıştır. Bu açıdan konuya ilişkin genel bir bilgi vermek amacıyla önce ulus, ulusçuluk, etnisite kavramlarına ilişkin olarak literatürdeki hakim görüşler ortaya konulmuş, daha sonra ilkçi ve modernist araçsalcı ulusçuluk tipolojilerine yer verilmiştir.

Türk ulusçuluğunun etnik/sivil konumu ortaya konmaya çalışılırken Cumhuriyetin ilanından sonra ulusal kimliğin anayasada nasıl tanımlandığı ve dönemim devlet seçkinlerinin beyanları ortaya konulmuştur. Daha sonra erken Cumhuriyet dönemimdeki uygulamaların Türk ulusçuluğunun hukuki-siyasi boyutunu yansıtıp yansıtmadığını ortaya koymak amacıyla Türk Tarih Tezi, Türk Dil Teorisi, İskân kanunu, siyasi seçkinlerin ulusal karakteri kavrayışları ve diğer birçok reform ve kurumlar ile isyanlar süreci ele alınmıştır. Sonuçta erken cumhuriyet döneminde sosyal-siyasi alanda gerçekleştirilen reformlar ve isyanlar sürecinde hükümetin aldığı tavırlar, anayasada tanımlandığı şekliyle vatandaşlığa dayalı bir ulusçuluk anlayışından kaymaların olduğunu bize göstermektedir. Bu kayış kısmen 1925 yılından başlamak üzere ağırlıklı olarak 1930'lu yıllarda kendini gösterir.

Cumhuriyet döneminin isyanlar süreci, hükümetlerin isyanlara yönelik aldığı tavırlar Türk ulusçuluğunun etnik öğelerin eklenmesine neden olmuştur.

Sonuçta Türk ulusçuluğunun anayasada tanımladığı şekliyle vatandaşlığa dayalı bir ulus anlayışına yakın dururken uygulamada gerçekleşen boyutuyla, organik bir ulusçuluğa da yakın durmaktadır. Konjonktüre bağlı olarak Türk ulusçuluğu etnik ve sivil ulusçuluklar arasında gidip gelen bir değişim göstermiştir.

Tezi Hazırlayan: Dilek YALÇIN
Tez Danışmanı: Doç. Dr. Yılmaz BİNGÖL
Tez Kabul Tarih Ve No: 04.07.2007, 2007/18
Jüri Üyeleri: Doç. Dr. Yılmaz BİNGÖL, Yrd. Doç. Dr. Güven BAKIREZER, Yrd. Doç.. Dr. Yücel DEMİRER

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER ANABİLİM DALI

BUILDING PROCESS OF NATIONAL IDENTITY IN TURKEY IN THE CONTEXT OF ETHNIC/TERRITORIAL NATIONALISM

ABSTRACT

Main topic of this study is to determine the components of Turkish national identity. In the study, the components of the national identity have been restricted from the period beginning from the announcement of the Republic in 1923 to 1938. Within this process, the national identity has been manifested with its two dimensions: judicial-political and realized in practice. In detail, the components of the national identitiy have been investigated in the context of ethnic/civic. The position of Turkish nationalism between the understanding of the nationalism that Turkish nationalism depends on citizenship and the understanding of ethnic nationalism has been investigated. With the aim of giving general information from this point or view, first of all prevailing views in literature related to the concepts of nation, nationalism, and ethnicity have been explained, and then primordialist, modernist and instrumentalist nationalism typologies have been explained.

While trying to manifest ethnic/civic position of Turkish nationalism, after the announcement or the Republic how the national identity was defined in the constitution and statements of state elites of that tşme have been manifested. Then, with the aim of manifesting whether the practices in the early period of the Republic reflects judicial-political dimensions of the Turkish nationalism it has been dealt with the issued of Turkish History Thesis, Turkish Language Theory, Settlement Law, comprehension of nationala character of political elites, and many other reforms and institutions, and processes of revolts.

As the result, the reforms realized in social-political area in he early period of the Republic and the manners government adopted in the process of revolts indicate us that there are deviations from the understanding of the bationalism as described in

the constitution, which depends on citizenship. This deviation starts partly from the year 1925, and makes its presence felt in the years of 1930. The process of revolts of the Republican period and the manner that the governments adopted against the revolts have caused the addition of ethnic components to the Turkish nationalism.

Consequently, while the Turkish nationalism as described in the constitution stands near to a nation understanding depending on citizenship, it also resembles an organic nationalism with its dimension in practice. Turkish nationalism as linked with the conjuncture shows a change going and coming back between ethnic and civic nationalism.

Tezi Hazırlayan: Dilek YALÇIN
Tez Danışmanı: Doç. Dr. Yılmaz BİNGÖL
Tez Kabul Tarih Ve No: 04.07.2007, 2007/18
Jüri Üyeleri: Doç. Dr. Yılmaz BİNGÖL, Yrd. Doç. Dr. Güven BAKIREZER, Yrd. Doç.. Dr. Yücel DEMİRER

GİRİŞ

Anthony D. Smith'e göre: günümüzde var olan tüm devletler, ulusal kimliklerini iki farklı kategoride inşa etmişlerdir. Bunlardan birincisi, eskinin etnik kimliklerinin dayanışmasıyla şekillenmiş etnik ya da ulus devletlerdir. İkincisi modernleşmeyle birlikte ortaya çıkan, ulusu vatandaşlıkla açıklayan *teritoryal* tanımdır. Ancak bir ulusun saf olarak bu iki kategoriden birine girmesi her zaman mümkün görülmez. Uluslar değişen derecelerde bu kategorileri harmanlayabilirler. Kemalist ulus inşa pratiğinin bu sınıflandırma içinde yer alan konumunu belirlemeye çalışmak bu çalışmanın ana konusudur. Bu doğrultuda Atatürk döneminde (1923-1938) inşa edilen Türk ulusal kimliğinin unsurları belirlenmeye çalışılmıştır. Resmi tarih bakış açısıyla Kemalist ulusçuluğun etniklikten uzak, anayasada tanımlandığı şekliyle vatandaşlığa dayalı, siyasi bir kimlik anlayışı olduğu öne sürülür. Oysa uygulamanın bu siyasi görüşle bire bir örtüşmediği görülecektir. Kemalizm'in ulusçuluk anlayışı, coğrafi sınırlarla belirli, teritoryal bir ulusçuluğa bünyesinde yer vermekle birlikte modernleşme çabalarının gereği olarak gördüğü etnik bir ulusçuluğu da içinde harmanlamıştır. Bu doğrultuda Kemalizm'in ulus inşa pratiğini irdelerken onun hem zorunlu koşullarının hem de medeniyetçi refleksinin sonucu olarak, teritoryal ve organik ulusçuluğa yer vermesi bu çalışmada ele alınan başlıca ana konudur. Turgay Uzun'a göre: Teritoryal ulusçuluk etnik bir homojenlik kaygısından ziyade belli bir toprak parçası üzerinde siyasi bütünlüğe önem atfeder. Buna göre eşit hak ve ödevlere dayalı olarak yaşamını sürdüren, ulusal birliğin yasalarla sağlandığı bir ulus vardır. Organik (etnik) ulus anlayışında ise ulusal birliği sağlayan unsurlar siyasi öğelerden ziyade ortak dil, ortak kültür veya aynı soydan gelindiğine dair duyulan inanç gibi etnik kimliğin bileşenlerinden oluşur. Burada birlik bilinci siyasi bir örgütlenmeden bağımsız olarak gelişebilen bir duygudur.

Türk ulusal kimliğinin inşa süreci milli mücadele döneminden sonra Lozan antlaşmasıyla başlar. Lozan antlaşmasıyla Türkiye'de azınlıklar olarak gayrimüslimler kabul edilmiştir. Bunun dışında kalan Türk olmayan Müslüman unsurlar Türk olarak kabul edilmiştir. Milli mücadele döneminde ulusal birliği sağlayan temel unsur din olarak alınmış, ülkede yaşayan etnik kimliklerin imtiyazlı haklarının korunacağına dair vaatlerde bulunulmuştur. Bu süreçte Türklerden sonra en büyük etnik kimliği oluşturan Kürtlerde Lozan konferansında Türk delegelerle

aynı görüşte, ülkede Türk Kürt sorunu olmadığını, Türklerle Kürtlerin kardeş halk olduklarını vurgulamışlardır. Lozan konferansında azınlık olarak gayrimüslimler kabul edilince yasal olarak azınlıklara imtiyazlar tanınmış, Kürtler ve diğer etnik kimlikler bu sürecin dışında kalmışlardır. 1923 cumhuriyetin ilanıyla başlayan süreçte resmi söylem daha önce etnik farklılıklara vaat ettiği imtiyazları tanımayarak modernleşme çabalarının gereği olarak ortaya çıkan monolotik bir yapıya kaymıştır. Siyasilerin uygulamaya koyduğu modernleşme pratiğinin ulus devlet, tek kimlik vb olguları içermesi ve bu pratiğin toplumsal farklılıkların kimlik taleplerini karşılayamaması sonuçları günümüze kadar uzanan bir çatışma ortamını doğurmuştur.

Tür ulus inşası Lozan konferansından başlayarak siyasilerin uygulamaya koyduğu modernleşme projesiyle şekillenmiştir. Bu süreçte ulus inşa süreci, siyasi-hukuki ve etnik olmak üzere iki farklı boyutta gerçekleşmiştir. Siyasi-hukuki boyutta, (bu dönem 1923'te Cumhuriyetin ilanıyla başlar) ulusal kimlik, dil, kültür ve ülkü birliğini içeren, kısmen vatandaşlığa dayalı bir çerçevede gelişmiştir. 1925 yılında ise ağırlıklı olarak kendini hissettiren etnik kimliğe yönelik talepler dönemin siyasileri tarafından kabul edilmemiş, baskı ve zorlamaya dayalı olarak etnisitenin ön plana çıkarıldığı, farklılıklara yönelik özümseme sürecinin yaşandığı bir süreç gelişmiştir. Ulusal birliği ve bütünlüğü sağlamak amacıyla kısmen 1925'ten sonra başlayan etnik yapılandırma gerçek yüzünü 1930'dan sonra gösterir. Kemalizm'in ulus inşa pratiğinin dönemsel olarak farklı boyutlarda gelişmesi konjonktüre bağlı olarak şekillenmiştir. Türkiye toplumunun çok etnikli bir yapıya sahip olması, başlangıçta etnikliğin öne çıkarılmasına engel olurken, modernleşme projesi bağlamında gerçekleştirilen reform süreci, dil ve dinsel açıdan farklılıklar gösteren toplumun geleneksel yapısına karşı kalmış, sonuçta ayaklanmaların ve çatışmaların olduğu bir dönem yaşanmıştır. Bugün Türkiye'de yaşanan ulusal kimlik sorununun temelleri de erken cumhuriyet dönemindeki kimlik politikalarının uzantısı şeklinde görülmektedir.

Kemalist ulusçuluk devletin bekasını sağlama kaygısıyla modernleşme çabalarına girerken, dünya konjonktüründe yer alan ulus devlet modelini benimsemiştir. Ulus devlet, bağımsızlığın korunması ve ilerleme gücünün dinamiği olarak görüldüğünden, bir grup seçkinin ulusçuluğu amaç edinerek topluma şekil verdiği bir uluslaşma süreci yaşanmıştır. Modernleşme pratiğinin sonucu olarak

ortaya çıkan ulusçuluk, Türkiye'de, aydınların yönlendirmeleriyle, çoğunluğu oluşturan Türk etnik kimliğinin araçsallaştırılıp, Osmanlı millet sisteminden, Türk ulus devletine geçiş yapıldığı bir süreci içerir. Bu süreci üç farklı dönemde inceleyeceğiz. Birinci dönemde milli mücadele döneminde, misak-ı milli sınırlarıyla belirlenmiş, etnik çoğulculuğu veri alan, ulusal kimliği İslami bütünlüğün temsil ettiği bir ulus anlayışı vardır. Milli mücadele döneminde (1919-1923) Türk ulusal kimliğini karakterize eden ana öğe dindir. Emperyalizme karşı verilen mücadele, tüm vatandaşları ortak bir çatı altında toplayacak, birleştirici bir unsuru gerekli kılmıştır. Müslüman kimliği, Çerkezler, Lazlar, Kürtler, Türkler gibi birçok unsuru kapsayan birleştirici temel öğe olmuştur. Bu yüzden de ulus, Müslüman kimliği ile tanımlanmış, zorunlu şartların sonucu olarak etnik çoğulculuk politik söylemde yerini almıştır.

Ulusal kimliğin ideolojik temelleri aslında geç Osmanlı döneminden başlayan bir geçmişe sahip olmasına rağmen çoğunlukla milli mücadele dönemi ve Cumhuriyetin 1923-1938 arası yıllarında şekillenmiştir. 1923-1929 arası dönemde, artık ulusal sınırlar kesinleşmiş olduğundan, Kemalizm'in ana hedefi olan modernleşme projesi bağlamında, dini söylemden kopuş gerçekleşmiştir. Ulusun belirleyici unsuru olan dini kimlik, yerini Türk isminde yansımasını bulan etnikliğe bırakmıştır. Ulusal kimliğin yeni Cumhuriyetçi tanımı dil, kültür ve ülkü birliği ile bir arada yaşayan toplumu Türk ulusu olarak adlandırmıştır. Cumhuriyetçi ulus tanımının, milli mücadele dönemindeki ulus anlayışından ayıran temel nitelik, ulusal kimliğin sekülerleştirilmesi olmuştur. Din vicdanlarda bırakılarak dil, kültür ve ülkü birliği esas alınmıştır. Buna göre Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan, Türk kültürünü benimsemiş, Türkçe konuşan ve Cumhuriyet ülküsüne bağlı olan herkes Türk kabul edilmiştir.

Ulusal kimliğin inşa sürecinde 1929'dan sonra başlayan süreçte kısmen vatandaşlığa dayalı olan cumhuriyetçi ulus tanımına, etnik soya dayalı unsurlar eklenmeye çalışılmıştır. Bu yeni süreçte dil, kültür ve ülkü birliğinde ifadesini bulan ulus tanımı, dil, kültür ve soy birliği olarak icra etmiştir. Konjonktüre bağlı olarak değişim gösteren ulusal kimliğin bileşenleri, siyasi-sosyal alanda başlayan sekülerleşme çabaları sonunda değişim göstermiştir. Siyasi elit, ulusal bağımsızlığın korunması için modernleşmeyi zorunlu görmüştür. Modernleşme çabaları ise Batıyı model alarak uygulamaya konulduğundan geleneksel toplum

İslami niteliklerinden arındırılmıştır. Çok etnikli yapıya sahip Türkiye toplumunda gayri Türk unsurları bir arada tutan birleştirici unsur dini kimlik olduğundan, dinin tasfiye edilmesi, etnik ayrılıkçı ayaklanmaların başlamasının nedenleri arasında görülür. Ancak bundan daha ağır basan bir olgu, milli mücadele döneminde etnik farklılıklara vaat edilen imtiyazların, 1923'ten sonra unutulmasıdır. Özellikle de Kürtlerin, Osmanlıda Yavuz Sultan Selim döneminden itibaren sahip oldukları özerk yapıları 1923'ten sonra sona ermiştir. Anayasada ulusal kimlik Türk olarak tanımlanırken bu süreçten sonra Kürtler sahip oldukları imtiyazları, haklarıyla yok sayılmışlardır. Oysa daha önceleri milli mücadele döneminde Kürtler ulusal kimliğin ayrı bir unsurudurlar. Bu dönemde parlamento tutanaklarına meclisin, Türklerin ve Kürtlerin ortak meclisi olduğu sözleri geçmiş, Kürtler kendi kimlikleri ile parlamento da yer almışlardır.

1923 cumhuriyetin ilanıyla başlayan dönemde devletin bekasını sağlayacak olan unsurun modernleşme olarak görülmesi ve modernizasyon safhasını başlatan cumhuriyetçilik, laiklik, sekülerizm, ulus devlet, tek kimlik gibi unsurların toplumun tüm kesimleri tarafından kabul görmemesi toplumda dinsel ve etnik çatışmaların olduğu bir dönemin yaşanmasına neden olmuştur. Türkiye toplumunun dinsel, dinsel ve etnik olarak çok kimlikli bir yapıya sahip olması, modernizmin monolotik yapısıyla uyuşmadığından sonuçları günümüze dek uzanan bir çatışma ortamının varlığını beslemiştir. Sonuçta daha önceleri toplumsal birliği sağlayan unsur İslami kimlik iken, siyasi elit tarafından, modernleşme projesiyle ortaya çıkan boşlukta herkese hitap edecek, toplumu bir arada tutacak bir unsur olarak etnisiteye dayalı bir kimlik oluşturma süreci başlatılmıştır. Başlangıçta bu etnisiteye dayalı kimlik tanımı dilsel ve kültürel bir birlikteliği içerirken 1925 yılından sonra etnik kimliğe dönük çalışmalar başlamış ve ağırlıklı olarak 1930'dan sonra kendini gösteren ve ırk unsuruna da önem atfeden bir uluslaşma süreci yaşanmıştır.

Kemalizm etnik yüzünü ağırlıklı olarak 1930'dan sonra gösterir. Ulusal birliği sağlamada etnik temelli bir toplum inşa etmek önemli görüldüğünden, Türk Tarih Tezi, Türk Dil Teorisi, 1934 İskan Kanunu gibi çalışmalar yapılmıştır. Etnikliğin önem kazanmasında ikinci önemli unsur, Avrupa'nın gözünde geri, barbar olarak görülen Türklerin, kendilerine olan özgüvenlerini sağlayarak çağdaş uygarlıklar seviyesini yakalamaları istenmiştir.

Yıllarca farklı etnik kimliklerin bir arada yaşadığı Anadolu'da, insanlara yeni kurulan Türkiye Cumhuriyetine bağlı olun demek tek başına yeterli olmadığından cumhuriyete bağlılığı sağlayacak ve toplumu bir arada tutacak önemli bir söylem gerekli görülmüştür. Bu söylem de siyasi elit tarafından Türk etnisitesi çerçevesinde şekillendirilmiştir. Türk Tarih Tezi ve Türk Dil Teorisi ile Atatürk'ün söylev ve demeçleri ile Nutukta sıkça görülen Türk ırkının yüceliğine ilişkin sözler ve çalışmalar literatürde yer alan bazı yazarlar tarafından, şoven bir ırkçılıktan ziyade özgüven duygusunu sağlayıp, modernleşme çabalarına hız verme bağlamında araçsal bir niteliğe sahip görülmüştür. Ancak farklılıklara yönelik asimilasyon politikaları ve ulusu homojenleştirme yolunda alınan idari tedbirler, Türk ulus inşasının ırkı da bileşenleri arasına alan ikinci bir yüzünü bize gösterir. Anayasada ki ulus tanımında ırka gönderme yapılmamış dahi olsa pratikte gerçekleşen, Türk ırkının üstünlüğüne yönelik çalışmalar, bir taraftan ulusun kendine olan özgüvenini sağlamaya çalışmakla birlikte diğer taraftan asimilasyon politikaları ve iskan kanunuyla ulusun homojenleştirilmesi çalışmaları, Türk ulus inşasının ırkı da bileşenleri arasına alan ikinci bir yüzünü ortaya koymaktadır.

Kemalizm'in ulusa ilişkin tanımlaması erken cumhuriyet döneminde, Cumhuriyet ülküsünü benimseyen, Türk kültürüne bağlı olan herkesi Türk saydığını söylemiştik. 1930'dan sonra bu tanıma etnik unsurlar eklenmeye başlamış, ırki bakımından farklılık gösterenlerde, bu ırksal farklılıklarından arınmak kaydıyla yani Türkçe'yi anadili olarak konuşmak, Türk kültürünü benimsemek ve cumhuriyet ülküsüne bağlı olmak kaydıyla Türk sayılabilmişlerdir.

Türk ulusal kimliğinin inşa sürecinin sekülerleşme pratiği ve ulus devlet inşası, etnisizim ve bu doğrultuda uygulanan asimilasyon politikalarını beraberinde getirmiştir. Etnisist politikalar devletin varlığını sürdürmesinde araç olarak kullanılmıştır. Gayri Müslimler ve Türkçe konuşmayan Müslümanlar devletin bekası önünde engel olarak görüldüğünden bunların asimilasyonuna yönelik etnisist politikalar uygulanmıştır. Kemalist ulusçuluk temelde ırkçı değil etnisisttir. Etnik ve dinsel alanda ısrar edenlere karşı ayrımcıdır. Cumhuriyet ülküsünü ve Türk kültürünü benimseyen herkes ırki farklıklarına bakılmaksızın Türk olarak kabul edilir.

Kemalist ulusçuluk ulusal topluluğu çoğunluğu oluşturan Türk etnikliği çerçevesinde tanımladığından bunun dışında kalan etnik farklılıkları tanımamıştır. Bu yüzden de etno-kültürel farklılıkların taleplerini görmezden gelmiş ve bunları

dönüştürmeye yönelik politikalar uygulamıştır. 1925'te isyanlar ile başlayan süreçte şark ıslahat raporları hazırlamış, Doğu Bölgeleri yeniden yapılandırılmıştır. Tek kimlikli bir toplum oluşturma yönünde uygulamaya konulan Türkçe konuşma kampanyası, iskan kanunu, tehcir vb. etnik yönetim stratejileri, Kemalizm'in ulusal kimliği, çoğunluğu oluşturan Türk kimliği ekseninde şekillendirmeye çalıştığını gösterir.

Kemalist ulusçuluğun siyasi-hukuki söylemi ve uygulama örnekleri ortaya konulurken başta Mustafa Kemal Atatürk ve diğer devlet seçkinlerinin beyanları olmak üzere CHP'nin tüzük, kurultay ve programlarına bakılmıştır. Ayrıca bu dönemdeki devlet kurumlarının, anayasanın ve idari alanda çıkarılan kanun ve raporların incelenmesi ulus inşa sürecine ilişkin ip uçları vermektedir. 1924-1938 arası döneme ait, resmi gazete ve devletin resmi yayın organı olan Cumhuriyet gazetesinin incelenmesi ulus inşa sürecinin bileşenlerinin belirlenmesine yönelik önemli kaynaklardan biri olmuştur.

Bu çalışmada Türk ulusal kimliğinin modernist dönemdeki inşa süreci ele alınmış, bu kimliğin oluşum süreci siyasi söylem ve uygulamadaki içerdiği değişikliklere göre dönemlere ayrılmıştır. Kemalist ulus inşa pratiğini, cumhuriyet döneminden değil de 1919'dan, milli mücadele döneminden başlatıyoruz. Çünkü: Atatürk dönemdeki uygulamaları, tarihi arka planından bağımsız olarak ele almak konuyu tam anlamıyla açıklayıcı olmayacaktır. Milli mücadele döneminden sonra Atatürk döneminde (1923-1938) ulus inşa süreci, siyasi-hukuki tanım ve uygulamada gerçekleşen iki boyutuyla ele alınmıştır.

Konunun incelenmesi üç ayrı bölümde sınıflandırılmıştır. Birinci bölümde ulus, ulusçuluk ve etniklik kavramlarına ilişkin tanım ve tipolojilere yer verilmiştir. Türk ulusçuluğuna ilişkin bir değerlendirme de bulunurken ulus, ulusçuluk ve etnisite kavramlarını incelemek faydalı olacaktır. Çalışmanın ana konusu olarak Türk ulusal kimliğinin bileşenlerini incelerken birinci bölümde kavramlara ilişkin genel bir değerlendirmede bulunduktan sonra Türk ulusçuluğunun modernist ulusçuluk tipolojisi içindeki yeri tartışılmıştır.

İkinci bölümde ise Türk ulusal kimliğinin bileşenleri dönemler itibariyle içerdiği değişikliklere göre sırasıyla anlatılmıştır. Türk ulusal kimliğinin bileşenlerini ortaya koyarken konuyu tarihi arka planından bağımsız ele almak yeterince açıklayıcı olmayacağından, geç Osmanlı dönemine ilişkin kaynaklar ve milli

mücadele dönemine yer verilmiştir. Daha sonra Türk ulusçuluğunun etnik/teritoryal ayrımındaki yeri tespit edilmeye çalışılmış, bu doğrultuda sekülerleşme pratiği, Türk Tarih Tezi, Türk Dil Teorisi, İskan kanunu ve ulusal karaktere ilişkin söylemler üzerinden konu incelenmiştir.

Üçüncü Bölümde Ulusal kimliğin yapılandırılma sürecinde rejime muhalefet eden unsurlara yer verilmiştir. Bunlar içinde en büyük muhalefeti yapan Kürtler olduğundan konuyu sınırlandırmak açısından Kürt isyanlarına yer verilmiştir. Türk ulusal kimliğinin etnik/teritoryal yüzünü ortaya koymada belirleyici olacağından, İsyanların çıkış nedenleri, rejimin bu sürece karşı takındığı politikalar ve idari alanda alınan kararlar incelenmiştir.

1.BÖLÜM

ULUSÇULUK KURAMLARI

A-1) Etnik Kimlik, Ulus ve Ulusçuluk Kavramları

Ulusçuluk toplumsal yaşamımızı etkileyen ve önemli siyasal sonuçlar doğuran bir ideoloji olarak, geçmişte olduğu gibi bugün de kitleleri etkileyen bir olgu olmaya devam etmektedir. Literatürde ulusçuluk ve ulusun bugün hangi süreçler veya dönemler içerisinde ortaya çıktığı üzerine ortak bir tanım geliştirilememiştir. Bu durum bir çok düşünürün kavramlara birbirinden farklı ve bazen keyfi anlamlar yüklemesine sebep olurken, sosyal olayların anlamlandırılmasını, açıklanabilmesini de zorlaştırmaktadır.

Birbirine alternatif yaklaşımlar ve kısmi teoriler, ulusu, ulus devletin kapsam ve amaçlarını açıklamaya çalışır. İnsanlar tarihin en eski çağlarından beri topluluk halinde yaşamalarına rağmen bugün algıladığımız şekildeki ulus kavramı yakınçağın bir ürünüdür. Toplumlar tarihin gelişme basamakları içinde feodal örgütlenme yapılarını terk edip modern örgütlenme düzeyine ulaştıklarında ulus haline gelmişlerdir. Batı'da feodalizmin yıkılışından sonra ortaya çıkan yeni ilişkiler ağında insanlar ortak aidiyetler etrafında birleşmiştir. Sanayi devrimiyle birlikte ekonomik ilişkilerin artması, ortaya çıkan merkezi devletler ulus oluşum sürecini hazırlamıştır. Ulus olgusunun ortaya çıkmasında etkili olan faktörler devlet, gelişen ekonomik ilişkiler ve duygusal bağlılıklardır.

Bernard Lewis'e göre ulus kavramını anlamlandırmada tarihsel sürece baktığımızda kendisiyle aynı anlamda kullanılan ve Arapça kaynaklı bir sözcük olan millet sözcüğünü görürüz. Lewis, sözcüğün Aramice'den geldiğini ve bir söz anlamına gelen "milla" kökenine dayandığını belirtir. Buna göre millet, kutsal kitabı kabul eden insan topluluğunu ifade eder.[1] Nation sözcüğü karşılığında kullanılan Ulus ise, Moğolca kökenden gelmektedir ve yeni ortaya çıkan bir kavram olarak daha çok aynı kökten gelme anlamını taşıyan bir etnik topluluğu ifade etmektedir.[2] Terimin etimolojisi hakkında değişik görüşler bulunmaktadır. Elie Kedourie'ye göre *Nation* kelimesi İngilizce'de ulus anlamına gelirken, kelimenin Latince'de "*nasci*" fiilinin ortacından türetildiğini ve doğmak anlamına geldiğini ileri sürer. Latince de

[1] Bernard Lewis**, İslamın Siyasal Dili**, Çev. F. Taşar, Kayseri, 1992, s. 62'den aktaran: Turgay Uzun, "Ulus Milliyetçilik ve Bir Kimlik Üzerine Değerlendirme," **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, sayı:23, s. 132.

[2] Uzun, a.g.m., s. 132.

nationem kelimesi soy yada ırkı çağrıştırır. Asli anlamda ulus ortak kan, soy bağı fikrini ifade eder.[3] Ancak zaman içinde kavram asli anlamının dışında, farklı kültürlere sahip toplulukların aynı devlet içerisinde anayasal vatandaşlık kavramının getirdiği birleştirici etki sayesinde insanların özgür bir biçimde yaşayarak oluşturduğu bir topluluk olarak ele alınmıştır. Örneğin Anthony D. Smith ulusu, tarihi bir toprağı paylaşan, geçmişten gelen tarihsel anıları olan, aynı yasaya tabi ortak hak ve ödevleri olan, kitlesel bir kamu kültürü içinde yaşayan insan topluluğu olarak nitelendirmektedir.[4] Smith'in ulus anlayışı sınırlıda olsa siyasal bir düzeni gerekli görmektedir. Bu düzen İnsanların kendilerini ait hissedebilecekleri sınırları belli bir toprak parçasının üzerinde kuruludur. Kan bağından farklı olarak ortaya çıkan bu ulusçuluk anlayışı batıda ortaya çıkan bir kavramdır. Feodal düzenin yerini alan yeni siyasi örgütlenme olan devlet ve onun çizdiği sınırlar içinde yaşayan *teritoryal* halk ilk kez batıda ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak diyebiliriz ki batılı ulus kavramı alana bağlı bir özellik göstermektedir. Halkın üzerinde yaşadığı toprak parçası insanlar için tarihsel kökleri olan, halkın onunla özdeşleştiği, "yurt" olarak nitelendirdiği vazgeçilmez bir yerdir.[5] Bugün batı toplumlarında gördüğümüz demokratik toplumların temelini bu ulus anlayışı oluşturur. Buna göre farklılıklarla uzlaşmaya ve eşitliğe dayalı bir toplumda haklar, anayasa ile güvence altına alınmıştır. Belli bir etnik grubun diğer grup üzerinde tahakküm kurması mümkün değildir.

Smith'in bu liberal ulusçu anlayışına paralel olarak, Watson'a göre de insanların aynı ortak kökenden gelip gelmediklerine bakılmaksızın eğer bir grup, içinde bulunduğu topluluktan ayrı bir ulus oluşturduğunu düşünüyor ya da öyle davranıyorsa o zaman ulusun varlığından söz edilebilir. Watson'un tanımı nesnel tanımları içeren organik anlayış yerine, batıda ortaya çıkan öznel tanımlara ağırlık veren anlayışı benimser. Ona göre bir ulusun üyeleri ortak bir kültürü benimsemekle birlikte, bireysel varlıklarının ötesinde ulusal bir bilince sahip olmalıdırlar.[6]

---

[3] Elie Kedourie, **Avrupa'da Milliyetçilik**, Çev. M. Haluk Timurtaş, Ankara: Devlet Kitapları, 1971, s. 13.
[4] Anthony D. Smith, **Milli Kimlik**, çev. Bahadır Sina Şener, 2.b., İstanbul: İletişim Yayınları, 1999, s. 32.
[5] Smith, **Milli Kimlik**, s. 25.
[6] Hugh Seton -Watson, **Nations and States: An Inquiry into the Origins of Nations and the Politics of Nationalism** (Boulder, Colorado: Westvies Press, 1977), s. 5'den aktaran Ahmet Yıldız, **Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları**, 2.b., İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 28.

Ulus kavramına ilişkin kimi yazarlar din, dil, ırk gibi nesnel öğeleri ön plana çıkartırken kimileri de, duygusal bağlılık, bilinç düzeyinde millet oluşturabilme gibi inanca dayalı öznel öğeleri ön plana çıkartırlar. Her iki grubun dışında kalan bir grup yazar ise nesnel ve öznel öğelerin birlikte kullanıldığı bir tanımı tercih eder. Öznel öğeleri öne çıkaran yazarlardan biri olan Connor'a göre ulus, aynı soydan geldiklerine inanan insanların oluşturduğu topluluktur. Ulusçuluk ise bireylerin içinde bulundukları ulus ile özdeşleşmeleri ve ona sadakat duymalarıdır. Connor önemli olanın ortak bir soydan gelme değil buna duyulan inanç olduğunu söyler. Siyasi seçkinlerin halka hitaben yaptığı konuşmalarında inanç noktasını sıkça vurguladıkları görülür. Örneğin, Kemalist seçkinler başta Atatürk ve İnönü olmak üzere yaptıkları konuşmalarında sıkça Türk milletinin asil kanı vb. unsurlara atıfta bulunmuşlardır. Oysa Anadolu'nun tarih boyunca istilalara uğradığını ve büyük göçler aldığını düşünürsek Türk olmanın tek bir ortak kökenden geldiğine ve saf bir ırk olduğuna inanmak olgusal olarak mümkün değildir. Ancak buna inanmayanlar siyasi seçkinlerin yönlendirmeleriyle ulusu bir akrabalık bağı olarak düşünürler. Bu inancın maddi bir temele sahip olması önemli değildir. Önemli olan insanların inanç bazında bunu doğru olarak algılayıp gösterdikleri davranışsal sonuçlardır.[7]

Connor ulusu tanımlarken öznel niteliklere ağırlık verirken, tıpkı onun gibi nesnel ve öznel öğeleri birleştiren bir yazar John Dunn'dur. Dunn'a göre ulus, hem genetik olarak doğumla hem de bireysel tercihe dayanan, seçimle belirlenen bir topluluktur.[8]

Yukarıda anlattığımız bu farklı ulus tanımlamaları iki kategori altında toplanabilir. Birincisi etnik öğelere ağırlık veren organik ulusçuluk anlayışı, diğeri ise batıdaki şekliyle toprağa bağlı, siyasal niteliği ağır basan ulusçuluk anlayışlarıdır. Ulus kelimesinin kökeni aslında kan bağını gerekli kılmaktadır. Ancak günümüz toplumlarında saf bir ulus olamayacağından, kavrama yüklenilen anlam değişmiştir. Bu değişim sonucunda yasalarla birlikte yüklenilen hak ve ödevler açısından batılı ulus kavramı ortaya çıkmıştır. Turgay Uzun'a göre "yeni bir siyasal yapı olan devlet ve bu yapının içinde yaşayan *teritoryal* halk ilk kez batıda ortaya çıkmıştır. Bu anlamda Batılı ulus kavramı ilk önce alana bağlı yani *teritoryal* bir nitelik

[7] Walker Connor, "The Nations and Its Myth**" Ethnicity and Nationalism**, der., Anthony D. Smith (Leiden: E.J.Brill, 1992), ss. 48-49'dan aktaran Yıldız, a.g.e., s. 28.
[8] John Dunn, "Introduction: The Crisis of the Nation-State?" John Dunn, der., **Contemporary Crisis of the Nations-State** (Oxford: Blackwell, 1995), s. 'den aktaranYıldız, a.g.e., s. 29.

göstermektedir. Bu anlayışa göre toprak ve halk birbiriyle bütünleşmiş ve ayrılmaz bir özellik kazanmıştır."[9] Bunun en somut örneğini Amerika Birleşik Devletleri'nde görebiliriz. Ülke halkı etnik köken, dini inançlardan bağımsız olarak yasalar önünde herkesin eşit olduğu kendi iradeleriyle seçip tercih ettikleri subjektif unsurları içeren siyasi bir ulus fikrini benimser. Bu anlayışa göre birey kendi seçebileceği bir ulusa ait olur. Kişi kendi toplumunda kalsa ya da başka bir ülkeye göç etse dahi, içinde yer aldığı toplumun üyesi olacaktır. Aynı şekilde Fransa'da da Fransız kelimesi bir etnik topluluğa hitap etmez, ülke sınırları içinde yaşayan ülke vatandaşı olan insanları adlandırmak için kullanılmıştır. Bu teritoryal ulus anlayışı öznel özelliklerin öne çıktığı bir ulusçuluktur. Bunun yanında insanların kendi tercihlerinden ziyade zorunlu olarak içinde doğdukları toplumdan aldıkları, gelenek, din, dil, tarih gibi objektif ölçülere göre belirlenmiş ve devlet gibi bir siyasi organın aracılığını gerektirmeyen, kültür temeline dayalı ulus anlayışı da vardır. Burada birlik bilinci devletten bağımsız olarak gelişebilen bir duygudur.[10] Etnik azınlıklar buna örnek olarak verilebilir.

Ulusçuluk sınıflandırmasında, değinildiği üzere, benzer bir kategoriyi de Smith yapar. Ona göre etnik ve teritoryal (mülki) ulusçuluk tipleri vardır. Milliyet, ya etnik (doğuma dayalı) ya da teritoryal (tercihe dayalı) kriterlerle tanımlanabilir. Etnik milliyet ortak bir ata inancı ve ortak bir kültüre yaslanan grubun kimlik bilincidir. Bunun aksine siyasi- mülki milliyet anlayışında ulusal gruba üyelik genel olarak dil, kültür veya atadan bağımsız olarak, ulusal sınırlar içinde ülkenin vatandaşı olan ya da orada doğan herkese açıktır.[11] Etnik ulusçuluk insanların ortak bir geçmişi, tarihi paylaştıkları geleceğe dair beklentilerinin benzer olduğu, gerçek ya da inanç bazında, inandıkları ortak bir ata miti etrafında birleştikleri insan topluluğunun kimliğidir. Buradaki birlik unsurları siyasal öğelerden çok mevcut ya da varsayılan etnik bir kültürü oluşturan mitler, semboller, ortak hatıralardan oluşan bir bütündür.[12] Smith'e göre etnik ulusçuluğun üç temel ortak özelliği vardır. Ortak köken (soy) burada ulus, soya dayalı farazi bir üst aile olarak görülür. İkinci temel özellik siyasi söylemin, kendinde meşruluk kaynağı olarak halkı ve onun emellerini görmesidir. Kısacası ulusların kendi kaderini tayin hakkı siyasi söyleme meşruluk kazandırır.

[9] Uzun, a.g.m., s. 133.
[10] Uzun, a.g.m. s. 134.
[11] Smith,**Ulusların Etnik Kökeni**, Ankara: Dost Kitapevi Yayınları, 2002, ss. 178-181.
[12] Smith, **Ulusların Etnik Kökeni**, ss. 127-128.

Üçüncü temel özellik ulusal bilinci varsaymada etkili olan dil ve geleneklerin oluşturduğu kültürdür. Bu özellik siyasi ulusçuluk anlayışında hukukun üstlendiği işlevin etnik toplumdaki rolüne denk düşer. Bu yüzden de doğu Avrupa ve Asya ülkelerindeki ulusçu hareketlerde dil faktörü ve dilbilimciler ağırlıklı rol oynamıştır. Smith'e göre, etnik ulusçu hareketler, tüm ulusu kapsayan bir yüksek kültürü, bu kültürün içinde yer alan homojen organik bir ulusun varlığını, halkın tercihleri doğrultusunda bağımsız bir devletin varlığını ve pasif olan kimliğin etnik bilinçlenme süreciyle birlikte etnopolitik bir topluluğa dönüşerek içinde bulunduğu toplumun nesnesi olma konumundan çıkıp kendisi özne olmayı hedefler.

Teritoryal (mülki) ulusçuluk anlayışına göre her ulusun kendini gerçekleştirebileceği kendisi için tarihten gelen bir kutsallığı olan uğruna insanların hayatını verebilecek kadar bağlı oldukları bir vatan olmalıdır. Bunun yanında gerçek yada hayali bir tarihe yaslanan ülke, yasalarla birlikteliğin sağlandığı vatandaşlığa dayalı, ortak bir sivil-siyasi kültür içerir. Teritoryal ulusçuluğun ikinci unsuru ise, kendi etnik kimliklerinin ötesinde, yasalar altında eşit hak ve ödevlere dayanan, merkezi bir yönetimin varlığı altında yaşamını sürdüren ulusun varlığıdır. Sivil siyasi ve sosyo-ekonomik hak ve özgürlükleri içeren hukuki eşitlik yani vatandaşlık teritoryal ulusçuluğun başka bir özelliğidir. Bir ulus saf olarak etnik veya sivil diye nitelendirilemez. Mutlaka her iki öğeden de belli özellikleri kendi içinde barındırır. Ulusçuluklar değişen oran ve şekillerde sivil ve etnik kurucu unsurlar ihtiva ederler. Kategoriyi belirleyen, bu unsurlardan hangisinin diğerine baskın olduğudur. Bazılarında teritoryal öğeler etnik olanlara baskınken, diğer bir kısmında tersi söz konusudur.[13]

Ulus tanımlamasında önemli bir yer tutan etnikliği tanımlamak burada önemli olacaktır. Bir çok kere etnik kimlik ve millet kavramları birbirinin yerine kullanılmaktadır. Siyasi bir kavram olan etniklik kelimesini 1953'te ilk olarak kullanan Amerikan sosyolog David Reisman'dır. Kavram kişinin kendi etnik grubuyla özdeşleşmesini ifade eder. Connor'a göre: "Terim olarak ulusun orijinal anlamı olan ortak kökene dayalı grup aidiyeti anlamına gelen yunanca "etnos" kelimesinin türevidir."[14] Etnik kimliğin yaygın kullanımına 1960'lardan sonra rastlanmaktadır. Bu süreçte terimin keyfi olarak kullanılması bugünkü kavramsal

[13] Smith, **Milli Kimlik**, ss. 28-33.
[14] Connor, "A Nations Is A Natio, Is A State, Is an Ethnic Group, Is a..." **Ethnonationalism: The quest For Understanding içinde**. ss. 89-118'den aktaran Yıldız, a.g.e., s. 39.

karışıklığın en önemli sebeplerinden birini oluşturur. Bazı düşünürler etnikliği, kimlik duygusuna sahip geniş bir toplumun alt grubu olarak ele alırlar. Literatürde üzerinde anlaşılan temel nokta bir alt gruptan ziyade beşeri kategoriyi ifade ettiği şeklindedir. Ancak bununla birlikte kavramın tanımına ilişkin genel bir mutabakat bulunmamaktadır. Toplumun içerisinde yer alan alt gruplar etnik olmakla birlikte aslında azınlıkları oluşturmaktadır. Bununla birlikte çoğunluğu oluşturanlar da, 'Türkiye de Türkler, Almanya da Almanlar' örneğinde olduğu gibi hakim bir etnik grup olabilirler ama bunlar azınlık değillerdir.[15] Dyke, etnik grubu; aynı soydan gelen, kendilerini kolektif olarak ırka ya da dil veya din gibi ortak kültürel özelliklere dayalı ayrı bir kimlik sahibi olarak gören kişilerin oluşturduğu bir grup[16] olarak tanımlar. Bu tanımlamada etnik kimlikler ile ulus arasında herhangi bir ayrım görmek mümkün değildir.

Smith ise etnik grubu tanımlarken aynı soydan gelmekten ziyade, buna duyulan inancın daha önemli olduğunu söyler. Etnikliği, genetik mirasla değil, ortak kökene olan inançla ilişkilendirir. Ona göre etnik grup, Soya ait mitlerin rolünü ve tarihi anıları vurgulayan, din, gelenek, dil ya da kurumlar gibi bir veya birden fazla kültürel faklılığa göre tanınan ve ayırt edilen bir kültürel kolektif tiptir."[17] Smith, etnik gruba aidiyetin değişmez bir nitelik olmadığını düşünür. Kişinin toplum içindeki kendi özgül durumu onun etnik kimliği algılama şekline bağlı olarak değişim gösterebilir. İnsan toplumsal yaşamı içinde birçok kimliğe sahiptir. Bu kimliklerin önem dereceleri duruma göre farklılık gösterecektir. Bu durum etnikliğin çeşitli bireysel ve kolektif çıkarlara göre değişebileceğini ve aynı zamanda siyasi seçkinlerinde amaçlarına ulaşmada etnikliği araçsal olarak kullanabileceklerini gösterir. Etnik kimlikler savaş, göç gibi vb. unsurlara bağlı olarak da tarihsel gelişim sürecinde çözülmelere maruz kalabilirler. Ayrıca bunun tersi bir durumda da, farklı kimlik türleri içinde kalan bireyler ya da gruplar etnik bilinçlenme yaşayabilirler. Örneğin, Anadolu'daki Türkler 1900'den önceki dönemde Osmanlı ya da İslami kimlikleriyle kendilerini tanımlamışlardır. Yerel birimlerde tarıma dayanan ekonomik ilişkiler çerçevesinde kendilerini hısımlık gibi etnik aidiyetten daha küçük ilişkilere göre aidiyeti belirlemişlerdir. Ortak bir ata miti, tarihi anılar, ya da seçilmiş

[15] Yıldız, a.g.e., s. 40.
[16] Vernon Van Dyke, "The Indıvudual, The State and Ethnic Communities in Political Theory," **World Politics**, 29:3, (1977), s. 344'den aktaran Yıldız, a.g.e., s. 40.
[17] Smith, **Milli kimlik**, s. 41.

bir yurt gibi etnik gruba ait öğeler insanların kendilerini tanımlamalarında belirleyici olmamıştır. Smith, etnik gruba ilişkin altı ana belirleyici özellik belirler. Bunlar; kolektif bir özel ad, ortak bir soy miti, paylaşılan tarihi anılar, ortak kültürü farklı kılan bir yada daha fazla unsur, özel bir yurtla bağ ve dayanışma duygusu. Belli bir topluluk bu niteliklere belli ölçülerde sahip olduğu sürece etnik grup oluşturacaktır.[18] Benzer şekilde Horowitz de etnik kimliği doğum ve kanla belirler. Smith de olduğu gibi o da etnikliği mutlak anlamda ortak köken olarak değil, buna duyulan inancın önemli olduğunu söyler. Ona göre etniklik kişilerin içinde doğdukları toplumdan kaçınılmaz olarak aldıkları, doğuştan gelen özellikler taşır. Etnik kimlik ailelerin geniş ölçekli düşünülmesiyle oluşur. Bununla birlikte ortak renk, dil, din açısından farklılıklar gösteren grupları birbirinden ayırır.[19]

Etnikliğin tanımı kendi içinde birçok unsuru barındırmasından dolayı net bir tanıma açık görülmemektedir. Bu yüzden de bir çok yazarın ulus anlamında kullandığı etniklik kavramının temel özelliklerini belirleyerek onu ulustan ayırmak gerekir. Birçok sosyal bilimci yerinde bir kararla etnik kimliği ulustan ayırt eder.

T.K. Oommen ulusu ortak bir kültür birliği içinde yaşayan topluluk olarak düşünür. Ona göre bir ülkede yaşayan insanların ortak kültürel özellikleri boşaltıldığında geriye etniklilik kalır. Bu nedenle etnikliğin ve ulusun tanımlanmasında kültürel özellikleri belirleyici olarak alamayız. Ulus ve etnik kimliğin birbirine karışmasını önlemek için bunların kendilerine has özellikleri belirlenmelidir. Oommen'e göre ulus kendi ülkesinde yaşayan yani meşru mülkiyet iddiasına sahip kültürel bir topluluktur. Etni ise kendi anayurdundan farklı bir yerde yaşayan kültürel topluluktur.[20] Burada ayırıcı unsur ülke/devlettir. Etnik grup devletsiz bir unsur olarak görülmektedir.

Smith'e göre ise etnik grup belli bir toprak parçasında ikamet etmek zorunda değildir. Etni, kendi anayurdundan uzakta olabilir. Önemli olan grubun birbirine ve yurduna duyduğu sevgi ve bağlılıktır. Connor'la aynı görüşü paylaşan Smith'in tanımına göre etnik grup, kendi özgünlüğünün, farklılığının bilincinde olamayabilir. Bu noktada Smith'in ulus ile etni arasındaki ayrımı şöyledir; etnik grup bir ülkeye sahip olma iddiasında olabilirken, ulusun bu talebi fizikidir. Yani ulus bir ülkede

---

[18] Smith, **Milli Kimlik**, ss. 41-42.
[19] Donald Horowitz, **Ethnic Groups in Conflict**, (Berkeley: University of California Press, 1985) s. 51'den aktaran Yıldız, a.g.e., s. 41.
[20] T.K.Oommen, "Race, Ethinicity and Class: An Analtsis of Interrelations," **International Social Science Journal, 1939** (February 1994), ss. 89-90'dan aktaran Yıldız, a.g.e., s. 42.

kendi siyasal örgütlenmesini tamamlamış belirli hukuki ve ekonomik ilişkiler içinde yaşıyordur. Etni ise ortak bir iş bölümü, hukuk düzeni ve ekonomik birliğe sahip olmayabilir. Ulus ile etni arasındaki bu ayrımı, seçkinlerin ulus oluşturma sürecinde toplumlar eğer herhangi bir etnik kökene sahip değillerse, çeşitli semboller kullanarak ve mitolojiye dair hikayelerle ortak bir geçmiş yaratmaya çalışmalarında görebiliriz. Yani ulus olma projesinde temelde bir etnik köken yoksa bu süreç eksik kalacaktır.[21]

Etnik gruplar sıklıkla toplumda yer alan çeşitli kültürel gruplarla karıştırılmaktadır. Dil, din, gelenek gibi çeşitli kültürel özellikler çoğu zaman etnik grubun kendi dışındaki diğer gruplarla da paylaşılabilir. Örneğin bir Kürt dil, din yada diğer kültürel özelliklerini Türklerle paylaşabilir. Etnik köken itibarıyla Kürt olan bir kimse Türkçe'yi çok iyi konuşuyor veya Türk kültürüyle yaşıyor olabilir. Bu açıdan kendisini etnik Türklere daha yakın da hissedebilir. Görüldüğü üzere kültürel sınırlar her zaman etnik sınırlarla örtüşmez. Yaygın görüş etnikliğin kültürel farklılıklarla belirleneceğidir. Oysa kültürel açıdan birbirine benzer olan grupların kendilerini yine birbirlerinden farklılaştırarak çatışma içine girdiği görülebilir. Örneğin: Sırplar ve Hırvatlar arasında Yugoslavya'nın bölünmesiyle birlikte ortaya çıkan çatışma kültürel açıdan birbirine yakın olan bu iki grupta etnik farklılığın aslında kültürün dışında belirlendiği görülür. Etnik gruplarla kültürel gruplar aynı değildir. Ortak kültürü kendi başına etnikliğin temeli olarak değerlendirmek yanıltıcı olabilir. Bu yüzdende etnikliğin belirlenmesinde biz ve onlar arasında sistematik bir ayrım olmalıdır. Etnik kimlikler tanımlanırken objektif kültürel nitelikler yerine onları köken itibariyle sınıflayan kategoriler olarak ele almak gerekir.[22]

Ulus ve etnik kimlik kavramlarına ilişkin literatürdeki çeşitli tanımlara yer verdikten sonra ulusçuluğu tanımlamaya geçebiliriz. Ulusçuluk (milliyetçilik) kavramını ilk kullanan 1774 yılında Johann Gottfried Herder dir. Fransa, Almanya, İngiltere ve A.B.D'de toplumsal ve siyasal yapının değişmesi sonucu halkın siyasal katılımının yaygınlaşması ulusçuluğun gelişmesine katkıda bulunmuştur. Fransız devriminin etkisiyle beraber Avrupa'da ve daha sonra çevre ülkelerde ulus-devlet ve ulusçuluk olgularının geliştiği bir tarihsel süreç yaşanmıştır. Birçok siyasal bilimci, sosyal antropolog ve tarihçi ulusçuluğa ilişkin çeşitli tanımlamalar ve

[21] Smith, **Milli Kimlik**, ss, 43-46.
[22] Thomas Hylland Eriksen, **Ethnicity and Nationalism**: **Anthropological Perspectives**. Lonra: Pluto Press, 1993, s. 34'den aktaran Yıldız, a.g.e., s. 43.

sınıflandırmalar yapmışlardır.[23] Bu sınıflamayı bir sonraki bölümde ulusçuluk kuramlarında anlatacağız. Burada kısaca ulusçuluğun tanım ve işlevine yer verilecektir.

Ulusçuluk tarihsel sürece yön veren önemli bir olgu olmasına rağmen tanım konusunda ortak bir noktaya ulaşılamamıştır. Ülkelerin içinde bulunduğu toplumsal ve ekonomik şartlara göre farklı biçimlerde oluşan ulusçuluk, belli bir işleve, belli bir unsura ya da sembole göre tanımlandığı zaman- bunlar sırasıyla ulusal birliği kurmak, dil veya ulusal devlet olabilir- kavramın içeriğinde yer alan bir çok unsur dışarıda kalabilmektedir. Örneğin, ulusal birliği kurulduğu halde ulusçu olanlar, ya da ulusal dili olmayan veya devlet kurmaya yönelmemiş ulusçuluklar vardır. [24] Ulusçuluk genel anlamda herhangi bir toplumun ulus olduğunun bilincine varmasıyla, bu ulusa ilişkin program veya amaç geliştirmesidir.[25] Aynı zamanda kişilerin kendilerini ait hissettikleri ulusun önceliğine duyulan inançtır. İki yüzlü bir karaktere sahip olan ulusçuluk birçok unsuru bünyesinde bulundurmaktadır. Bundan dolayı da toplumların içinde bulundukları şartlara göre olumlu veya olumsuz anlamlar kazanabilir. Örneğin: Balkanlardaki herhangi bir ayrılıkçı hareket ulusçuluk olarak tanımlanırken aynı şekilde bir halkın kendi güvenliği için başka bir halk üzerinde tahakküm kurmaya çalışması da olumlu karşılanır. Ulusçuluk hem bağımsızlık mücadelesi veren hareketlere hem de emperyalist hareketlere ilişkin olabilmektedir. Bu kadar farklı durumlarda ortaya çıkan ulusçuluk toplumda dinamikliği, hareketi sağlayacak bir araçtır. Çoğu zaman siyasi seçkinler tarafından kullanılmıştır.[26]

Teritoryal ulusçuluk tanımı gereği bir ülke içinde eşit ve evrensel vatandaşlık haklarına dayalı ve bu hakları teminat altına alan, hukuki çerçevesinde vatandaşların görüşlerini duyurmasına imkan verecek etkili kurumların varlığını gerekli kılar. Etnik ulusçuluk ise sivil öğelerden ziyade, etnik olarak tanımlanmış kültüre dayanır. Türk ulusçuluğu Smith'in kategorisinde her iki unsurunda bir sentezinden oluşmaktadır. Bu tespitin ayrıntılarına ikinci bölümde yer verilecektir.

---

[23] Uzun, a.g.e., s. 138.
[24] Baskın Oran, **Azgelişmiş Ülke Milliyetçiliği Kara Afrika Modeli**, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1977, ss. 4-5.
[25] Edward Mc Nall Burns, **Çağdaş Siyasal Düşünceler**. Çev: Alaeddin Şenel, Ankara: Birey ve Toplum Yayınları, 1984, s. 441.
[26] Yıldız, a.g.e., s. 31.

Kemalist ulus inşa sürecinin unsurlarına ilişkin bir değerlendirmede bulunurken ilk önce ulus, etniklik ve ulusçuluk kavramlarına yönelik bir değerlendirmede bulunmak faydalı olacağından bu bölümde ilk önce kavramlara yer verildi. Bundan sonraki bölümde ise Kemalist ulusçuluğun ulusçuluk tipolojileri içindeki yeri araştırılacağından bu tipolojilere ilişkin genel bir değerlendirme de bulunduktan sonra Türk ulusçuluğu etnik/teritoryal bağlamında ele alınacaktır.

A-2) Uluslardan Önce Ulusçuluk (İlkçi Yaklaşım)

Etnik kimlik, ulus ve ulusçuluk kavramları kelime anlamıyla ve çeşitli yazarların konu hakkındaki fikirleri kısaca özetlendikten sonra bu bölümde çeşitli milliyetçilik kuramları sistematik olarak ele alınacaktır. Bunlar ilkçi, modernist ve etno-sembolcü yaklaşımlardır. Aslında bu kavramlar bir kuramdan çok çeşitli milliyetçilikleri ortak yönleriyle bir çatı altında toplayıp sınıflandıran bakış açılarıdır. Böyle bir çalışma milliyetçiliğin değerlendirilmesini kolaylaştırmaktadır. Modernist grup içinde anlatılan yazarların ortak özellikleri, ulusçuluğun modernist sürecin sonuçlarından biri olarak görülmesidir; etno-sembolcüleri birleştiren, ulusçuluğun modern çağın ürünü olduğunu kabul etmekle birlikte ulusların etnik kökenlerine verdikleri önemdir. İlkçileri birleştirense bugünün uluslarının geçmişin etnik kimliklerinin devamı olan doğal yapılar olarak görmeleridir

İlkçi yaklaşıma karşılık gelen kavram İngilizce'de "Primordializm"dir. Buna göre etnik topluluklar ve uluslar tarihin doğal unsurlarıdır. Dil, din ırk ve etnisite insan gruplarını örgütleyen temel bağlardır. Bu bakımdan da toplulukları örgütleyen siyasal oluşumlardan önce gelmektedir. İlkçi yaklaşımın sosyolojik versiyonuna göre; İnsanlar doğduklarında nasıl bir topluma ve bir cinsiyete ait olarak doğuyorlarsa, uluslar ve ulusçuluk da doğal yapılar olarak görülmüştür. Doğalcı adı verilen bakış açısına göre etnik kimlik, konuşma yeteneği, koku alma, görme duyuları ya da cinsiyet kadar doğal bir olgudur. Kişiler etnik kimliklerini seçemezler yada değiştiremezler. Kişiler hangi toplumda doğuyorlarsa doğal olarak o toplumun bir parçasıdırlar. Bu görüşü benimseyenler insanlığın farklı etnik gruplara bölünmesini doğal düzenin parçası sayarlar. Böylece ulusların kendi doğallığından kaynaklanan, tıpkı bireyde olduğu gibi kendilerine ait bir misyonları ve kaderleri

vardır. Onlara göre uluslarla etnik gruplar arsında fark yoktur. Dolayısıyla ulusçulukta yakınçağın ürünü değil, her dönemde insanlığın temel niteliğidir. [27]

Doğalcı bakış açısı ulusçular tarafından en çok benimsenen yaklaşımlardan biri olmuştur. Çünkü; ulusların ezelden var olan kişilikleri ve onların birbirinden ayırt edilebilir doğal yapılar olmaları, her ulusun kendini gerçekleştirebilme mücadelesini beraberinde getirirken, bu amaç siyasetçiler tarafından kullanılan bir araç olmuştur. On sekizinci yüzyılın sonlarından itibaren, siyasetçiler devlet kurma ya da devletin kontrolünü ele geçirme noktasında eğitim ve kültürel sistemlere başvurarak milli geçmişi yaratmaya çalışmışlardır.[28]

İlkçi araştırmacılar içinde bir grup yazar ulusların doğallığı görüşüne kuşkuyla bakarken, onun sadece eski çağlardan beri var olduğu görüşüyle yetinir. Smith bu ikinci yaklaşıma eskilcilik adını verir. Buna göre ulusların eski çağlardan beri var olduğuna inanmak onların doğal yapılar olduğunu kabul etmeyi gerektirmez. Ulusların doğal yapılar olduğu kesin olarak bilinemez ancak bilinen en eski çağlardan beri vardırlar. Milletler kendi öz niteliklerini yıllarca değişikliğe uğratmadan koruyabilirler. Eskilcilik terimini milliyetçilik literatürüne sokan Smith'in terime yüklediği anlam süreklilikle beraber değişmezlik üzerine kuruludur. Milletler eski çağlardan beri vardırlar ve o günlerden bugünlere fazla değişikliğe uğramadan, özlerini kaybetmeden gelmişlerdir. Bugünün milletleri antik çağdan bu yana devam eden bir birlikteliğin günümüzdeki uzantısıdır. Bu sürekliliğin olabilmesi için ulusların kendi niteliklerini değişikliğe uğratmadan yıllarca koruyabilmeleri gerekir. Eskilcilere göre tarihsel süreçte savaşlar, göçler gibi vb. olaylar ulusun sürekliliğini kesintiye uğratsa da aslında ulusu oluşturan milli öz aynı kalır. Eskilci görüşü savunan yazarlara göre; millet ortak bir kültürü, ortak tarihi, dili ve toprağı paylaşan insanların oluşturduğu topluluktur. Eskilcilere göre hem uluslar hem de ulusçuluğun kökenleri eski çağlara kadar uzanır. Bugünün ulusları geçmişin uluslarının devamıdır. Uluslar kendilerini diğerlerinden ayıran temel özelliklerini koruyarak günümüze kadar gelmişlerdir. Ulusların bu tarihsel yolculuğunda değişen tek şey biçimdir. Ancak milli öz aynı kalır.[29]

---

[27] Smith, **Ulusların Etnik Kökeni**, ss. 34-35.
[28] Smith, "Milliyetçilik ve Kültürel Kimlik" **Türkiye Günlüğü**, Sayı, 50, (Mart -Nisan 1998), ss. 77-78.
[29] Smith, **Nations and Nationalism in a Global Era**, Cambridge: Polity Press. 1995, s. 52, ayrıca bakınız, s. 168'den aktaran Umut Özkırımlı, **Milliyetçilik Kuramları**, İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1999, s. 81.

İlkçi yaklaşımın diğer bir versiyonu da sosyo-biyolojik yaklaşımdır. Burada etnik bağlılıkların kökeni genetik özelliklerde ve iç güdülerde aranır. Ulusu oluşturan ana eylem insanların genlerinde yer alan üreme eylemidir. İnsan kendi sürekliliğini sağlamak, bunun için de soyunu devam ettirmek ister. Üreme eyleminde başarılı olmak için yakınlarla akraba olanla eşleşmeyi tercih eder. Bu yakınlığı belirleyen ölçüt ise kültürel benzerliktir. Kültürel benzerlik, mitler, insanlara kendi yakınlarını belirleme konusunda öncülük eder. Bireylerin başarılı üreme hedeflerine yönelik eylemleri kan bağı ve akrabalık olgusunun önem kazanmasına sebep olur. Böylece insanlar kendi etnik grup ya da uluslarına karşı duygusal bağlılıklar beslerler. Yani etnisite kan bağının bir uzantısıdır.[30]

A-3) Modernist Yaklaşım

Modernist yaklaşımı benimseyen yazarlar ulus ve ulusçuluğun modern çağa ait oluşumlar olduğunu düşünür. Modernist süreçte yer alan, kentleşme, laiklik, merkezi eğitim sistemi, ekonomik gelişmelerin sağladığı iletişim yoğunluğu, teknolojik devrim gibi etmenler ulusların oluşumunu hazırlamıştır. Bu anlayışa göre ulusun oluşumun sağlayacak koşullar modern çağda vardır. Diğer bir deyişle ulus ancak ulusçuluğun olduğu bir dönemde gereklilik haline gelir.

Bu bölümde Modernist grup içinde yer alan yazarların görüşlerine yer verilecek. Bunların kendi içinde türdeş bir kategori oluşturduğu söyleyemeyiz. Hepsi ulus ve ulusçuluk kavramlarının modern çağa ait oluşumlar olduğunu söylemekle birlikte, yorumlarında farklı etmenleri ön plana çıkarırlar. Umut Özkırımlı, Breuilly'nin, milliyetçilik kuramlarını eleştiren bir makalesini temel alarak yaptığı araştırmasında, Modernist kuramcılar arasındaki farklı bakış açılarından kaynaklanan bu görüş ayrılıklarını, kendi içinde bir sınıflandırmaya tabi tutar. Milliyetçiliğin çözümlenmesinde ekonomik etkenlere ağırlık veren araştırmacıları ekonomik dönüşüm, siyasi etkenleri temel alanlara siyasi dönüşüm, toplumsal kültürel etkenleri vurgulayanları ise toplumsal-kültürel dönüşüm başlığı altında inceler.[31] Burada toplumsal siyasi dönüşümü ön plana çıkaran araştırmacıların, toplumsal kültürel dönüşümü ya da diğerini benimsemediği anlamı çıkarılmamalı. Bu görüşler ulus ve ulusçuluk kavramlarının modern çağa ait olgular olduğunu kabul ederek ortak

[30] Smith, **Ulusların Etnik Kökeni**, ss. 34.
[31] Özkırımlı, a.g.e., s. 99.

noktada birleşme sağlarlar. Ancak öne çıkardıkları etkenler bakımından birbirlerinden ayrılırlar.

A-3-1) Ekonomik Dönüşüm

Tom Nairn, modernist araştırmacılar arasında ekonomik etkenleri ön plana çıkaran Neo-Marksist kuramcılardan biridir. 1960'lı yıllarda baş gösteren ulusçuluk akımları ve Batı Avrupa'da öne çıkan etnik akımlar Marksist kuramcıları, kuramlarını yeniden incelemeye itmiştir. Böylece Marksizm'i çağın gereklerine uydurmayı amaçlayan, dil, kültür ve ideolojiye daha fazla önem veren Neo-Marksist anlayış ortaya çıkar.[32]

Tom Nairn'e göre ulusçuluk olgusu ancak Marksist bakış açısıyla açıklanabilir. Yirminci yüzyıldan itibaren tarihsel sürecin oluşumunda ulusçu unsurların öne çıkması Marksizmin tarihi başarısızlığı olarak görülür. Nairn, materyalist ve idealist felsefenin ulus ve ulusçuluğu, tarihsel gelişim sürecinde toplumların ilerleyebilmesinin koşulu olarak gören görüşü eleştirir. Ona göre ulusçuluğun nedenleri, gelişimi toplumların iç dinamiklerinde değil, dünya tarihinin ilerleme sürecinde aranmalıdır. Dolayısıyla ulusçuluğu açıklamaya soyunacak kuramsal yaklaşım toplumları değil dünya tarihini temel olmalıdır. Ulusçuluk kapitalizmin gelişmeye başladığı on sekizinci yüzyıldan bu yana dünyaya egemen olan siyasi ve ekonomik modelin bazı nitelikleri tarafından belirlenir. Buna göre kapitalizmin adaletsiz gelişimi toplumu sınıflara ayırdığı gibi birbirine düşman hale getirmiştir. Böyle bir ortamda yer alan dilsel, kültürel, dinsel farklılıklar çözüm yolu olarak kendi siyasi ekonomi modellerini kurma yolunu seçtiler. Kapitalizmin dünyaya sunduğu, insanlığın daima ileriye gideceği düşüncesi, gerçekte olanla örtüşmedi, dengesiz gelişme birbirine kesit grupları doğururken güçlü olanın zayıf olan üzerinde tahakküm kurduğu bir siyasi modelin de gelişmesini sağladı. Kendi ekonomik gelişmesini tamamlamayan taraflar, entelijansiyanın girişimiyle gelişmiş batı ülkelerinin refah seviyesine ulaşabilirlerdi. Seçkinlerin elinde olan tek şey halkın kendisiydi. Etnik kimlik, yoksul ülkelerin kendi geri kalmışlıklarının nedeni olarak gördükleri zengin kapitalist ülkelere karşı, seçkinler tarafından kullanılacak bir araçtı.[33]

Nairn'e göre kapitalizmin dünyayı hızla etkisi altına almasının toplumsal ve

[32] Özkırımlı, a.g.e., ss. 99-101.
[33] Tom Nairn, **The Break-up of Britain: Crisis and Neo-Nationalism**, Londra: Verso, 2.b., 1981, s. 340'dan aktaran Özkırımlı, a.g.e., ss. 104-105.

siyasal bir bedeli vardı. Bu bedel ulusçuluktu. Nairn'e göre gelişimi önde tamamlayan ülkelerin yarattığı baskı, çevre ülkelerde geri kalmışlığa tepki olarak ulusçuluğun oluşmasına neden oluyordu. Aynı şekilde üçüncü dünya ülkeleri olarak adlandırılan geri kalmış ülkelerin verdiği mücadeleler, karşı tarafta da ulusçuluk olarak kendi yansımasını buluyordu. Nairn'e göre kapitalizmin geri kalmış ülkelerde yarattığı baskı diyalektik bir süreçti. Bu süreç tepki olarak ulusçuluğu doğurmakla birlikte gelişmiş merkez ülkeleri de etkisi altına alıncaya kadar devam ediyordu. İngiltere, Fransa ve Amerika uusçuluğu icat eden ülkeler değillerdi. Bu ülkeler ekonomik gelişimi önde götüren belli bir refah seviyesine sahip olan ülkelerdi. Bu yüzdende ulusçuluğu doğuran yoksulluğa sahip değillerdi. Onlar ilerdeydiler. Ancak milli devlet bir ideolojiye kavuştuğunda, merkez (gelişmiş) ülkelerin çevresinde yer alan yoksul ülkelerin geliştirdiği ulusçuluk diyalektik süreçte gelişmiş ülkeleri etkisi altına alıncaya kadar devam ediyordu.

Nairn'e göre ulusçuluğu iyi ve kötü olmak üzere ikiye ayırmak doğru değildi. Sömürge devletlerin milli mücadelesi haklı görülüp gelişmiş ülkelerin milliyetçiliği şovenizm olarak nitelendirilemezdi. Roma döneminde şatoların giriş kapısında yer alan Roma tanrısı Janusun iki yüzü vardı. Bir yüzü ileriye diğer yüzü geriye bakardı. Nairn ulusçuluğun karakterini janus gibi iki yüzlü görür. Ulusçuluk bir taraftan toplumların kendi gelişimlerini sağlamak için araç olarak kullanılırken ve sömürge ülkelerin bağımsızlıklarını kazanmalarında etkili olurken diğer taraftan genelde gelişmiş ülkelerde olan şekliyle emperyalist bir nitelik taşıyabilir.[34]

Modernist sınıflamada yer alan ulusçuluk çözümlemesinde ekonomik etmenleri öne çıkaran araştırmacılardan biri Amerikalı sosyolog Michael Hechter'dir. Hechter kendi kuramını 1960 lar'da Amerikalı siyasetçileri meşgul eden, azınlıkların milli kültür içinde özümsenmesi çalışmalarına bakarak geliştirmiştir. Azınlık sorununa ilişkin milli kalkınma modellerinden biri iç sömürgeciliktir. Eğer azınlıkların milli kültür içinde eritilmesi sağlanırsa, onların kötü yaşam şartlarının da sona ereceği düşünülmüştür. Çünkü, azınlıkların geri kalmışlığının nedeni olarak onların sistemle bütünleşememeleri görülür. Ancak azınlıkların sisteme entegrasyonu sağlandığı zaman milli kalkınma süreci de başlayacaktır. İktidar eğitim sistemiyle azınlıkların toplumsallaştırılması için gerekli adımları atmalıdır. Böylece bölgeler arası ilişkilerde artacak, merkezin toplumsal yapıları, ekonomik ilişkiler, kültür vb.

[34] Nairn, a.g.e., s. 353'den aktaran Özkırımlı, a.g.e., ss. 105-106.

unsurlar çevre bölgelere yayılacaktır. Geri kalmış yoksul bölgelerin merkezle olan ilişkilerinin artması onları kısa sürede modernleştirecektir. Böylece bölgesel farklılıklar yok olacak, etnik kimliklerin birbirinden ayrı durmasına olanak sağlayan siyasi, ekonomik ve kültürel koşullar ortadan kalktığından özümseme süreci sağlanmış olacaktır. Bölgeler arası farklılıklar ortadan kalkıp refah düzeyleri eşitlendiği için siyasi süreç etnik kimlikler veya ayrımcılık üzerinden değil milli partiler çevresinde yürütülecektir.[35]

Hechter Amerikalı siyaset bilimcilerin yukarıda anlattığımız bu toplumsal değişim modelini fazlasıyla iyimser bulur. Ona doğru gözüken kalkınma modeli iç sömürgeciliktir. Bu modele göre merkez çevre ilişkilerinin artması genel refah seviyesinin yükselmesine ve farklılıkların kaybolmasına sebep olmayacak tam tersine azınlık bölgelerinin ekonomik açıdan sömürülmesine neden olacaktır. Modernleşmenin aynı toplumun farklı yerleşim yerlerindeki eşitsiz dağılımı, toplumu modernleşmiş ve geri kalmış olmak üzere ikiye bölecektir. Toplumsal kaynakların çoğunluğunun güçlü olan merkezi iktidarda olması, toplumdaki azınlık gruplarının kendi geri kalmışlıklarının sebebi olarak kaynakların ve iktidarın eşitsiz bölüşümünü görmeleri, onların merkeze karşı cephe almalarını ve farklılıklarının bilincine varıp bu doğrultuda politika yapmalarına sebep olacaktır. Diğer taraftan avantajlı grup toplumsal rollerin bölüşümünde en prestijli olanları kendi grubundakilere verecektir. Belli bazı görev ve rollere az gelişmiş grubun üyelerinin kabul edilmemesi, bu kültürel işbölümü, bireylerin gruplarıyla özdeşleşmelerine yol açar. Kendi gruplarıyla özdeşleşen bireyler farklılıklarını belirleyen etnik unsurları ön plana çıkarırlar. Böylece biz ve ötekiler arasındaki ayrım belirginleşmeye başlar. Hechter'e göre gruplar arasındaki farklılığın belirginleşmesi için ilk koşul olarak ekonomik eşitsizlik olmalıdır. Bireyler ekonomik eşitsizliğin diğer grubun kendilerini sömürmesi sonucu oluştuğunu düşünmelidir. Ayrıca ezilen grup, içinde bulunduğu kötü koşulların sebebinin bilincinde olup bunu gayri meşru bir durum olarak kabul etmelidir. Dolayısıyla etnik bilinçlenme sürecinin başlayabilmesi için bir diğer koşul grup arasındaki iletişimin yoğunluğudur. İletişim artıkça öne çıkan kültürel farklılıklar, ekonomik eşitsizliklerle birleşip, çevre bölgelerdeki sömürülen grupların milli toplumla bütünleşme olasılığını en aza indirgeyecektir. Ezilen grup zaman içinde etnik bilinçlenme sürecini yaşadıktan sonra kendini farklı bir ulus olarak

[35] Özkırımlı, a.g.e., s. 114

algılayıp bir takım kolektif haklar isteyebilecektir.[36]

A-3-2) Siyasi Dönüşüm

Modernist yaklaşım içinde buraya kadar olan kısımda ulusçuluk çözümlemelerinde ekonomik etkenleri ön plana çıkaran yazarlar incelendi. Bu bölümde ise Breuilly ve Hobsbawm'ın siyasi etmenleri öne çıkaran kuramları incelenecektir.

Breuilly, ulusçuluğu siyaset biçimi olarak görmekle birlikte onu, siyasilerin devlet gücünü ele geçirmeye çalışırken kamuya karşı kullandıkları bir araç olarak görür. Çünkü ulusçuluk her şeyden önce güç ve iktidarla ilgilidir. Breuilly'e göre ulusçuluğun üç ayrı niteliği vardır. Buna göre;

1- Ulusun kendini diğer gruplardan ayıran belli nitelikleri olmalıdır.
2- Ulusun çıkarları bireylerin ve diğer tüm kolektif çıkarların üstünde olmalıdır.
3- Ulus mümkün mertebede bağımsız olmalıdır.[37]

Breuilly'e göre ekonomik ya da kültürel oluşumlar ancak belirli ulusçuluk tiplerini açıklayabilir. Ama genel anlamda farklı ulusçuluk tipleri için bir çerçeve oluşturmaz. Tek bir açıklamayla genelleştirilemeyecek kadar çok çeşitli ulusçuluk tipleri vardır. O yüzden genel bir yaklaşım geliştirilmek isteniyorsa ilk önce ulusçuluğun siyasi yapıyla ilişkisi ortaya konulmalıdır. Bu ilişki iktidar olmak isteyenlerin, ulusçuluğu araç olarak kullanmasıyla ilgilidir. Yani ulusçuluk her şeyden önce bir siyaset biçimi olarak kabul edilmelidir.[38]

Ulusçuluğun siyasi alanda üstlendiği görev, modernleşmenin (toplumun sosyal, ekonomik, siyasi alanda geçirdiği değişimin) kaçınılmaz sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Sanayi devrimi, teknolojinin hızla değişmesi gibi etkenler, ortaçağın sosyo-ekonomik yapısı içinde yer alan toplumsal üretimi, kolektif üretimden, işlevselliğin yer aldığı ve uzmanlaşmanın olduğu daha ufak birimlere kaydırmıştı. Eskinin yerel örgütlenme şekli, ekonomik üretimden bunun dağılımına ve ortaya çıkan sorunların çözümlenmesine kadar her işi kendi içinde çözüme kavuşturuyordu.

---

[36] Michael Hechter, **Internal Colonialism: The Celtic Fringe in British National Development**, 1536-1966, Londra, Henley: Routledge and Kegan Paul, s. 8-9'dan aktaran Özkırımlı, a.g.e., ss. 115-116.

[37] John Breuilly, **Nationalism and the State**, 2.b., Manchester: Manchester Unıversity Pres, 1993, s. 2'den aktaran Özkırımlı, a.g.e., s. 124.

[38] Büşra Ersanlı Behar, " Milliyetçilik Teorileri; Avrasya'da Siyaset ve İlişkiler," **Türkiye Günlüğü**, Sayı. 50,(Mart-Nisan 1998), s. 10.

Teknolojideki ilerlemeyle birlikte iş bölümü ve uzmanlaşmanın bir veya birkaç alanda işlerin görüldüğü, sorunların çözüldüğü yeni kurumsal örgütler ortaya çıktı. Eskinin çok işlevli kiliseleri, köylü komünleri yerlerini uzmanlık temeline göre ayrılmış yeni kurumlara bıraktılar. Toplumsal yapıdaki bu değişim güçlenen merkezi devletin yeni fonksiyonlar üstlenmesine ve kamu sivil ayrımın belirginleşmesini sağladı. Diğer bir gelişmede sivil toplum içinde bireyselliğin ön plana çıkmasıyla, bireysel çıkarlarla kamu çıkarlarının birbiriyle nasıl uyumlu hale getirileceğiydi. Breuilly'e göre ulusçu düşünceler bu noktada devreye giriyordu. Ulusçuluk devlet toplum ilişkisini sağlayacak önemli bir araçtı. Toplumun çıkarlarıyla bireyin çıkarlarının birbiriyle nasıl uyumlu hale getirileceği konusunda siyasilere görev düşüyordu. Siyasiler bu noktada ulusçuluğu araç olarak kullanmaya başladılar.

Bireysel çıkarlar ile kamusal çıkarların birbiriyle uyumlu hale getirilebilmesinde vatandaşlık kavramı bir çözüm olabilirdi. Burada tüm toplum aynı zamanda vatandaşlar topluluğu olarak tanımlanıyordu. Önemli olan insanların kimlikleri değil siyasi haklarıydı. Vatandaşlık kavramına dayanan bu ulus anlayışının kökleri on sekizinci yüzyılda Rousseau ve Robespierre'a kadar uzanıyordu.

Bireysel çıkarlar ile devlet çıkarlarının birbiriyle uyumlu hale getirilmesinde ikinci yol, topluma kolektif olarak bireysel kimliklerin daha üstünde yer alacak bir kimlik sunmaktı. Milli kimlik oluşturma süreci bu noktada devreye giriyordu.

Modernizmin siyasi doktrini olan liberalizm toplumun tüm kesimlerini kucaklayamıyordu. Toplumsal eşitsizliklerin belirginleştiği durumlarda kendini dışlanmış hisseden gruplar kendi kültürel kimliklerini siyasi programa dönüştürmek isteyebilirlerdi. Bu tür dışlayıcı hareketlerin önünü kesmek için toplumun tüm sınıflarına, farklılıklarına hitap edecek bir söylem gerekliydi. Bunu da en iyi ulusçuluk yapabilirdi. Ulusçuluk modern çağda çeşitli gruplara hitap edebilecek bir söylem olarak zor koşullarda daima iktidarın en iyi yardımcısı olmuştur. Breuilly'e göre ulusçu siyasetin üç temel işlevi olmuştur. Bunlar işbirliği, harekete geçirme ve meşruiyettir. İşbirliği: devlete karşı çıkan farklı seçkinleri ortak çıkarlar etrafında birleştirir. Harekete geçirme: siyasi süreçten dışlanan grubun harekete destek vermesini sağlamak için kullanılır. Meşruiyet: devletin kendi hedeflerini gerçekleştirirken yaptıklarını dış güçler karşısında haklı kılmaya çalışmasıdır.[39]

[39] Breuilly, **Nationalism and State**, Manchester: Manchester Unıversity Pres, 1993, 2.b., s. 9'dan aktaran Özkırımlı, a.g.e., ss. 123-128.

Ulusçuluğun bu işlevleri siyasi seçkinlerin amaçlarına ulaşmalarında kullandıkları başlıca araç olmuştur. Yani ulusçuluk her şeyden önce bir siyaset biçimidir.

Modernist yaklaşım içinde ulusçuluğu siyasi çıkarlar çerçevesinde açıklayan en önemli yazarlardan biri Eric j. Hobsbawm'dır. Ona göre ulus ve ulusçuluk seçkinler tarafından icat edilen mühendislik ürünleridir. Egemen kesim kendi iktidarını sağlamlaştırmak adına ulus ve ulusçuluk kavramlarını icat etmiştir. Toplumda birlik, aidiyet hissi uyandırmaya yönelik olan çoğu sembol, tören ve mitler bilinçli olarak yaratılmış geleneklerdir. Bunlar, iletişim araçları yardımıyla ve okullar aracılığıyla toplumun tüm kesimlerine ulaşan ve sürekliliğinden dolayı insanlar tarafından içselleştirilen, bireylerde aidiyet hissi uyandıran geleneklerdir. Gelenekler yeni çağın ürünü olmalarına rağmen insanlarda kökleri geçmişe dayanan birlik, dayanışma hissi yaratırlar.[40] Hobsbawm'a göre toplumdaki tüm geleneklerin icat edilmiş olduğunu söylemek doğru olmaz; çünkü bazı gelenekler değişen toplumsal yaşamın gereklerine uyabilmek için biçim değiştirir ya da ortadan kalkar. Bazıları da değişen gereksinimleri karşılamak amacıyla modern çağa ait yeni oluşumlardır. Sanayi devrimi sonucunda oluşan yeni sosyal siyasi yapıyı korumak için iktidarı elinde bulunduran kesim toplumsal bütünlüğü garantilemek ve düzeni sağlamak adına gelenekler icat etmiştir. Halkın siyasete dahil olması, demokratikleşme adımları iktidarı elinde bulunduran kesimin çıkarlarını tehdit eder hale gelince, seçkinler değişimin sonuçlarını kontrol etme gereğini duymuşlardır. Bu amaçla halk kitlelerini kontrol altında tutabilmek adına toplumsal alışkanlıklar yaratılmış, gelenekler icat edilmiştir. Yeni kurumlar oluşturmak (spor, sendika) insanların kendilerine biraz daha fazla anlam katabilecekleri statüler oluşturmak, törenler, simgeler bunların hepsi icat edilen toplumsallaştırma yöntemleridir. Kitleyi kontrol altında tutabilmek için onun enerjisini ritüellere, törenlere kanalize etmek böylece yeni alışkanlıklar yaratmak en etkili araç olmuştur. Bu amaçla sendikalar, spor kulüpleri, festivaller, anma günleri gibi yeni toplumsallaştırma yöntemleri icat edilerek yapay gruplar örneğin, ulus icat edilmiştir. Hobsbawm'a göre ulus ve ulusçuluk gibi bir çok fenomen toplumsal mühendislik ürünüdür. Seçkinler kendi çıkarları doğrultusunda bilinçli olarak bu olgulara yön verirler.[41] Hobsbawm, Gellner'in ulusçuluk anlayışını benimser. Buna göre siyasi birim milli birimle

[40] E.J.Hobsbawm, **1780'den Günümüze Milliyetler ve Milliyetçilik**, Çev. Osman Akınhay, 2.b., İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1995, ss. 103-106.
[41] Hobsbawm, a.g.e., ss. 168-170.

uyumlu olmalıdır.[42] Yani kamuyu temsil eden siyasi birliğe olan ödevler her zaman diğer kamusal ya da bireysel ödevlerden önce gelir. Ulusçuluğu geçmiş dönemlerin etnik bağlılıklarından ayıran sorumluluğun bu önceliğidir. Ulus ve ulusçuluk çıkarlar doğrultusunda icat edilmiş gelenek olarak tanımlandığında, ulusun değişmez, verili bir olgu olarak ele alınması imkansızlaşır.[43] Hobsbawm ulusun ortaya çıkmasının tarihsel açıdan yeni bir sürece ait olduğunu söyler. Toprağa bağlı merkezi devletlerin ortaya çıkması bugünkü ulusların oluşumunda zemini oluşturur. Ulus ve devlet bu iki olgu birbirinden ayrı ele alınamaz.[44] Hobsbawm, Gellner'in ulusçuluk anlayışını benimser. Buna göre var olan mevcut kültürlere yeni anlamlar kazandırılmak suretiyle uluslar inşa edilir. Yani ulus, devleti ya da ulusçuluğu inşa etmez, ulusçuluk ulusu inşa eder.[45]

A-3-3) Toplumsal- Kültürel Dönüşüm

Ulusçuluğu çözümlemeye çalışırken üzerinde durulması gereken nokta seçkinlerin çıkarları olduğu kadar, bilimsel ilerleme, teknolojideki değişim, halkın beklentileri, özlemleri de dikkate alınmalıdır. Bunlar toplumsal dönüşümü sağlayan etkenlerdir. Matbaanın icat edilişi, okuma yazma oranının artmasıyla milli dillerin oluşması, ulusçuluğun gelişmesine katkıda bulunmuştur.[46]

Buraya kadar olan bölümde Breuilly, Brass ve Hobsbawm'ın ulus ve ulusçuluk kavramlarının oluşumuna ilişkin siyasi dönüşümü ön plana çıkartan yazarların görüşlerine yer verdik. Bu kısımda ise toplumsal kültürel dönüşümü ön plana çıkartan Ernest Gellner ve Benedict Anderson'ın görüşlerine yer verilecektir

. Anderson'a göre bir topluluğun ulus oluşum süreci, kapitalizmin gelişme olanaklarında aranmalıdır. Endüstri devrimiyle başlayan modernist süreçte, kentleşme, laiklik, vb. unsurlar, tüm toplumu kapsayan benzer bir kültürü de oluşturmuştur. Ulusu açıklayacak olanda bu homojen kültürdür.[47] Anderson, ulus ve ulusçuluk olgularını, icat edilmiş yani doğal olmayan özel kültürel yapımlar olarak görür. Bu yapımların bugün ulaştıkları gücü anlayabilmemiz için onların zaman içinde nasıl geliştiğine bakmamız gerekir. Ulusçuluk on sekizinci yüzyılın sonlarına

[42] Ernest Gellner**, Milliyetçiliğe Bakmak**, Çevirenler, Simten Coşar, Saltuk Özertürk, Nalan Soyarık, İstanbul: İletişim Yayınları, 1998, s. 59.
[43] Gellner, a.g.e., ss. 67-71.
[44] Gellner, a.g.e., ss. 55-57.
[45] Hobsbawm, a.g.e., s. 24.
[46] Özkırımlı, a.g.e., ss. 136-140.
[47] Suavi Aydın, **Modernleşme ve Milliyetçilik**, Ankara: Gündoğan Yayınları, 1993, s. 74

doğru ortaya çıkan bir gelişme olarak farklı coğrafyalarda farklı şekillerde gelişir. Anderson ulusçuluğun ortaya çıkışını sağlayan siyasal ve kültürel etkenlerin ulusçuluğu anlamada tek başına yeterli olamayacağını, bu düşüncenin nasıl olup da insanlarda tutku derecesinde bağlılıklar yaratabildiğini anlamamız gerektiğini düşünür. Anderson'a göre ulus ve ulusçuluk kavramlarını bir ideoloji olarak değil, akrabalık gibi bir olgu olarak düşünmek gerekir.[48] Buna göre Anderson'un ulus tanımı şöyledir: "ulus, hayal edilmiş siyasi bir topluluktur."[49] Ulusun hayal edilmiş olduğunu düşünür çünkü; ulusu oluşturan üyelerin her biri birbirini tanımamalarına rağmen yinede kafalarında bir bütünün parçası oldukları ve birlikteliklerinin yaşamaya devam edeceği düşüncesi vardır. Anderson'a göre ulus hayal edilmiş olmakla birlikte sınırlı ve egemendir. Sınırlıdır çünkü, çevresinde başka uluslar yaşamaktadır. Egemendir, çünkü eskiden hanedanlık sisteminde gücünü tanrıdan alan kralın egemenliği yerini, siyasi birliğin, yani devletin meşruiyet zeminini oluşturan ulusa bırakmıştır. Anderson ulusu bu şekilde tanımladıktan sonra onu ortaya çıkaran koşulları inceler. Önceliği kültürel alanda yaşanan değişimlere verir. Ulusçuluk siyasi seçkinlerin bilinçli yönlendirmeleri yada siyasi ideolojilerle değil, kendinden önce yer alan kültürel ortamla ilişkilendirilmelidir. Feodal dönemde yer alan iki önemli unsur, din ve hanedanlıktır. On altıncı yüzyılın sonlarına doğru bu iki sistem gerilemeye başlamıştır. Dinin gerilemesinin ardında yatan en önemli gelişmeler, coğrafi keşifler ve matbaanın yayılmasıydı. Keşiflerle birlikte insanların ufku genişlemiş, farklı yaşam tarzları ve inançlarla karşılaşmışlardı. Matbaanın yayılmasıyla birlikte yerel dillerde daha çok kitap üretilmeye başlamış, Latince eski önemini yitirmeye başlamıştı. Dinin önemini yitirmeye başlaması önemli bir gelişmeydi. İnsanların kafasında ilk çağlardan beri var olan ölüm korkusu vardı. Din insanlara kader anlayışını sunarak insanların yaşamlarındaki ölüm korkusuna, hayatın rastlantısallığına çözüm sunuyordu. Dinin eski önemini yitirmesiyle birlikte insanların kafasındaki bu sorunlar çözüme kavuşmuş değildi. Şimdi dinin bu işlevini yerine getirecek olan yeni olgu ulustu. Ulus kavramı insanlara geçmişe dair bir soylarının olduğunu ve bunun geleceğe, sonsuzluğa dair devam edeceği düşüncesini verir. Böylece ulusçuluk kavramının gücü insanların yaşamlarındaki rastlantıları

[48] Benedict Anderson, **Hayali Cemaatler**, Çev. İskender Savaşır, 3.b., İstanbul: Metis Yayınları, 2004, ss. 21-22.
[49] Anderson, a.g.e., s. 20.

kadere dönüştürmesiyle açıklanabilir.[50]

Anderson, ulusların dini toplulukların ve krallıkların yerini aldığını söylemenin tek başına yeterli olamayacağını bunun altında yatan diğer bir önemli gelişmenin zaman kavramındaki değişim olduğunu söyler. İnsanların zaman anlayışında ki değişimleri, dünyayı algılama biçimini değiştirmiştir. Ortaçağdaki eşzamanlılık olarak adlandırılabilecek zaman anlayışında tanrının edilebilmesini mümkün kılmıştır. Değişim ortaçağın zaman anlayışında eş zamanlılık anlayışında yaşanan değişimdir. Buna göre tanrının iradesi, kader anlayışından dolayı insanların yaşamlarında, geçmiş bugün ve gelecek yoktur. Gelecekte olacaklar geçmişin tekrarıdır ve arada nedensel ya da zamansal bir ilişki yoktur. Bugün ise zaman anlayışında ki değişim sonucu, takvimlerde rakamsal olarak ayrılmış, geçmişi, şimdiyi ve geleceği ifade eden türdeş bir zaman anlayışı vardır. Buna göre ölümsüzlüğü aşmada ulusların geçmişten geleceğe doğru yoluculuk yaptığını hayal etmek mümkündür.[51] Anderson, zamandaki bu dönüşümü anlatmak için kitap, gazete ve dergileri ele alır. Ulusun üyeleri birbirlerini tanımasalar da ortak iletişim araçları sayesinde birbirlerinden ve toplumu ilgilendiren olaylardan haberdar olurlar. Günlük basılan gazeteler de bir çok olay yer alır. Bunların hepsinin ortak noktası aynı gün gerçekleşmesidir. Gazete ve dergilerin köşesinde yer alan tarih bize ulusların ve insanlığın zaman içinde ilerlemekte olduğunu, zamanın akıp gittiğini gösterir.

Diğer taraftan gazete ve dergiler kitlesel tüketilirler. Günlük bir dergiyi, gazeteyi yada popüler bir kitabı okuyan kişi kendisi gibi binlerce insanın aynı eylemi gerçekleştirdiğini bilir. Anderson bu eylemin hayal edilmiş topluluğu netleştiren somut bir örnek olduğunu düşünür. İşyerlerinde evlerinde aynı haberleri okuyan toplum üyeleri hayali olarak kurdukları ulus düşüncesinin günlük yaşamdaki somut örneklerine bakarak emin olurlar.

Anderson'a göre yukarıda saydığımız üç gelişmenin dışında ulusçuluğun gelişmesine katkıda bulunan bir diğer unsur yayıncılık sektörünün gelişmesidir. Latince okuyan entelijansiya dar bir okuyucu kitlesini oluşturuyordu. Kapitalizmin gelişmesiyle birlikte kendi karını artırmak isteyen yayın evleri daha fazla okuyucu kitlesine ulaşabilmek için yerel dillerde basım yapmaya yöneldiler. Yayın dillerinin

[50] Anderson, a.g.e., ss. 25-32.
[51] Anderson, a.g.e., ss. 37-50.

gelişmesi ise ulusal bilincin gelişmesini sağladı.[52]

Anderson'un kuramını kısaca özetleyecek olursak siyasal sistemde krallıkların yerini cumhuriyetçi toplum biçiminin alması, laikleşme, dinin eski önemini yitirmesi, zaman anlayışındaki değişim ve kapitalist ekonomi, ulus ve ulusçuluğun gelişmesine katkıda bulunmuştur. Bu kurama göre ulus, bir kültürel yapım örneği, ulusçuluk ise kültürel alanda yaşanan değişimin sonucudur.

A-3-4) Etnosembolcü Yaklaşım

Modernist grup içinde yer alan bazı yazarlar, ulusçuluğun modern çağa ait bir olgu olduğunu kabul etmekle birlikte ulusların yoktan var edilemeyeceğini ve bugünün uluslarının geçmişin etnik kimliklerinin devamı olduğunu ileri sürerler. Ulusçuluk çözümlemelerinde de ulusçuluğun modern çağın ürünü olduğunu kabul ederler. Ancak ulusçuluğu salt, endüstri devrimi, kentleşme gibi modern sürece ait oluşumlarla açıklamanın yeterli olmayacağını, ulus ve ulusçuluğa ilişkin geliştirilecek kuramların tarihi bir perspektifle ele alınması gerektiğini düşünürler. Çözümlemelerinde etnik geçmişe ağırlık veren bu kuramcılara göre, bugünün ulusları, geçmişin, semboller, mitler ve ortak inançlar etrafında birleşen insan topluluklarının günümüze olan uzantısıdır. Uluslar yoktan var edilemezler. Ulusçuluk modern çağa özgü bir olgu olmakla birlikte ulus, geçmişin etnik kimliklerinin bugünkü devamıdır. Ulusların bugünkü haliyle var olması çok uzun bir zaman dilimini kapsamaktadır. Geçmişin etnik kimliklerinin bugünün modern milletlerini oluşturmasından anlaşıldığı gibi etnik kimlikler sanıldığından daha dayanıklıdır. Tarih içinde istilalar, göçler, yabancılarla evlilikler vb. birçok etken etnik kimliklerin yüzyıllar boyu kendilerini korumalarına engel olamamıştır.

Modernist yaklaşım içinde yer alıp, ulus oluşum sürecinde etnik kimliklere vurguyu ön plana çıkartan araştırmacılardan biri Anhony D. Smith'dir. Smith düşüncelerinin kuramsal çerçevesini modernizmin eleştirisi üzerine kurmuştur. Ona göre geçmişin etnik kimlikleri incelenmeden bugünkü modern ulusları anlamak mümkün değildir. Ulus oluşum süreci yüzyılları kapsayan bir süreçtir. Bu süreçte ulusu oluşturan nitelikler çok çeşitlidir.[53] Smith'e göre ulus, ortak bir tarihi paylaşan, ortak hafızası olan, tüm üyeleri için geçerli bir kültürü, ortak ekonomisi ve herkesin

[52] Anderson, a.g.e., ss. 52-62.
[53] Smith, **Milli Kimlik**, s. 8.

paylaştığı hak ve ödevleri olan insan topluluğudur.[54] Smith'in bu tanımı ulusal kimliğin çok boyutlu olduğunu gösterir.

Smith bugünkü ulusların köklerini onların etnik temellerinde arar. Bugün ulus diye adlandırdığımız çoğu ulus tarihten gelen bir etnik topluluğun devamıdır. Etnik kimlikleri belirleyen çeşitli özellikler vardır. Bunlar ortak tarihi bir geçmiş, dayanışma duygusu, etnik kimliği diğer kültür gruplarından ayıran belirli nitelikler, aynı soydan gelindiğine dair duyulan inanç ve kolektif bir isimdir. Kimliği belirleyen bu nitelikler nesnel ve öznel öğelerin birleşmesiyle oluştuğuna göre etnik toplulukların insanlığın ilk döneminden beri var olduğunu söylemek doğru olmaz. Çünkü, topluluk üyelerinin kendilerini ifade eden niteliklere verdikleri önem dönemler itibariyle değişebilmektedir.[55]

Smith etnik toplulukların doğuşuna ilişkin iki yol belirler. Bunlar birleşme ve bölünmedir. Birleşmeden kastettiği farklı grupların bir araya gelip kaynaşmasıdır. Örneğin, farklı iki şehir devleti arasında ticaretin gelişmesiyle bu toplulukların zamanla bir bütün oluşturmalarıdır. Diğer taraftan etnik kimlikler bir topluluğun dinsel ya da siyasi nedenlerle bölünmesiyle de oluşabilir.

Smith'e göre etnik kimlikler dayanıklıdır. Ancak özleri sabit olarak yüzyıllar boyu varlıklarını sürdürmezler. Tarih içinde yaşanan bazı olaylar etnik kimliklerde değişikliğe neden olur. Smith bu nedenlere örnek olarak savaşlar, göçler, sürgün vb. faktörleri sayar. Ancak etnik kimliğin bu tarihsel süreç içinde değişikliğe uğraması onun devamlılığına engel değildir. Bunda devlet örgütü ve onun kurumlarının işlevi büyüktür. Smith'e göre değişim sürecinde önemli olan, değişimin, kuşakların birbirinin devamı olduğu düşüncesini ne ölçüde etkilediğidir. Etnik kimliklerde kültürel olarak meydana gelen değişmeler bireyin kafasındaki devamlılık düşüncesini yok etmez. Çünkü; toplumsal sistemler eskinin yeniledikleri gelenekleriyle, insanların kafasındaki aidiyet hissini onlara devamlı hatırlatırlar. Hatırlatma işlevini üstlenen siyasal yapının din, askerlik vb. kurumlarıdır. Böylece etnik kimlikler tarihte karşılaştıkları tüm sorunlardan kendini yenileyerek kurtulmayı başarır, varlıklarını yüzyıllar boyu sürdürebilirler. Sonuçta bugünün uluslarının çoğunun çekirdeğini oluşturan etnik kimlikler ulus kimdir sorusunun yanıtını vermektedir.[56]

Smith, etnik toplulukların millete dönüşme sürecini açıklarken iki tür etnik

[54] Smith, **Milli Kimlik**, s. 32.
[55] Smith, **Milli Kimlik**., ss. 40-42.
[56] Smith**, Milli Kimlik**, s. 46-52.

topluluktan bahseder: Yatay ve dikey topluluklar. Her iki topluluk farklı ulus modelleri oluşturmaktadır. Yatay etnik topluluklar, zengin tüccarlar, yüksek din adamları, askeri görevliler, bürokratlardan meydana gelir. Ortak etniklik duygusu yüksek tabakayla sınırlıdır. Dikey etnik topluluklarda ise kültür, toplum farklı sınıflardan oluşsa da herkese hitap edebilmektedir. Bunun sonucunda hissedilen etnik bağlılık daha yoğundur.[57]

Yatay ve dikey olarak adlandırılan bu toplulukların ulus oluşturma süreçleri birbirinden farklıdır. Yatay etnik topluluk olarak adlandırabileceğimiz Batı Avrupa devletleri, İngiltere, Fransa, İspanya ve İsviçre'de hakim grubu oluşturan aristokratlar, toplumun diğer kesimlerini egemen kültüre tedrici olarak katmışlardır. Kültürün yaygınlaşmasında devletin başvurduğu başlıca araçlar, semboller, mitler, vergi toplama, askere alma, vatandaşlık haklarının çok daha fazla sayıda insana tanınması gibi öğelerden oluşur.[58]

Dikey etnik topluluklarda ise millet oluşturma sürecinde devletin rolü çok önemli değildir. Çünkü; bu tür topluluklarda kültür toplumda daha türdeş ve yoğundur. Hakim olan öğe dindir. İnsanlar dini geleneklere uygun bir yaşam tarzı benimsediklerinden, bu katı sınırlardan ulusa geçiş süreci de sorunlu olmuştur. Örgütlü din birçok etnik grup tarafından paylaşılan bir öğedir ve toplulukların devamlılığını sağlar. Ancak dini kültür, hak ve ödevlere dayalı bir vatandaşlık kavramının yaratılmasını zorlaştırdığından, bu çeşit bir toplumda ulus oluşturma sürecinde görev, aydınlara düşmüştür. Aydınlar topluluğa yeni hedefler sunarak, ortaya çıkarmaya çalıştıkları yeni kültür çerçevesinde toplumu, ulus olma yolunda ikna etmeye çalışmışlardır. Seçkinler bu doğrultuda iki yöntem kullandılar. Etnik topluluğun yıllardır üzerinde yaşadığı birlik ve beraberliği pekiştirecek olan toprak kutsal olmalıydı .Bunun içinde mitler ve sembollerden yararlanılarak tarih yeniden canlandırıldı.[59]

Smith, kuramında ulusların kökenini modern öncesi dönemlere kadar geri götürürken, ulusçuluğunda modern dönemlerde var olduğunu ve ulus oluşum sürecinde etkili olduğunu düşünür. Ona göre ulusçuluk terimi çok farklı anlamlarda kullanılmakla birlikte ağırlıklı olarak milli hedeflerin gerçekleşmesi için seçkinler tarafından sunulan bir doktrin, ya da milli iradeyi hayata geçirmede kullanılan siyasal

[57] Smith, **Milli Kimlik**, ss. 89-91.
[58] Smith, **Milli Kimlik**, s. 93.
[59] Smith, **Milli Kimlik**, ss. 102-107.

bir harekettir.[60] Smith, ulusalcılığı tanımladıktan sonra ulusalcılık tiplerine geçer. Ona göre organik ve iradeye bağlı teritoryal olmak üzere iki ana model vardır. [61] Organik olarak adlandırılan ulusçuluğa göre, ulusa aidiyeti sağlayan en önemli unsur kan bağıdır. Birey etnik soydaşlarının yaşadığı yerden başka bir yerde doğmuş olsa da etnik köken itibariyle içinde doğduğu veya yetiştiği topluma değil, soydaşları ile aynı ulusal kimliğe sahip sayılır. Çoğunlukla batı toplumlarında görülen isteğe bağlı ulusçuluk anlayışına göre de etnik köken değil, doğulan, yaşanılan yer önemlidir. Vatandaşlık olarak da adlandırılan bu ulusçuluk anlayışına göre siyasi sınırları belirli olan bir toprak parçası vardır. Birey sorumluluk sahibi olduğu hak ve ödevlerini yerine getirerek etnisiteyi oluşturan unsurlardan bağımsız olarak o ülkenin vatandaşı olur. Burada herkese açık olarak tanımlanan bir ulusal kimlik tanımlaması vardır.

A-4) Kemalist Ulus İnşa Pratiğinin Ulusçuluk Tipolojiklerindeki Yeri

Buraya kadar olan bölümlerde ulus ve ulusçuluğa ilişkin kavram ve tipolojilere yer verdikten sonra, bu bölümde Kemalist ulusçuluğun bu tipolojiler içindeki yerini belirlemeye çalışıp, konuyu özellikle Anthony D. Smith'in etnik ve teritoryal ulusçuluk ayrımında ele alacağım. Literatürde hakim olan görüş Kemalist ulusçuluğun, etnik özellikler içermeyen vatandaşlığa dayalı bir ulusçuluk içerdiği şeklindedir. Oysa (1923-1938) arası Kemalist dönemin reel politikasına bakıldığında toplumun bir mühendislik çalışması gibi yeniden yapılandırıldığını ve bu sürecin Türklüğün anayasada yer alan siyasi-uzlaşmacı tavrıyla aynı paralelde olmadığı görülecektir.

Türk ulusal kimliğinin inşa süreci ele alındığında 1924-1938 arası Kemalist dönemde, Türk ulusçuluğunun oluşumunun, bir grup aydının topluma şekil vererek yönlendirdiği bir süreçte geliştiği görülür. Ulusçuluğun oluşumuna ilişkin literatürde yer alan en genel sınıflandırma Anthony D. Smith'in organik ve teritoryal ulusçuluk oluşumlarıdır. Türk ulusçuluğu ise kendi oluşum sürecinde hem etnik hem de teritoryal ulusçulukları harmanlamıştır. Smith'e göre etnik topluluklar ulusal dönüşüm sürecini yaşarken, yatay veya dikey olmak üzere iki konumdan birinde olmak zorundadırlar. Yatay topluluklarda kültür belirli bir elit kesimde onunla sınırlanmıştır. Bu yüzdende ortak etniklik duygusu bu elit tabakayla sınırlıdır. Smith'in dikey olarak adlandırdığı toplulukta ise toplum ne kadar farklı sınıflardan

[60] Smith, **Ulusların Etnik Kökeni**, ss. 39-41.
[61] Smith, **Ulusların Etnik Kökeni**, ss. 177-181.

oluşsa da herkese hitap eden kapsayan ortak bir kültür vardır. Türkiye toplumunda da İslam kimliği toplumun tüm kesimlerini kapsayan birleştirici unsur olmuştur.[62] Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda Anadolu ve Trakya'da yaşayan nüfusun tamamı türdeş değildir. Etnik açıdan çoğunluğu Türkler olmak üzere çok sayıda etnik ve azınlıkta da dinsel kimliğin yaşadığı bir coğrafyadır. İslam kimliği, etnik farklılıklar içeren bu coğrafyada birleştirici role sahip olmuştur. Ayrıca İslam dünyasının başı sayılan halifelik makamının Osmanlı tahtına geçmiş olması çok etnikli yapıya sahip toplumu bir arada tutan önemli bir unsurdur. Smith'e göre dikey yapıya sahip toplulukların uluslaşma süreçleri sorunludur. Çünkü dinsel bir yaşam tarzı katı sınırlara sahip olduğundan dinsel alanın dışında bir değişimin gerçekleşmesi zordur. Osmanlıda siyasi, sosyal ve bireysel yaşamı düzenleyen dinsel olgudur. Dolayısıyla böyle bir toplumdan batıda olduğu şekliyle hak ve ödevlere dayalı bir ulus anlayışına geçmek zordur. Toplumsal yapı böyle olunca onu değiştirme görevini Türkiye'de siyasi elit üstlenmiştir. Aydınlar topluluğa yeni hedefler ve değerler kazandırarak yeni kültür çerçevesinde, toplumu ulus olma yolunda ikna etmeye çalışmışlardır. Aydınların toplumu dönüştürme yolunda kullandıkları en önemli araç kutsal vatan toprağı söylemi olmuştur. Türk tarih teziyle Anadolu'nun en eski halklarından birinin Türkler olduğu ve dünya medeniyetinin kurucuları olduğu temaları işlenmiştir. Yine tarih tezini tamamlamak için Türk dil teorisi üretilmiş, bununla Türkçe'nin dünya dillerinin ana kaynağı olduğu ispatlanmaya çalışılmıştır. Bu tezler siyasi elidin Türk ulusal kimliğini oluşturmak için kullandığı araçlar olmuştur. Türk Tarih Tezi ve Türk Dil Teorisi Kemalist ideolojinin en önemli bütünleyici parçalarından biri olduğu için ayrı bir bölümde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Modernist ulusçu kuramcılardan biri olan Paul R. Brass'a göre ulusçuluk, siyasi seçkinlerin amaçlarına ulaşabilmek için kullandıkları bir araçtır. Araçsalcılık olarak da adlandırılan bu yaklaşıma göre etnik kimlikler verili ve değişmez değillerdir. Siyasiler etnik kimlikleri yeniden inşa edebilirler. Çünkü kimliğin belirlenmesinde önemli olan unsur bireysel tercihlerdir. Buna göre siyasiler, grup için bazı öğeleri seçip onlara yeni anlamlar kazandırabilirler.[63] Kemalizm'in ulus inşası da bu yönde gelişmiştir. Kemalistler ulus inşa pratiğinde Türk Tarih Tezi, Türk

[62] Smith, **Milli Kimlik**, a.g.e., ss. 89-91.
[63] Paul R. Brass, " Elite Groups, Symbol Manipulation and Ethnic Identity among the Muslims of South Asia**", Political Identity in South Asia,** Londra: Curzon Press, 1979, ss. 1-40'dan aktaran Özkırımlı, a.g.e., s. 129-130.

Dil Teorisi, İskan kanunu gibi çalışmalarıyla Türk etnisitesi çerçevesinde yeniden bir kimlik oluşturma yoluna gitmişlerdir. Yeni bir kimlik diyoruz çünkü, Osmanlı döneminin sonuna kadar Türkler kendilerini etnisite ile değil, Müslüman dini kimliği ile tanımlamışlardır. Burada etniklik ön planda değildir. Toplumsal uzlaşmayı, ortak kültürü ve aidiyeti sağlayan şey dini kimliktir. Cumhuriyetin ilanıyla birlikte din, siyasal ve toplumsal yaşamın dışında bırakılınca, toplumun kendini tanımlayabileceği yeni bir kimlik zorunlu olmuştur. Kemalistler için bu yeni kimliğin adı Türklüktür. 1924 anayasasına göre Türklük; dil, kültür, ülkü birliği ile ifade edilmiştir. Ancak uygulamada bu Türklük tanımımın, uzlaşmaya dayalı olarak değil, baskı ve zorlamaya dayalı olarak, toplumun farklılıklarının dönüştürülmesi süreciyle yaşandığı görülür. Bu da bize Kemalist ulusçuluğun saf bir teritoryal ulusçuluktan ibaret olmadığını, siyasi-hukuki söyleminde vatandaşlığa dayalı bir ulusçuluk içermesine rağmen, reel politikada etnisiteye dönük uygulamaları ile organik bir ulusçuluğu da referans aldığını gösterir. Siyasi elit, ulus inşa sürecinde homojen bir toplum yaratabilmek için ellerindeki tüm özümseyici araçları kullanmıştır. Nüfus mübadeleleri, tehcir, iskan politikaları, eğitim aracılığıyla özümseme bunlardan başlıcalarıdır.

Cumhuriyetin eğitim politikası İsmail Kaplan'a göre sürekli ve müthiş bir mücadele şeklinde beliren milletlerin hayat felsefesine dayandırılır. Buna göre, bağımsız kalmak isteyen her ulus kendi gençlerini yetiştirirken onlara kendi birliği ile ters kalan tüm unsurlar ile mücadele etmesini öğretmelidir. Bundan dolayı da ulusal bir eğitim programının benimsenmesi zorunludur. Ulusal eğitim tüm yabancı etkilerden uzak olmalı, ulusal karakterle, kültürle uyumlu olmalıdır. Kemalist ideolojinin bu eğitim programı, eğitimin Türkün doğal karakterine uyumlu olup, ulusal karaktere ters düşen düşüncelere karşı kendisini koruması gerektiğini söyler. Kemalist eğitimin temelinde ulusa, devlete ve Türk Meclisine bağlılık vardır. Böylesi bir tutum içe kapanmayı teşvik ederek, ulusçuluğa vurgu yapar.[64] Atatürk döneminde eğitim bakanı olan Hasan Ali Yücel de Kemalist ideolojinin eğitim politikasının diğer uluslar ile mücadele edebilecek bir Türk gençliği yetiştirmeye yönelik olduğunu ifade eder.[65] 1930'dan sonra Türk Tarih Teziyle şekillenen tarih ders kitaplarında Türk ırkının yüceliğine yapılan vurgular, Kemalizm'in ulus inşa etme

[64]İsmail Kaplan, **Türkiye'de Milli Eğitim İdeolojisi**, 2.b., İstanbul: İletişim Yayınları, 1999, s. 138.
[65] Hasan Ali Yücel, **Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçler**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993, s. 118.

yolunda eğitimi araçsallaştırmasının bir örneğidir. Ulusal eğitim politikası Türk kimliğine dönük vurgusuyla ulus oluşum sürecine ivme kazandırırken, diğer bir boyutta asimilasyonist politikanın da bir parçası olmuştur. Doğu Bölgelerinde özellikle Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı yerlerde devlet okullarının açılmasına büyük önem verilerek özellikle kız çocuklarının okutulması istenmiştir. Füsun Üstele göre, cumhuriyetin eğitim politikası bireyin toplumsallaşarak yeni toplum projesinde yerini almasını sağlamış, böylece genç kuşakların cumhuriyetin değer ve normlarını içselleştirerek diğer kuşaklara aktardıkları bir işleve sahip olmuştur. Ayrıca okul, ulusal değerlerin ve ulusal kimliğin unsuru olan Türkçe'nin, toplumun tüm kesimlerine öğretilmesinde temel bir öneme sahiptir.[66] Böylece Kemalist eğitim politikası iki farklı unsuruyla karşımız çıkmaktadır. Birincisi eğitim yoluyla milli karaktere yapılan vurgu, ulus olma bilincini geliştirirken diğer taraftan da eğitim politikası homojen bir ulus yaratma peşinde asimilasyon politikalarının aracı olmuştur.

Kemalizm'in uluslaşma ve homojen bir toplum olma yolunda kullandığı asimilasyon araçlarından biri de nüfus mübadeleleri olmuştur. İlk nüfus mübadelesi balkan savaşları sonrasında halkın kendi isteği ile gerçekleşmiştir. Osmanlılar ile Yunan hükümeti arasında 12 Mayıs 1914 yılında imzalanan anlaşmaya göre halkın kendi rızası ile, İzmir civarında yaşayan Rumlar ile Makedonya'da ki Müslümanların değiştirilebileceği kararlaştırılmıştır. Ancak aynı yıl Birinci Dünya savaşının çıkması ile konu Lozan'a kadar kapanmıştır. 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan anlaşması imzalandığında Türk ve Yunan heyeti nüfus mübadelesinde tekrar anlaşmışlar ancak bu sefer mübadele zorunlu tutulmuştur.

30 ocak 1922 tarihinde Lozan barış görüşmeleri devam ederken imzalanan mübadele protokolüyle her iki taraf azınlıkları ulusal güvenliği sağlamada bir tehdit olarak algıladıklarında ulusu homojenleştirme yoluna gitmişlerdir.[67] Bağımsızlık savaşını veren bir grup seçkin insan kendi ulusalcılık anlayışları doğrultusunda ulus devleti kurmak için çalışmalara başlamışlardır. Buna göre Türkiye toplumunda toplumu birleştirici unsur olarak Müslüman kimliği görüldüğünden, Türk ulusu cumhuriyetin ilanına kadar olan sürede dini kimlik çatısı altında şekillenmiştir. Böyle

[66] Füsun Üstel, "**Makbul Vatandaşın Peşinde**" II.Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi, 2.b., İstanbul: İletişim Yayınlar, 2005, s. 127
[67] Ayhan Aktar, **Türk Milliyetçiliği Gayrimüslimler ve Ekonomik Dönüşüm**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2006, s. 112.

olunca da gayrimüslimler ulusun birliğini ve güvenliğini bozan bir unsur olarak algılanmış, böylece azınlıklardan kurtulma politikaları geliştirilmiştir. 1930 yılında Ankara'yı ziyaret eden Yunan başbakanı Venizelos nüfus mübadelesini ilişkin yaşananları şöyle anlatmıştır:

> Türkiye'nin bizzat kendisi –yani yeni Türkiye- Osmanlı İmparatorluğu fikrinin en büyük düşmanıdır. Yeni Türkiye Osmanlı İmparatorluğu hakkında tek şey dahi duymak istememektedir. (Cumhuriyet Türkiyesi) homojen bir Türk milli devletini kurmaya çalışmaktadır. Küçük Asya felaketinden sonra ve neredeyse Türkiye'de ki bütün milletdaşlarımızın Yunan topraklarına gelmesi (sonucunda) bizde zaten benzer bir işle uğraşıyoruz.[68]

Türk ve yunan tarafı kendi azınlıklarından kurtulmak ve nüfusu homojenleştirmek amacıyla bu anlaşmayı imzalamışlardır. Kemalizm'in etnik ve dinsel farklılıkları tanımayarak, ulusu homojenleştirme yolunda yaptığı tüm değişiklikler devletin bekasını sağlama kaygısına dönük adımlardır. Kemalizm'in çok sesli toplumdan tek sesli topluma geçiş süreci onun organik bir ulusçuluğu kendine referans aldığını gösterir. Ancak bunun yanında siyasi-hukuki söylemde yer alan dil, kültür ve ülkü birliğine dayalı uzlaşmacı ulus söylemi, Cumhuriyetin ilanıyla birlikte başlayan sekülerleşme pratiği ve laik devlet, modernleşme çabaları bağlamında girişilen siyasi-sosyal dönüşümü sağlayan temel uygulamalar olarak teritoryal bir ulusçuluğunda referans alındığını gösterir.

Umut Özkırımlı'ya göre Eric. J. Hobsbawm ve Paul R. Brass, ulus ve ulusçuluğu seçkinler tarafından icat edilen mühendislik ürünü olarak görür.[69] Kemalist ulus inşa pratiğini ele aldığımız bu çalışmada da Kemalist seçkinlerin inşa ettikleri yeni ulus devletinde Osmanlı ümmet toplumundan ulus devlete geçilmesi süreci bir toplumsal mühendislik ürünüdür. Bu çalışmada ilk önce ulusal birliğin önünde engel olarak görülen dini ve etnik unsurlar tasfiye edilmiş daha sonra da toplumda birlik ve aidiyet hissi uyandırmaya yönelik olarak sembol, tören ve mitlerden yararlanılmıştır. Ulusal bayramlar, Türk Tarih Tezi ve Türk Dil Teorisiyle

---

[68] Başbakan Venizelos'un konuşmasının İngilizce tercümesi Diplomat Robert Skinner'in Atina'dan Washington'a, Amerikan Dışişleri Bakanına yollamış olduğu 20 Haziran 1930 tarihli raporun içindedir. Aktaran, Aktar, **Türk Milliyetçiliği Gayrimüslimler ve Ekonomik Dönüşüm**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2006, s. 117.

[69] Özkırımlı, a.g.e., s. 13.

Türk ırkına yapılan vurgular, eğitimin yaygınlaştırılması süreciyle özümseme toplumda birlik ve aidiyet hissini uyandırmaya yönelik adımlardır.

Umut Özkırımlı'ya göre Breuilly, ulusçuluğu modernleşmenin kaçınılmaz sonucu olarak görmektedir. Ona göre: Sanayi devrimi, kentleşme, kolektif üretimin yerini uzmanlaşma ve işlevselliğin yer aldığı daha ufak birimlerin alması, iletişimin yaygınlaşması süreciyle kolektif bir kültürün egemen olması toplumda birlik ve aidiyet hissini uyandıran unsurlar olarak ulusçuluğun gelişmesinde etkili olmuştur. Toplumsal yapıdaki bu değişimler, merkezi otoritenin yeni fonksiyonlar üstlenmesine ve sonuçta kamu ile sivil ayrımının belirginleşmesini sağlamıştır. Bireysel çıkarlar ile kamu çıkarlarının birbiriyle uyumlu hale getirilmesi sürecinde ulusçu düşünceler ortaya çıkmıştır. Ulusçuluk, bireyler ve toplum ile devletin ilişkisini sağlayan önemli bir araçtır. Siyasiler bu noktada ulusçuluğu araç olarak kullanmaya başlarlar.[70] Breuilly'nin ulusçuluğa ilişkin bu yaklaşımı Avrupa toplumlarının siyasi, sosyal değişim süreçlerine karşılık gelmektedir. Türkiye gibi modernleşme sürecine girememiş, durağan yapıdaki toplumlarda ulus ve ulusçuluğun gelişmesi bir grup seçkin insanın topluma şekil vermesi süreciyle olmuştur. Batının siyasi sosyal yapısını oluşturan ulus devlet ve ulusçuluk tam bağımsızlığın ve gelişimin ana kaynağı olarak görülmüştür. Kemalizm'in ana hedefi Osmanlıdan miras kalan son topraklarda ulusun tam bağımsızlığını sağlamaktır. Bu amaçla ilk önce emperyalizme karşı mücadele verilmiştir. Ulusal bağımsızlığın kazanılmasından sonra devletin bekasını sağlama amacıyla seçkinler tarafından modernleşme çabaları başlatılmıştır. Kemalist seçkinler için modernleşmenin hedefi Batılılaşmadır. Batılılaşma yönünde atılan tüm adımlar ulusçuluğun gelişmesini sağlamıştır. Hanedani sistemden Meclis sistemine geçilmesi, medeni kanunun kabulü, laiklik ve seküler toplum projeleri, toplumun siyasi, sosyal yapısını değiştirmeye yönelik temel uygulamalardır. Bu değişim süreci araçsalcı bir yaklaşımla, seçkinlerin ana hedef olarak belirledikleri ulusun tam bağımsızlığı yolunda medeniyetçilik ve ulusçuluk ilkelerini referans almalarıyla yaşanmıştır. Medeniyetçilik ve ulusçuluk birbirini bütünleyen iki ilkedir. Osmanlı ümmet toplumundan Batılı siyasi sosyal modele geçilmesi kolay olmamıştır. Toplumdan geleneksel yapılarını terk edip reformları kabul etmelerini istemek tek başına yeterli olmadığında, bu modernleşme pratiği toplumun kendi isteği ile değil, bir grup

[70] Özkırımlı, a.g.e., s. 125.

seçkinin topluma şekil vermesi süreciyle yaşanmıştır. Siyasi elit reformların toplumda kabul görmesini ve içselleştirilmesini sağlamak amacıyla geleneksel yapının belirleyici unsuru olan dini tasfiye etmiş, seküler ulus ve ulusçuluk anlayışını topluma empoze etmiştir.

II.BÖLÜM

ULUSAL KİMLİĞİN OLUŞUM SÜRECİ

A-1) Ulusal Kimlik

Modernizm çok boyutlu bir kavram olmakla birlikte, genel olarak geleneksel toplumdan modern topluma doğru bir değişim sürecini anlatır.[71] Kemalizm'in özünü Batılılaşma yoluyla modernleşme düşüncesi oluşturur.[72] Türk modernleşmesinin siyasal ve toplumsal boyutunun temelinde Batılılaşma çabaları vardır. Batılılaşma, Osmanlı Devleti'nin, Avrupa'nın yakaladığı bilimsel, sosyal gelişmenin gerisinde kalması sonucu, devleti kurtarma adına seçkinler tarafından sunulan bir kurtuluş, kendini var etme projesi olmuştur. H. Bülent Kahraman'a göre, modernleşme projesinin temelinde yer alan "batılılaşma; toplumun kendini tanımlamak, algılamak, modellemek için kullandığı bir kavramdır."[73] Dolayısıyla Türkiye'de modernist süreç, Osmanlı geleneksel mirasının reddine dayanan yeni bir toplum ve insan modelinin oluşturulma sürecidir. Bu sürecin çekirdeğini oluşturan batılılaşma, toplumun sekülerleştirilmesi süreciyle başlamıştır. Kemalist aydınlar, devletin bekasını sağlamak adına modernleşme projesini başlatmışlar, Batının idari, sosyal ve felsefi alanda geliştirdiği değerleri Türkiye'ye uyarlamaya çalışılmışlardır. Cumhuriyetçilik, millet meclisi, ulus devlet ve ulusçuluk bu değerlerden bazılarıdır. Batının ulus devletleri, gelişimin ve bağımsızlığın sağlanmasında en uygun araç olarak görülmüş, Cumhuriyet'in ilanından sonra bu yapı Türkiye toplumuna uyarlanmaya çalışılmıştır. Bir grup aydının devletin kurtuluşu için Batıyı model olarak algılamasının nedenlerini, mantığını anlayabilmek için ulusçuluğun Osmanlı kaynaklarını incelemek faydalı olacaktır. Türkiye'de ulusal kimliğin oluşum sürecini açıklayabilmek için her şeyden önce bu süreci etkileyen siyasi ve felsefi süreci bilmek gerekir. Buna bağlı olarak birinci bölümde ilk olarak ulusal kimliğin şekillenmesinde kaynaklık eden Osmanlı mirası araştırılacak daha sonra ulusal kimliğin oluşması milli mücadele döneminden başlayarak 1938'e kadar olan süreç anlatılacaktır.

---

66 Levent Köker, "Kemalizm/Atatürkçülük: Modernleşme, Devlet ve Demokrasi" **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, Cilt. 2: Kemalizm, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s. 101.
65 Nur Betül Çelik, "Kemalizm: Hegonomik Bir Söylem**" Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, Cilt. 2: Kemalizm, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s. 84.
67 Hasan Bülent Kahraman, "Bir Zihniyet, Kurum ve Kimlik Kurucusu Olarak Batılılaşma" **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, Cilt. 3: Modernleşme ve Batıcılık, İstanbul: İletişim Yayınları., 2001, s. 126.

Türk ulusal kimliğinin oluşması üç ayrı safhada incelenecektir. İlk olarak milli mücadele döneminde kendini gösteren vatandaşlığa dayalı bir ulusal kimlik gelişirken, Cumhuriyetin ilanıyla birlikte bu süreç siyasi-hukuki bir tanımla yerini dil, kültür ve ülkü birliğini esas alan ulusun etnisist kavranmasında şekillenmiştir. 1930'dan sonra ise ulusal kimliğin tanımlanmasına etnik soya dayalı unsurlar eklenmiştir.

A-2) Türk Ulusçuluğunun Kaynakları

Bu bölümde, Cumhuriyet döneminde gelişen Türk Ulusal kimliğinin muhtevasını, dönüşüm ve farklılaşma süreçlerini anlayabilmek için ilk önce Osmanlıdaki düşünce akımlarına ve ağırlıkla da Türkçülüğe yer verilecek, Türkçülüğün Osmanlı siyasi kuşağından Cumhuriyete geçiş biçimleri ve kanalları tespit edilecektir.

Türk ulusal kimliğinin evrim süreci Osmanlı'da Tanzimat dönemine kadar geri götürülebilir. Osmanlının toprak kaybetmeye başladığı dönemden itibaren devleti kurtarmak adına başlattığı reform süreci başarılı olamamış ancak mevcut yapıyı belli bir süre daha koruyabilmiştir. Bu süreçte Batının teknik, siyasi ve sosyal gelişmesinin yakalanması Osmanlılar için var oluşu devam ettirmenin aracı olarak algılandığından reform süreçleri başlatılmıştır.

Bu reform süreçlerinde Batının sadece bilimsel, teknik, idari gelişmesi değil, düşünce akımları da alınmıştır. On dokuzuncu yüzyılda Avrupa'da bilimsel ve teknolojik gelişmeye paralel olarak gelişen aydınlanma felsefesi, toplumların siyasal ve sosyal yapılarında değişime neden olmuştur. Bu süreçte gelişen ulus ve ulusçuluk normları, Osmanlı Devletini etkilemiştir. İmparatorlukların dağılmaya başladığı bu dönemde Osmanlıdaki etnik temelli ayrılıkçı ayaklanmalar ve 19. yüzyılda Batı Avrupa'da gelişen Fransız ve Alman ulusçuluğu Osmanlı Aydınları üzerinde etkili olmuştur. Büşra Ersanlı'ya göre iradi olarak adlandırılabilen Fransız ulusçuluğu, ulus, ortak bir geçmişi olan, geleceğe ait hayal ve amaçlarda ortak olan, ulusu iradi bir birlikteliğe dayalı ruh olarak görüyordu. 19 yüzyılın ikinci yarısından itibaren oluşmaya başlayan ve organik olarak nitelendirilebilecek Alman ulusçuluğuna göre ise ulus, ırk, dil, ortak tarih gibi daha somut unsurlara dayanmıştır.[74]

[74] Büşra Ersanlı, **İktidar ve Tarih, "Türkiye'de Resmi Tarih Tezinin Oluşumu**", İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s. 71.

On dokuzuncu yüzyılda Osmanlı devleti ayrılıkçı, ulusçu ayaklanmaların etkisindeyken bu süreçte imparatorluğu kurtarma amacına yönelik çeşitli düşünce akımları ortaya çıkmıştır. Bunlar Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülüktür. Doğan Çetinkaya'ya göre Osmanlıcılık politikası 19. yüzyıl boyunca güçlenen, ayrılıkçı, ulusçu hareketlerin önünü almak için ortaya atılmış pragmatik bir politikadır. Osmanlıcılık fikri Tanzimat döneminden başlayarak imparatorluğun sonuna kadar devletin resmi ideolojisi olmuştur. Aydınlar Osmanlıcılık fikrine göre bir üst kimlik yaratıp ayrılıkçı ulusçu hareketlerin önüne geçmek istemişlerdir.[75] Oluşturulmak istenen bu yeni toplum düzeninde örgütlenmeyi üstlenecek bir kuruluşa ihtiyaç duyulmuş, böylece Osmanlı'da reform sürecine öncülük eden Jön Türkler tarafından 1895 yılında İttihat ve Terakki Cemiyeti kurulmuştur.[76] Bu cemiyetin siyasi izleri daha sonra Cumhuriyet Halk Partisinde de görülecektir.

Jön Türkler Balkanlarda ayrılıkçı ayaklanmaların devam etmesi üzerine hükümete baskı yapmaya başlamışlar, halkı kendi yanlarına çevirebilmek için ıslahatların yapılmasını istemişlerdir. Makedonya gibi ayrılıkçı hareketlerin olduğu yerlerde diğer balkan devletlerinin ve Avrupa ülkelerinin buralarda kültürel faaliyetlerde bulunmaları Jön Türkleri kaygılandırıyordu. Gayrimüslimler okul kurmak ve dini faaliyetlerini genişletmek için ayrıcalıklar istiyorlardı. Onlara göre hükümet buralarda işi yabancılara bırakmaktansa bu sosyal hizmetleri kendisi yapmalıydı. Panislavların Makedonya'daki kültürel saldırılarının başarılı olması Jön Türkleri azınlıkların kültürel benliklerini korumalarını sağlayan unsurlara ve kültür sorununu tekrar ele almalarına sebep oldu. Diğer taraftan Türkler, azınlıkta oldukları yerlerde kendilerine yöneltilen Rum ve Bulgar propagandalarına çok fazla önem vermiyorlardı. Ancak Avrupa devletlerinde başka bir ülkenin sınırlarında yaşayan azınlıklar, kendi kültürel kimliklerine sahip çıkarak yüzlerini anavatana dönüyorlardı. Belli bir kültürü, lisanı, edebiyatı olan ulus yok olmuyordu. Buradan yola çıkan Jön Türkler Osmanlıcılık ideolojisi altında Osmanlı Kültürü yaratmanın zorunluluğunu ortaya koymuşlardır. Eğitim düzeyini yükseltebilmek için Rumeli ve

68 Y.Doğan Çetinkaya,"Orta Katman Aydınlar ve Türk Milliyetçiliğinin Kitleselleşmesi," **Moder**n **Türkiye'de Siyasi Düşünce**, Cilt. 4: Milliyetçilik, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s. 96.
[76] Sina Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, 4.b., Ankara: İmge Kitapevi, 2006, s. 34.

Anadolu'da yaşayan halkın anlayabileceği bir dile ihtiyaç vardı. Böylece Türkçe'nin sadeleştirilmesi yoluna gitmişlerdir.[77]

İttihat ve Terakki Cemiyeti Osmanlıcılığı resmi ideoloji kabul ederek, imparatorluğun sınırları içinde yaşayan tüm ulusların, eşit haklar altında, kardeşçe bir arada yaşamalarını öngörmüştür.[78] Cemiyet, Osmanlıcılık fikrini benimsemekle birlikte bireyin padişaha karşı gösterdiği boyun eğişi de eleştirerek hak ve hürriyetlerin genişletilmesi gerektiğini ve yeni toplumda vatandaşların topluma karşı sorumluluk içinde daha sıkı bağlarla bağlı olması gerektiğini savunmuştur. Cemiyet üyelerine göre Osmanlı İmparatorluğu içinde yaşayan tüm yurttaşların mutluluğu genel bir ıslahat politikasının gerçekleştirilmesine bağlıdır. Bu politikanın diğer yararı da Türklerin azınlıkta olduğu yerlerde düşman işgaline karşı ortak savunmayı sağlayabilmektir. Osmanlıcılık ideolojisinin uygulanması ise misyonerlik faaliyetiyle dil ve kültürün yayılmasıyla gerçekleşecekti. Ancak bu misyonerlik gayrimüslimlere yönelik değil, Rumeli'deki Türk unsurlara kendi benliğini hatırlatacak araç olacaktı. Yani İslam politik, sosyal bir araç oluyordu.[79] Kültür sorunu Osmanlı devletinin korunmasına yönelik temel bir araç olarak algılandığından itibaren ulusal bir ruh yaratılmasına çalışılmıştır. Ulusal ruhu oluşturacak temel unsur eğitim olacağından, halkın büyük çoğunluğunun anlamadığı Osmanlıca'nın yerine Türkçe'nin zenginleştirilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Osmanlılar için kendi kültürlerine sahip çıkmak önemli olduğu kadar, ulusal bir propagandanın diğer uluslar üzerinde baskı aracı olmaması konusunda da özenli olmuşlardır.[80]

19. yüzyılda Osmanlı devletinin ayrılıkçı ulusçu hareketlerin etkisinde olduğu bir dönemde, Osmanlılılık hareketi yurttaşlık haklarını geliştirmeye çalışırken, Türkçülük ulusun ırksal kimliğine gönderme yapmıştır. 19. yüzyılda Osmanlı'da kimliğin ırk, dil ve kültürden hangisine dayandırılacağı önemli bir sorundu. Osmanlının çok etnikli, çok kültürlü bir yapıya sahip olması izlenecek politikayı zorlaştırıyordu.[81] Osmanlıcılığı savunan Osmanlı ulusçularının, Osmanlı devlet gücüne sarsılmaz bir inançları vardı. Bu dönemdeki bir çok gazeteci yazar, Osmanlı Devletinin ve onun şanlı tarihinin etkisi altında olmakla birlikte, gayri Türk unsurlar

[77] Şerif Mardin, **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri, 1895-1908**, 12.b., İstanbul: İletişim Yayınları, 2005, ss. 269-272.
[78] Akşin, a.g.e., s. 43.
[79] Mardin. a.g.e., ss. 266-269.
[80] Mardin. A.g.e., ss. 272-273.
[81] Ersanlı, **İktidar ve Tarih**, ss. 76-77.

ve gayrimüslimler ile yaşadıkları sıkıntıların etkisinde, Türkçülüğe ilgisiz kalamıyorlardı. Ersanlı'ya göre Namık Kemal gibi Osmanlı ulusçuları vatanperverdiler. Osmanlı devletinin ortadan kaldırılması için bir neden görmüyorlardı. Ancak, dilin Türkçeleştirilmesi, devletin idari kademelerinde reformların yapılması, eğitimin laikleştirilmesi gerektiğini düşünüyorlardı. Bu Osmanlı ulusçuları Osmanlı devletinin esasını yurt olarak görüyorlardı.[82]

Osmanlıcı düşüncenin yanında gelişen Türkçülük ise ilk olarak Tanzimat döneminde dil ve edebiyatta alanında kendini gösterir. Bu alanda Türkçülüğün gelişimine ilişkin tespit yapan Yusuf Akçura'ya göre dönemin yazarlarından biri olan İbrahim Şinasi, Türkçe'yi Osmanlıca'nın etkisinden kurtarmaya çalışmıştır. Yeni Osmanlılar siyasi zümresinde yer alan Ziya Paşa da dil ve edebiyat ta Türk dili üzerinde durmuş, Türkçe lehçelerin öğretilmesine çalışmıştır. Yine dönemin yazarlarından olan Ahmet Vefik Paşa'da yazdığı tüm eserlerinde dil konusunda şuurlu bir Türkçü olduğunu gösterir. Şinasi'nin hazırlamaya başlayıp tamamlayamadığı, Türkçe kelime toplama işini Ahmet Vefik Paşa devam ettirmiştir. Lehçe-i Osmani adıyla tamamladığı bu çalışmanın ön sözünde Paşa, çok geniş bir Türk birliğini ele almış, asıl dilimizin, bütün Asya ve Batı Avrupa'ya kadar yayılan bir çok lehçesinin olduğunu yazmıştır. Vefik Paşa, Türkçe kelimelerin çokluğunu ve önemini göstermek için Arapça ve Farsça olmayan Türkçe yazılar ile Arapça ve Farsça olanları birbirinden ayırarak iki bölüm halinde düzenlemiştir. Böylece Türkçe'nin Osmanlı lehçesinin dışında ayrı bir lehçesinin olduğunu ortaya koyarak dil bilimine ilgili olanları çalışmayı incelemeye teşvik etmiştir.[83]

İlk önceleri edebiyat ve dil sahasında kendini gösteren Türkçülük etnik, tarihi ve siyasi bir ideoloji olmaktan uzaktır. Ancak 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türkçülük akımı etnoloji ve siyaset sahnesine girmiştir. Türkçülüğü siyasal alanda ele alan yazarlardan biri Yusuf Akçuradır. 1904'te yayımladığı üç Tarz-ı Siyaset adlı makalesinde Türkçülüğün (ırk esasına dayalı bir devlet kurmak) siyasi açıdan kaçınılmaz olduğunu vurgulamıştır, Akçura, devletin kurtarılmasına yönelik siyasi projeler arasında Türkçülüğü ileri süren ilk düşünürdür.[84] Ona göre, "Türk birliği ilkin Osmanlı İmparatorluğunda Türklerin, Türk olmadıkları halde az çok Türkleşmiş olanların ve Ulusal vicdandan yoksul olanların bilinçlendirilmesi ve

[82] Ersanlı, **İktidar ve Tarih**, s. 77.
[83] Akçura, **Türkçülüğün Tarihi**, ss. 28-31.
[84] Akçura, **Üç Tarz-ı Siyaset**, Ankara: Lotus Yayınevi, 2005, s. 35.

Türkleştirilmesiyle başlayacaktır. Sonra Asya kıtasıyla Doğu Avrupa'da yayılmış olan Türklerin birleştirilmesine geçilerek azametli bir siyasal milliyet meydana getirilecektir."[85]

Akçura'nın Türkçülük konusundaki görüşleri Avrupa'da ırk olgusuna dayanarak gelişen ulusçu fikirlerin etkisinde kalmıştır. Akçura Osmanlıcılığa ve İslamcılığa karşı eleştirel bir tavır takınmış, tüm fikirlerini Türk ulusçuluğu üzerinde yoğunlaştırmıştır. Akçura, Türkleri Kuzey, Doğu ve Batı Türkleri olarak sınıflandırmış, bu bölgelerde Türkçülüğün ve ulusçuluğun gelişiminin Osmanlı İmparatorluğunun siyasi akıbetini etkilediğini vurgulamıştır. Ona göre entelektüel gelişme ile Kırım ve Kazan Türklerinin ulusçuluk yönündeki çalışmaları Osmanlı'da Türkçülüğün gelişmesinde önemli katkılarda bulunmuştur.[86] Osmanlı İmparatorluğunun yakın çevresindeki Ruslar, Slavlar ve Arapların ulusçu akımları, Osmanlı Devletinde Türkçülüğün siyasal bir ideoloji olarak gelişmesinde önemli rol oynamıştır.[87] Akçura'ya göre: 19.yüzyıl Avrupa'da milliyetler çağıdır. (Alman Birliği, İtalyan Birliği) Dinler toplumdaki siyasal önemlerini çoktan yitirmiş, bunların yerini vicdan özgürlüğü almıştır. Osmanlı devleti de, İslam birliği değil, Türk birliği oluşturma yoluna gitmelidir. Türklerin birçoğu geçmişlerini unutmuşlardır. Onların geçmişle bağlarını yeniden kurup ulusal bilinci uyandırmak gerekir. Osmanlı devletinde yaşayan Türkler arasında milli bilincin oluşturulması için ırksal bağlar güçlendirilmelidir. Daha sonra Türk kültürünü belli bir dereceye kadar benimsemiş olan diğer etnik kimlikler Türkleştirilmelidir. Bu Türkleştirme politikaları ortak bilincin yaratılmasını sağlayacaktır. Yusuf Akçura'nın bakış açısına göre ulus, etnik olarak ortak kökene dayanan Türklük ile farklı bir ulustan olsa da Türk kültürünü benimsemiş olan herkesi Türk sayar. Böylece Türklüğü, İslami çerçevenin dışına taşımak ister. Ona göre Türklük ortak köken, dil ve kültür birliğiyle bir araya gelen insan topluluğudur.[88] Ahmet Yıldız'a göre: Yusuf Akçura, ulusu bu şekilde tanımlayarak onun seküler karakterini öne çıkarır ve bu yönüyle Ziya Gökalp, Ahmet Ağaoğlu gibi düşünürlerden ayrılır.[89]

Türkçülüğün gelişmesinde katkısı olan başka bir yazar Azerbaycanlı Türk yazar, Ahmed Ağaoğlu'dur (1869-1939). Ağaoğlu Türk kültüründe aile, din ve

[85] Akçura, **Üç Tarz-ı Siyaset**, s. 18.
[86] Akçura, **Türkçülüğün Tarihi**, s.45-6'dan aktaran Ersanlı, **İktidar ve Tarih**, s. 82.
[87] Ersanlı, **İktidar ve Tarih**, s. 82.
[88] Akçura, **Üç Tarz-ı Siyaset**, ss. 30-31.
[89] Yıldız, a.g.e., s. 71.

ahlaki değerler gibi kavramları ele almış, dinin dünya işlerini yönetmede ahlaki bir çerçeveye sahip olmadığını, ahlaki değerler gereğince kişilerin kendi özgür iradeleriyle hareket edebilmeleri gerektiğini savunmuştur. Ona göre toplumların gelişmesiyle birlikte din, çağdaş hayata uyarlanmalıdır. Çünkü, liberal siyasi bir ortam, toplumların ilerlemesi için kaçınılmazdır.[90] Bu yüzden Ağaoğlu, ulusal eğitimin laik olması gerektiğini savunmuştur.

Türk ulusçuluğunun gelişmesinde büyük katkısı olan yazarlardan biri Ziya Gökalp'dir. Osmanlıcılık ile ulusçuluk arasında bir uzlaşmaya giden Ziya Gökalp'in ulusçuluk ideali şöyledir: "Türkçülük akımı Osmanlılığın karşıtı olmak şöyle dursun, aslında en güçlü doğrulayıcısı ve yardımcısıdır. Yalnız her yeni akımın olduğu gibi, bu uğraşında bir kısım gençlerden oluşan aşırıları vardır ki yanlış yorumlara yol açıyorlar. Türklük dünyadaşlığa karşı, İslamiyet ve Osmanlılığın asıl dayanağıdır"[91]

Türkçü aydınlar içinde Türkçülüğün aşırı versiyonu olan Turanizmi savunan yazarlar da vardı. Osmanlı Devletin'de Turancılık ve Pantürkizm aynı anlamda kullanılmıştır.[92] Pan-Türkizm, Türklerin birliği ilkesiyle Türk olarak adlandırılan halkların birleştirilmesini öngörür.[93] Turancılık ise Ömer Seyfettin'e göre Müslüman Türklerin oturduğu yerdir.[94] Ziya Gökalp, Turanizm'in ırkçı bir hareket olduğuna inanmadığı gibi onu, yönetim için politik bir araçta görmüyordu. Turancılık sadece pragmatik önemi olan bir fikirdi. Tarih yazıcılığında Turancılık ve Türkçülük temel olabilirdi. Ancak bu ideolojilerin ırkçı yönleri Ziya Gökalp'i hiç ilgilendirmiyordu. Büşra Ersanlı'ya göre, Ziya Gökalp, ulusçuluk tanımlamasında ırk kavramından ziyade etnisiteye vurgu yapıyordu. Ona göre etnik kimlik, sosyal bir grup olarak tanımlanırken, ırk biyolojik özellikleri de içine alan bir olguydu. Fransız devriminin etkisinde kalan Ziya Gökalp gibi Türk aydınları, ulusun iradi bir birlikten meydana gelebileceğini benimsiyorlar, böylece siyasal olarak daha geniş bir kitleyle, ittifak oluşturacaklarına inanıyorlardı. Ziya Gökalp İstanbul'da öğrenim gördüğü sırada Avrupalı siyaset adamları ve tarihçilerle tanışmış, Onların düşüncelerinin etkisinde kalarak pozitif bilimlere ilgi duymuştu. Pozitif bilimlerle toplumun hızlı ve daha

[90] Ahmed Ağaoğlu, **Üç Medeniyet**, (İstanbul, 1972 ed.), s. 107'den aktaran Ersanlı, **İktidar ve Tarih**, s. 82-83.
[91] Ziya Gökalp, **Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak**, İstanbul: Bordo Siyah Klasik Yayınları, 2006, s. 28.
[92] Nizam Önen**, İki Turan**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005, ss. 114-115.
[93] Önen, a.g.e., s. 285.
[94] Ömer Seyfettin, **Türklük Mefkuresi**, 1914, yeniden basım: Türklük Üzerine Yazılar, s. 90'dan aktaran, Önen, a.g.e., s. 115.

güçlü ilerlemesinin sağlanabileceğini düşündüğünden laikliğin savunucularından biri olmuştur.[95] İttihat ve Terakki Cemiyetinin üyelerinden biri olan Ziya Gökalp'in görüşleri daha sonra Cumhuriyet Halk Partisi programında yerini almıştır.

Ziya Gökalp uluslaşmak için dilin önemli olduğunu belirtiyordu. Diğer ülkeler ile olan kültürel etkileşimlerde yabancı sözcüklerin taklit edildiğini, bunun da zamanla Türkün kendi öz kültürünü bozacağını düşünüyordu. Bu amaçla İslam dillerinin kabul edebileceği sözcükleri bularak terimler yaratılmalıydı. Böylece dilin ümmetçiliği tamamlanmış olacaktı. Bu amacı gerçekleştirmek için İslam ümmetinden ortak bir kurul toplanmalı ve terimler üretmeliydi. Ancak İslam dillerinin bütün terimleri, ortaklaşa olarak belirlendikten sonra dilin ümmet yönünden genişlemesi yani İslamlaşması tamamlanabilirdi. Gündelik hayatta kullanılan dil, gazeteler halkı eğitmek için önemliydi.[96] Ziya Gökalp, 1918'de basılan Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak adlı kitabında çağdaşlaşmanın önemi üzerinde duruyordu. Ona göre İslamcılık, çağdaşlaşma ve Türkçülük birlikte değerlendirilmeliydi. Türklük ile İslamlık arasında çatışma olamazdı. Türkçülük kültürel bir varlık olarak etnisitenin yeniden canlandırılmasıydı. Devletin bekasını sağlayacak olanda bu üş düşüncenin birleşimiydi. Ona göre çağdaş bir İslam Türklüğü yaratılmalıydı.[97]

Cumhuriyet döneminin ulusçuluğunu etkileyen iki önemli düşünür olan Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura'nın ulusçulukları birbirinden farklıdır. Suavi Aydın her iki ulusçuluğu karşılaştırarak, Kemalist ulusçuluğu en çok etkileyenin Yusuf Akçura olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre Akçura, Türk ulusu ile İslam ümmetini birbirinden ayırarak önceliğin hangisine verileceğini tartışmaya açmıştır. Sonuç olarakta Türk ulusçuluğunun modernleştirici olması gerektiğini düşünerek Türkleşmek ve İslamlaşmak olgularını birbirinden ayırmıştır. Akçura ulusçuluğu ortak köken ve ortak dil üzerine kurmuştur. Ziya Gökalp ise etnik temelli bir ulus anlayışından ziyade ortak tarihi geçmiş gibi kültürel birlikteliklere önem vererek, kültürel hayatımızdaki İslami unsurlardan vazgeçilemeyeceğine vurgu yapar. Akçura'nın ulusçuluk anlayışı, dinin düzenleyiciliğinden kopuştur ve Türklük başat bir yer edinir. Ona göre din, içinde bulunduğumuz çağda önemini kaybetmiştir. devletlerin ayakta durmasını ve başarılı olmasını sağlayan unsur ırktır. Bu yüzden de

[95] Ersanlı, **İktidar ve Tarih**, ss. 86-87.
[96] Gökalp, a.g.e., ss. 34-35.
[97] Gökalp, a.g.e., ss. 31-32.

ulusların esası ırk olmalıdır. Akçura, ulus ile dini birbirinden ayırmaya çalışarak, dinin ancak kültürün bir parçası olarak kalabileceğini vurgulamıştır. Müslümanlık, Türklüğü pekiştirecek ikincil bir araç olmalıdır. Akçura bu görüşleriyle Türkiye'deki laik düşüncenin öncülerinden biri olmuştur.[98]

Kemalist ulusçuluk 1920 yılında kabul ettiği misak-ı milli belgesiyle Pantürkizm ve Osmanlıcı siyasetleri terk ederek Anadolu coğrafyasıyla sınırlı bir ulusçuluğu kabul etmişti. Kemalistler idari kadroyu oluştururken ittihatçı ve İslamcı yönleriyle bilinen kişilerden uzak durmaya çalışmıştı. Aydın'a göre bu dönemde eski pantürkist görüşlerini bırakmış, aynı zamanda da ittihatçı ve İslamcı olarak bilinen kişilerden uzak durmuş olan Yusuf Akçura, modern bir ulusçuluğu savunan kişi olarak Cumhuriyet ideolojisinin kaynağında yer alan mesaj üreten bir kişi olmuştur.[99]

19. yüzyıl Osmanlı devletinin, Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük düşünce akımlarının içinde şekillendiği bir dönem olmuştur. Osmanlının içinde bulunduğu şartlara göre bu üç düşünce akımı siyasal yaşamda ağırlık kazanmıştır. Osmanlıcılık düşüncesi altında gayri Müslimlerin imparatorluktan kopuşunu engellemek için Fatma M. Göçek'e göre: "Batının insan hakları anlayışından esinlenen, vatandaşların yaşam itibarı ve mülkiyet haklarını garanti altına alan"[100] reformlar yapılmıştır. 1839 tarihli Gülhane-i Hattı Hümayunu, 1856 tarihli genel eşitlik prensibinin ilan edildiği Islahat Fermanı ve 1876 tarihli anayasa, Osmanlı'daki genel eşitlik prensibine dayalı olarak atılmış adımlardır.

Ancak bu reformlar Osmanlı toplumunu bir arada tutmak yerine, sosyal kutuplaşmayı artırıp, gayri Müslimlerle Müslümanlar arasında hoşnutsuzluğa neden olmuştur. Her ne kadar reformlarla azınlıkların durumu iyileştirilmeye çalışılsa da gayri Müslimler Osmanlı meclisinde toplumdaki oranlarından çok daha düşük düzeyde temsil olanağı bulmuşlardır. Osmanlının vaat ettiği eşitliği tam olarak uygulamaya koyamaması, gayrimüslimlerin askerlikten muaf tutulmak için daha çok para ödemelerine ve Müslümanlarla karşılaştırıldığında daha düşük oranda memuriyet elde etmelerine neden olmuştur. Osmanlı yönetiminin gayri Müslimlerin Müslüman Türklerle eşit siyasi temsil güvencesi sağlayamaması münakaşalara ve

[98] Aydın, a.g.e., ss. 210-215.
[99] Aydın, a.g.e., s. 219.
[100] Fatma Müge Göçek, "Osmanlı Devleti'nde Türk Milliyetçiliğinin Oluşumu: Sosyobiyolojik Bir Yaklaşım" **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, Cilt. 4: Milliyetçilik, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s. 6.

toplulukların birbirine yabancılaşmasına yol açmıştır.[101] Müslüman cephesinde ise durum çok faklı değildir. Toplumun, kendisi için doğal sayılan haklarını, üstünlüklerini gayri Müslimlerle paylaşmak istememesi, Hıristiyan cemaate karşı nefret duygularının oluşmasına neden olmuştur. Tamer Akçam bu durumu şöyle özetler:

> Müslüman Türk ahalinin o ana kadar tebaa olarak hor baktığı Hıristiyanlar karşısında egemen konumlarını kaybetmelerinde toplumsal yaşam felsefelerinin de önemli bir rolü olmuştur. ahalisi için, devlet bürokrasisinde veya orduda görev almak en ideal sosyal statüdür. Batıdaki anti-semitizme benzer bir durum söz konusudur. İmparatorluğun Müslüman-Türk Müslümanlar Hıristiyanlarla eşitliği, onları, kendileri için son derece önemli ve ayrıcalıklı olan sosyal mevkilere layık görmediklerinden dolayı istememişlerdir. Daha düne kadar ikinci sınıf vatandaş sayılan Hıristiyanların hem iktisaden iyi duruma gelmeleri, hem de savaşlara katılmaları Müslümanların nefret duygularını iyice körüklemiştir.[102]

Bu gelişmelere ek olarak 1789 Fransız ihtilalinin etkisiyle, imparatorluktan ayrılmak isteyen Hıristiyan azınlıkların, Osmanlılar tarafından sert tedbirlerle bastırılması, Osmanlının Batı devletlerine karşı politik taviz vermesine neden olurken, diğer taraftan cemaatler arasındaki karşılıklı düşmanlığı körüklemiştir.[103] Fatma M. Göçek'e göre: "Manisa, Denizli, Nazilli, Diyarbakır, Harput, Mardin, Maraş, ve Varna'dan Golos'a kadar uzanan pek çok Osmanlı şehrinde Müslümanlarla gayrimüslimler arasındaki ilişkiler sık sık çatışmalara yol açacak ölçüde gerilmiş; özellikle dini bayramlar ve ayinler sırasında ve sonrasında veya cemaatler arasındaki ticari işlerde sorunlar artmıştır."[104]

Yaşanılan bu süreç, Osmanlıcılığın Avrupa'da yayılmaya başlayan etnik ulusçulukla baş etmesinin mümkün olmayacağını göstermiştir. Balkan Devletlerinin bağımsızlıklarını istemeleri, Osmanlının Osmanlıcılık ideolojisi adı altında yaptığı ıslahatları geçersiz kılmıştır. Egemen resmi ideoloji olan Osmanlıcılık fikri değer kaybedince, bunun daha altında azınlık gruplarınca kabul edilen ve devleti kurtarmaya yönelik olarak Türkçülük ve İslamcılık akımları gündeme gelmiştir.

---

[101] Göçek, a.g.m., s. 68.
[102] Taner Akçam, "Türk Ulusal Kimliği Üzerine Bazı Tezler" **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, Cilt. 4: Milliyetçilik, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s. 57.
[103] Akçam, a.g.m., s. 57.
[104] Akçura, **Üç Tarz-ı Siyaset**, s. 17.

İttihatçılar, devleti kurtarmak adına onu bütünüyle çağdaşlaştırma peşindeydiler. Bunun için ıslahat programlarına başladılar. Gayri Müslimlere tanınmış olan imtiyazlar, kabul edilemezdi. Onlara göre bu imtiyazlar yasaların bütünlüğü ilkesini ihmal ediyordu.[105] Bu amaçla Türkçü politikayı yürürlüğe koymada eğitimden faydalandılar. Özel okullarda Osmanlıcılık ve Türkçülüğe aykırı olan tüm unsurlar tasfiye edilerek Türkleştirici bir öğretime gidildi. Gayri Müslim ilkokullarında Türkçe eğitim zorunlu hale getirildi. Dini kurumlar dışındaki devlete ait lise ve üniversitelerde Türkçe zorunlu öğretim dili olurken, ortaokullarda mahalli dillerin öğretilmesine izin verildi.[106] Azınlıkların hiçbiri kendi kolektif hakları üzerinde devlet kontrolünü kabul etmemişlerdir. Arnavutlar, İttihat ve Terakki Cemiyetinin Türkleştirme siyasetine karşı çıkıyorlardı[107] Rumlar ise kendi lise ve üniversitelerini açmak istiyorlardı ve bunlar üzerinde devlet kontrolünü istemiyorlardı. Dönemin gazetecilerinden olan Hüseyin Cahit Yalçın, İttihat ve Terakkinin azınlık okullarında Türkçe okutmak istemesini cinayet olarak yorumluyordu.[108]

1911-1912 tarihleri arasında Balkanların kaybedilmesiyle birlikte Türk-Arap İmparatorluğundan ibaret olan Osmanlı Devleti İslamlaşma politikasına kaymıştır.[109] Akçura'ya göre İslamcılık: "Dünyadaki Müslümanlardan bir İslam birliği meydana getirilmesi fikri ve eylemidir."[110] Yirminci yüzyıla gelindiğinde Osmanlı coğrafyasında yaşayan kimlikler, çoğunluğu Müslümanların oluşturduğu Araplar, Kürtler ve Türkler vb. unsurlardan ibarettir. Bu ortamda Osmanlı elidine göre dağılmayı önlemek için uygulanacak en doğru politika İslami motiflere vurgu yapılarak dini kimliği ön plana çıkarmaktır.[111] Bu amaçla 1914'te İslam Mecmuası kurulmuş,[112] devlet tarafından denetlenen medreseler oluşturulmuştur.[113] İttihatçıların benimsediği İslamcı politika 1916 yılına kadar devam etmiştir. 1916 yılında Arapların etnik kimliklerinin, Müslüman dini kimliğin önüne geçmesi, dinin toplumu birleştiren bir üst kimlik olarak işlevini yitirdiğini göstermiştir. İktidarda

[105] Feroz Ahmad, **İttihat ve Terakki, 1908-1914**, 6.b., İstanbul: Kaynak Yayınları, 2004, s. 190.
[106] Yıldız, a.g.e., s. 82.
[107] Akşin, a.g.e., s. 308.
[108] Hüseyin Cahit Yalçın, **Siyasal Anılar**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1976, s. 145.
100 Güngör Erdumlu, **Modernlik ve Modernleşme sürecinde Türkiye**, Ankara: Babil Yayınları, 2004, s. 170.
[110] Akçura, **Üç Tarz-ı Siyaset**, s. 17.
[111] Ahmad, a.g.e., s. 187.
[112] Masami Arai, **Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği**, 3b., İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s. 128.
[113] **İttihat ve Terakkinin Son Yılları, 1916 Kongre Zabıtları**, İstanbul: Nehir Yayınları, 1992, ss. 49-50.

bulunan ve kendi programında ilk önce Osmanlıcılığa yer veren İttihat ve Terakki Cemiyeti, resmi devlet politikası olarak Türk ulusçuluğu üzerinde yoğunlaşmaya başlamıştır.[114] İttihatçılar, İslami değerlere bağlı kalıp Batıya yüz çevirmekle Osmanlı devletinin kurtarılamayacağını savundukları gibi İslami geleneklerden arınmayı da doğru bulmamışlardır. İttihatçılar geleneksel yapıyla Batılı değerlerin birleştiği, yani Gökalp'in sunduğu, İslam'ın kardeşlik, birlik gibi sınırlı ve faydacı kullanımını benimseyen Türkçü politikayı izlemiştir.[115] İttihat ve Terakki'nin İslami programdan vazgeçtiği bu dönemde, eğitimde birliği sağlamak için İslami bir hayır kurumu olan Evkaf Nezaretine bağlı bir kısım okulların Maarif Nezaretine bağlanması kararlaştırılmış,[116] şer'i (şeriat) mahkemeler, Adliye Nezaretine bağlanmış, hukuk alanında laiklik ilkesi kabul edilmiştir.[117]

Osmanlı Devleti içerde bu siyasal gelişmeleri yaşarken, dış dünyada 1917 Bolşevik Devrimiyle, Rusya'nın savaştan çekilmesi sonucu Türki toplulukların istiklallerine kavuşmaları, İttihat ve Terakki Cemiyeti içinde Pan-Türkist tasavvurların ortaya çıkmasına neden olmuştur.[118] 30 Ekim 1918 tarihli imzalanan Mondros mütarekesi, Pan-Türkist eğilimlerin olanaksızlığını Osmanlıya göstermiştir. Anlaşma, çok etnikli yapıya sahip devleti, emperyalist güçler tarafından paylaşılabilecek dağılma noktasına getirmiştir. Anlaşmanın, Ermenilerin ve Kürtlerin çoğunlukta olduğu bölgelerde ileride bağımsız bir devlet kurmayı amaçlayan maddeler içermesi, Osmanlı aydınlarını Misak-ı Milli sınırları içinde kalmaya zorlamış ve bağımsızlık mücadelesinin başarıya ulaşabilmesi için ortak bir milli birlik yaratılması bağlamında, Türkçü öğeler ön plana çıkarılmıştır. Ahmet Yıldız Osmanlı devletindeki Türkçü politikayı şöyle ifade eder:

> İmparatorluk dahilinde Türklük ekseninde bir etnik homojenlik oluşturulmasında iki çizgi ayırt edilebilir. Gayri Türk Müslüman unsurlara yönelik Türkleştirme politikası, zorunlu Türkçe öğretimi, dâhili tehcir (zorunlu iskân), mahalli isimlerin Türkçeleriyle değiştirilmesi ve kamu alanında bu dillerin kullanımının yasaklanması gibi kolektif ulusal hafızayı gösteren işaretlerin ortadan kaldırılması, yani özümsemeye dayalı tedbirlerden oluşmaktadır. İkinci çizgi Müslüman ve Türk olmayan azınlıklara dönüktür ve asimilasyonun zorluğu oranında şiddete dayalı tedbirler içerir.

[114] Ahmad, a.g.e., s. 188.
[115] **İttihat ve Terakkinin Son Yılları, 1916 Kongre Zabıtları**, İstanbul: Nehir Yayınları, ss. 61-62.
[116] A.g.e., s. 50.
[117] A.g.e., ss. 30-31.
[118] Önen, a.g.e., s. 135.

> Ayrılıkçılığın yol açtığı bütünlüğü korumak kaygısı İttihat ve Terakki'nin Türkleştirme politikalarının moral temelini teşkil etmiştir.[119]

Feroz Ahmad'a göre İttihatçılar, Türkleştirme programıyla devletin mevcut yapısını korumayı değil, İmparatorluğun yapısını tamamıyla değiştirip, çağdaşlaştırmak niyetindeydiler. Reformlar ile devleti dünya devletleri arasında söz sahibi olacağı bir yere getirmek istiyorlardı. Bu amaçla başlattıkları ıslahat programı, çok kültürlü yapıya sahip Osmanlı devletinde, gayrimüslimler ile Türk olmayan Müslüman vatandaşların tepkisine yol açtı. Yabancılara tanınmış olan imtiyazlar İttihatçılar için kabul edilemezdi. Onlara göre aynı devletin vatandaşı olan herkes tek bir yasa altında aynı ilkelere göre yönetilmeliydi. Bu yüzden de çok sesliliğe karşı standartlaştırıcı ve homojenleştirici tedbirler alınmıştı. İttihatçıların izlediği bu politika Osmanlı devletinin dağılmasına yol açsa da ileride kurulacak olan Türk devletinin temelini oluşturmuştur.[120] İttihatçılar, Türkleştirme programı kapsamında başta iktisadi, sosyal, hukuki olmak üzere bir çok alanda reformlar yapmışlardı.

İttihat ve Terakki Partisinde belirmeye başlayan Türkçülük fikrini, onların Türk ocaklarıyla olan ilişkilerinde de görebiliriz. 1913 yılından itibaren bazı parti üyeleri, Türk Ocakları'nın idare heyetinde görev almaya başlamışlardır.[121] Füsun Üstel Türk Ocaklarının oluşum amacını şöyle açıklar: "Türk Ocakları 1912 yılında, tıbbiye öğrencilerinin kurduğu bir dernektir. Derneğin amacı dilde Türkçülük, Türklerin milli terbiye ve ilmi, içtimai ve iktisadi seviyelerinin terakki ve ilasıyla Türk ırk ve dilinin kemaline çalışmak olmuştur. Kültürel vurgusu yüksek bir Türk Birliği teması işlenir."[122] Buna göre Kürtler, Lazlar, Çerkezler vb. unsurlar kendilerini ayrı bir kavmiyet olarak iddia etmedikleri sürece Türk olarak kabul edilirler.

Türk ulusçuluğunun şekillenmesinde katkısı olan Yusuf Akçura, Ziya Gökalp Türk Ocaklarının üyesidirler. Ocağın kuruluş yılı olan 1912 yılında Osmanlının Birinci Balkan Savaşından yenik çıkması Ocağın Türkçülük politikasının farklı bir çizgiye kaymasına neden olmuştur. Balkan Savaşı sonucunda Batıda,

---

[119] Yıldız, a.g.e., s. 82.
[120] Ahmad, a.g.e., s. 190.
[121] Soner Çağaptay, **"** Otuzlarda Türk Milliyetçiliği", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, Cilt. 4: Milliyetçilik, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s. 250.
[122] Füsun Üstel, "Türk Ocakları", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, Cilt. 4: Milliyetçilik, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, ss. 263-264.

Edirne'ye kadar olan sınırda gayri Müslimlerin bağımsızlıklarını kazanmaları, o zamana kadar Yusuf Akçura'nın 1904'te ilk kez sunduğu Türkçülüğün, siyasal bir akıma dönüşmesine neden olmuştur. Ocak, hiçbir siyasal partinin güdümüne girmeyeceğini ve siyasetle uğraşmayacağını bildirmesine rağmen Balkan savaşlarındaki yenilgiden sonra siyasal zemine kaymıştır. Ancak yinede genelde kültürel Türkçü nosyona sahip olmuşlardır. Buna göre Osmanlı sınırları içinde yaşayan Kürt, Arap, Çerkez vb unsurlar kendilerini ayrı bir millet olarak görmedikleri sürece Türk olarak algılanırlar.

Türk Ocaklarında siyasal konjonktüre bağlı olarak açık veya gizli iki farklı ulusçuluk türü hakim olmuştur. Bir grup Anadolu Türkleri üzerinde yoğunlaşırken diğerleri dış Türkleri de içine alan büyük turan hayalini kurmuşlardır. Delegelerin Dış Türklere bakış açısı savaş koşullarında, öncelikler temelinde bölünür. 1918 yılında Türk Ocakları Genel kurulunda 1912 tarihli Nizamnamenin ikinci maddesinde değişikliğe gidilmiştir. Buna göre Ocağın amacının Türklerin kültürel birliğine ve medeni kemaline çalışmak ve faaliyet sahasının Türkiye olduğu şeklinde düzenleme yapılmıştır. Ancak bazı üyelerin, faaliyet sahasının Türkiye ile sınırlandırılmasına karşı çıkmaları üzerine, Türkiye ibaresi maddeden kaldırılmıştır.[123]

Birinci Dünya Savaşı yıllarında faaliyetleri aksayan Türk Ocakları, Cumhuriyetin ilan edildiği 1923 yılının sonuna kadar Anadolu'nun her köşesine açtığı şubelerle faaliyetlerini sürdürmüştür. Füsun Üstel'e göre: Bu dönemde ocağın başkanı olan Hamdullah Suphi'nin milliyetçilik anlayışı hars milliyetçiliği şeklindedir. Dış Türklerle ilişkisini ise şöyle açıklar: Hamdullah Suphi ırk ve kan milliyetçiliğine karşı çıkarak, Batılı kültür milliyetçiliğine vurgu yapmıştır. Bunda Mustafa Kemal'in Cumhuriyetin bekası için çağdaşlaşmanın şart olduğu, İslam ve Turanizm gibi siyasetlerin mantıki olmadığı şeklinde verdiği beyanları etkili olmuştur. Türk Ocaklarındaki ulusçu çizgiyi belirlemede bir diğer örnek, Hamdullah Suphi'nin 1924'te yapılan birinci umumi kongrede, Türk Ocağına aza olabilmek için sıraladığı şartlardır; buna göre soy itibariyle Türk olan ya da Türk kültürünü benimsemiş ve yaşadığı toplumla benzer duyguları paylaşan herkesin ocağa aza olabileceği belirtilir.

[123] Üstel, "Türk Ocakları**," Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, s. 264.

Türk Ocaklarındaki bu harsçı ulusçu yaklaşım, ocağın iki temel göreviyle ilişkilidir. Bunlar, Cumhuriyetin ve vatanın bekçiliğidir. Osmanlı İmparatorluğunun dağılmasından sonra çok etnikli yapısını koruyan Türkiye Devletinde en rasyonel gözüken politika bu olmuştur. Cumhuriyetin ilanından üç yıl sonra başlayan Şeyh Sait isyanı ile birlikte hükümet ayrılıkçı hareketlerin önüne geçmek için bir dizi önlemler almıştır. Takrir-i Sükun Kanunu, Tekke ve Zaviyelerin kapatılması, Türkçe dışında yerel dillerin konuşulmasının yasaklanması vb. kararlara Türk Ocakları dışarıdan destek vermiştir. 1925-1927 yılları arası Türk Ocaklarının Cumhuriyet Halk Fırkası ile bütünleşme sürecidir.[124] Böylece Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura'nın üye olduğu Türk Ocakları CHF içinde eritilmiş bunun yerine halkevleri kurulmuştur. Bütün bu gelişmeler sonucunda İttihat ve Terakkinin Türkçülük politikası yerini Anadolu coğrafyasıyla sınırlı kalan Milli Mücadele dönemine bırakmıştır. Kemalist Ulusçuluk, herkesi Türk olarak kabul eden ulusal bir topluluk oluşturma ideali peşinde, İttihat ve Terakki'den devir aldığı mirası devam ettirmiştir.

A-3) 1919-1923 Milli Mücadele Dönemi Milli Siyasetin Doğuşu

Bu bölümde İttihat ve Terakki'de, Osmanlıcılıktan sonra ağırlık kazanmaya başlayan Türkçülük akımının, milli mücadele döneminde, Osmanlıcı düşünceye paralel, etnik çoğulculuğu veri olarak alan, din birlikteliğine dayalı bir ulusçuluk anlayışına kaymasını ele alacağız. Aynı zamanda milli mücadele döneminden cumhuriyetçi döneme kadar olan süreçte, vatandaşlık anlamında bir Türklük ayrımının belirginleşmesi bu bölümde ele alınacak konulardır. Kemalist ulusçuluğun oluşum sürecini incelerken konuyu milli mücadele döneminden ayrı ele almak mümkün değildir. Çünkü, Osmanlı ümmet toplumundan ulusçu surete geçilmesinin ilk belirtileri 1919-1923 mili mücadele döneminde ortaya çıkmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun misak-ı milli sınırları içerisinde, çoğunlukla dini çerçevede birleşmiş olan çok etnikli yapısının, mülki olarak inşa edilmiş bir ulusa kaydırılması, dönemin şartlarının gereği olarak zorunluluktan kaynaklanmıştır. Bu değişim süreci, 1919-1922 milli mücadele yıllarıdır. İmparatorluğun 10 Ağustos 1920'de imzalanan Sevr Antlaşmasıyla dağılma sürecine girmesi, İttihat ve Terakki'den devralınan ana hedef devletin kurtarılmasının, ancak Anadolu halkının milli bilinç çerçevesinde birleştirilmesiyle mümkün olacağı öngörülmüştür. Bu milli bilinç çoğulcu yapıya sahip olan Osmanlı İmparatorluğunda herkesi kapsayacak

[124] Üstel, Türk Ocakları**," Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce**, s. 265.

ortak amaç ve aidiyet duygusuyla mümkün olabilecektir. Savaşlar sonrasında gayri-Türk Müslümanların çoğunluğu oluşturduğu imparatorlukta aidiyet duygusunu sağlayacak tek şey olarak İslam kimliği görülmüştür. İslami kimlik kültürel bir kavram olarak sadece inanç bazında değil, aynı zamanda altı yüzyıllık bir yönetim anlayışının toplumda yarattığı saltanat kurumuna dolayısıyla halifeye bağlılık ve İslami gelenekler gibi benzeri olguları kapsayan kültürel bir birlikteliği de içerir. Bu kültürün bir sonucu olarak toplumda ki yönetilen ve yöneten ilişkisi hiçbir zaman sorgulanmamış, saltanat kurumu ve sultanın tebaası olma verili olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla milli bilincin oluşturulmasında İslami niteliğe vurgu yapmak Kürtler, Çerkezler, Lazlar gibi etnik kimlikleri, bağımsızlık mücadelesinde aktif kılmak için zorunlu bir unsur olmuştur. Milli birliğe çoğulcu yaklaşımı Mustafa Kemal Paşa şöyle anlatır:

> Efendiler, bu hudut sırf askeri mülahazat ile çizilmiş bir hudut değildir, hudud-u millidir. Hudud-u milli olmak üzere tespit edilmiştir. Fakat bu hudut dahilinde tasavvur edilmesin ki anasır-ı İslamiyeden yalnız bir cins millet vardır. Bu hudut dahilinde Türk vardır, Çerkez vardır ve anasır- saire-i İslamiye vardır. İşte bu hudut memzuç bir halde yaşayan, bütün maksatlarını bütün manasıyla tevhid etmiş olan kardeş milletlerin hudud-u millisidir. Bu hudut meselesini tespit eden maddenin içerisinde büyük bir esas vardır. Fazla olarak o da bu vatan hududu dahilinde yaşayan anasır-ı İslamiyenin her birinin kendine mahsus olan muhitine, adatına , ırkına mahsus olan imtiyaz atı bütün samimiyetle ve mukabilen kabul ve tasdik edilmiştir. Bittabi buna ait teferruat ve tafsilat yoktur. Çünkü bu tafsilat ve teferruata girmenin zamanı da değildir. İnşallah mevcudiyetimiz tahlis edildikten sonra (inşallah sadaları) kardeşler beyninde hal ve fal edileceğinden bırakılmış ve teferruatına girilmemiştir. Fakat esas olarak bu maddede mündemiçtir.[125]

Mustafa Kemal gayri Türk Müslümanların birliğine çalışırken, onların etnik farklılıklarından kaynaklanan ayrıcalıklarına saygı duyulacağını belirtmiştir. Çok etnikli bir toplum olan Anadolu'da karşılıklı saygı, kardeşlik, ortak tarihi geçmiş, ortak tarihi unsurlar, söylemde ön planda tutulmuştur. Etnik unsurların sosyal haklarına ve onların ortamdaki şartlarının devam edeceğine dair vurgu yapılmıştır. Bu çoğulcu yaklaşım Hıristiyan emperyalist güçlere karşı verilen mücadelenin, çok

[125] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri** 1, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 1989, s. 30.

etnikli toplumda birlik ve beraberliği zorunlu kılmasından kaynaklanır. Sultanın Sevr anlaşmasını kabul edip itilaf devletlerine boyun eğmesi, Osmanlı maliyesine ve askeri gücüne el konulması, merkezi hükümeti mücadelenin gereçlerinden yoksun bırakmış ve sonuçta bağımsızlık mücadelesinin, merkezi devlet örgütünün dışında muhalif seçkinlerin ve halkın birliği ile gerçekleştirilmesini zorunlu kılmıştır. Böyle bir ortamda halkın maddi ve manevi gücüne duyulan ihtiyaç, çok etnikli toplumda tüm farklılıkları kapsayacak bir politikayı gerekli kılar. Gayri Türk unsurların İslam kimliği altında birleşmesi, Mustafa Kemal'in sözlerinde şöyle yansımıştır: "Hükümeti-i merkeziyenin adeta esir bir vaziyette olması payitahtın kuvvetli bir askeri işgal altında bulunması hasebiyle mukadderat-ı milletin yine millet ordusuyla zaruri kıldığı zatı alilerince müsellemdir. Bu sebepten ben Kürtleri ve hatta bir öz kardeş olarak tekmil milleti bir nokta etrafında birleştirmek ve bunu Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyetleri vasıtasıyla göstermek karar ve azmindeyim."[126]

Suna Kili'ye göre çoğulcu yaklaşım farklı etnik grupların kitlesel desteğini kazanmada, İslam birliği ve emperyalist güçlerin işgalini göstermekle, Türk ve Kürtlerin birlikteliğinin yanı sıra tüm etnik kimliklerin ortak paydasına vurgu yapmıştır. Bu vurguyu Anadolu'nun bir çok yerinde örgütlenen mü defa-ı hukuk örgütlerinde ve Amasya Genelgesinde görebiliriz. Mustafa Kemal, bağımsızlık mücadelesinin öznesi olarak halkı gördüğü için tüm ülkede yerel örgütlenmelerin kurulmasını istemiştir. Doğu bölgesinde kurulan, Doğu Anadolu mü defa-ı hukuk cemiyetinin de alınan kararlar doğrultusunda toplumun birbirine bağlı öz kardeş olduğu, saltanatın, hilafetin korunması, ülke bütünlüğünün ve ulusal bağımsızlığın sağlanması yönünde kararlar alınmıştır. Kili'ye göre saltanatın ve halifeliğin korunması aslında bir amaç değil, içinde bulunulan şartlara bağlı olarak kullanılan araçsal söylemlerdir.[127] Ulusal birliği sağlayacak olan söylem ulusun tüm üyelerine hitap etmeliydi. Bu yüzdende toplumun herhangi bir kesiminin, herhangi bir sınıfın yararına değil, tüm ulus için söylem geliştirilmeliydi. Böylece ulusal kongrelerde ve yeni mecliste sınıfsal, etniksel, mezhepsel ayrılıklara bakılmaksızın her kesimden kişinin bu örgütlere katılmalarına hak tanınmıştır. Devrimin başlangıcında ulusal birlik, ulus egemenliği, ulusun iradesi kavramları vurgulanarak her türlü ayrılıkçı

[126] Milli Mücadelede Kürtler, 17 Haziran 1919, **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991, s, 37.
[127] Suna Kili, **Atatürk Devrimi**, 10. b., İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006, ss. 104-107.

kimlik ve söylemden uzak durulmuştur.[128] Milli mücadelenin temelini oluşturan Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyeti Nizamnamesi ulusal kimliğin eşitlikçi, uzlaşmacı tavrını şöyle yansıtır:

> Madde 1- Devlet-i Aliye-i Osmaniye ile Düvel-i İtilafiye arasında mün'akid mütarekenamenin imza olunduğu 30 Teşrinievvel sene 334 tarihindeki hudut dahilinde kalan ve her noktasında ekseriyeti İslamlar teşkil eden aksam-ı memalik-i Osmaniye yekdiğerinden ve camia-i Osmaniyeden gayr-ı kabil-i tecezzi ve infikak bir küldür. Hürmet-i mütekabile ve hissi fedakari ile meşhun ve vaziyet-i ırkıye ve içtimaiye ve şeriat-i muhutiyelerine riayetkar öz kardeştirler.[129]

Milli Mücadele döneminde tüm İslami unsurların karşılıklı saygı ve anlayış içinde bir arada yaşadıkları ve bunların tarihten gelen ortak bir kültürel birliğe dayandıklarına vurgu yapılırken Türk etnisitesine yönelik bir açılım yoktur. Bu dönemde kullanılan Milli, millet kavramlarıyla ortak tarihi geçmişi olan, ortak bir kültürü paylaşan topluma vurgu yapılmıştır. Milli mücadele döneminin birleştirici unsuru İslam kimliği olduğundan milli kelimesiyle misak-ı milli sınırları içinde kalan İslami unsurlara atıfta bulunulmuştur.

Millet kelimesinin anlamına bakıldığında Arapça'da köken itibariyle kutsal kitabı kabul eden insan topluluğunu[130] ifade ettiği görülür. Ancak zaman içinde, Avrupa'daki ulusçuluk akımlarının etkisiyle kavram, dinsel bir topluluğu anlatmaktan ziyade, ortak tarihi bir geçmiş, ortak dil etrafında aynı kültürel değerleri paylaşan insan topluluğunu anlatmaya başlamıştır.[131] Dolayısıyla millet ve milli kelimeleriyle, milli mücadele döneminin zoraki çoğulculuğunu birleştiren İslami niteliğe atıfta bulunulurken aynı zamanda etnisiteye yönelik bir açılımın başlangıcı da yapılmıştır. Ahmet Yıldız'a göre:

> Milli mücadele boyunca millet ve milliyetçiliğe ilişkin olarak kullanılan tüm kavramlar iki uçlu bir anlam kümesine sahipti. Milli mücadele, milli istiklal, milli hareket, kuvay-ı milliye, milli zafer, hakimiyet-i milliye ve Büyük Millet Meclisi gibi kavramların tümü istiklal davasının milli etiketli ulusçu söylemini oluşturmaktaydı.

---

[128] Kili, a.g.e., s. 113.
[129] Bkz. "**Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Program ve Nizamnamesi**" aktaran Yıldız, a.g.e., s. 127.
[130] Lewis, a.g.e., s. 62'den aktaran, Uzun, a.g.e., s. 132.
[131] Uzun, a.g.e., s.132.

> Milli kelimesinin dini olan ve ulusal olan şeklinde iki anlama da gönderme yapabilmesi sayesinde en azından kavramsal düzeyde ulusçu söyleme geçiş hazırlanmaktaydı.[132]

Ulusal kimliğin sınırları 1919 -1923 milli mücadele döneminde misak-ı milli sınırları içinde kalan tüm Müslüman halkı temel unsur olarak aldığından, bu dönemde Türk etnisitesine yönelik bir adlandırmasından özellikle kaçınılmıştır. Atatürk ulusa hitaben yaptığı söylevlerinde millet, Türkiye, Türkiye halkı deyimlerini[133] kullanmıştır. Vatandaşlığa dayalı bir ulusçuluk anlayışının belirginleşmeye başladığı bu noktada İttihat ve Terakki Cemiyetinden miras kalan yayılmacı her türlü hareket reddedilmiştir. Misak-ı milli sınırlarıyla belirlenmiş mülkiliğe dayalı bir ulusçuluk anlayışı vardır. Kemalist ulusçuluğun mülki açıdan izlediği misak-ı milli ile sınırlandırılmış bu politikanın nedeni, Osmanlı İmparatorluğu'nun farklı etnik ve dini kimliklerden oluşan yapısının her türlü irredentist politikayı tehlikeli kılmasıdır. İrredentist politikalardan arındırılmış milli siyaset anlayışı Mustafa Kemal Paşanın sözlerinde şöyle yansır:

> Panislamizm Panturanizm siyasetinin muvaffak olduğuna ve dünyayı saha-i tatbik yapabildiğine tarihte tesadüf edilmemektedir. Irk farkı gözetmeksizin bütün beşeriyete şamil cihangirane devlet teşkili hırslarının netayici de tarihte mazbuttur. Müstevli olmak hevesleri mevzu-u bahsimizin haricindedir. Onlara her türlü hissiyat ve revabıt-ı…mahsusularını unutturup onları uhuvvet ve müsavat-ı tanbe dairesinde birleştirerek, insanı bir devlet kurmak nazariyesi de kendine maksus şeraite maliktir. Bizim vuzuh ve kabiliyet-i tatbikiye gördüğümüz meslek-i siyasi, milli siyasettir.
>
> Milli siyaset dediğim zaman kasttediğim mana ve medul şudur: Hudut-u milliyemiz dahilinde, her şeyden evvel kendi kuvvetimize müsteniden muhafaza-i mevcudiyet ederek millet ve memleketin hakiki sadet ve umranına çalışmak…. Alelıtlak tul-i emeller peşinde milleti işgal ve ızrar etmemek… medeni cihandan medeni ve insanı muameleye ve mutakabil dostluğa intizar etmektir.[134]

Bu sözler Mustafa Kemal Paşa'nın milli mücadelenin başında itibaren izlediği milli siyasetin, irredentist politikaları reddeden tavrını göstermektedir.

---

[132] Yıldız, a.g.e., s. 91.
[133] Utkan Kocatürk, **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri**, 3b., Ankara: Turhan Kitapevi, 1984, ss. 1-15.
[134] Taha Parla, **Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları**, Atatürk'ün Nutuk'u, Cilt. 1, İstanbul: İletişim Yayınları, 1994, s.73.

Anadolu coğrafyası ile sınırlı, mülkiliğe işaret eden, dolayısıyla kolektif kültüre aidiyeti esas alan bir ulusçuluğa işaret etmektedir.[135]

A-4) Ulusal Kimliğin Sekülerleşme Süreci

1923 Cumhuriyet'in ilanıyla milli mücadele döneminde toprağa dayanan ulusçuluk anlayışı, Türk isminde sembolik yansımasını bulan etnikliğe doğru kayış göstermiştir. Artık Müslüman etnik koalisyonun varlık sebebi ortadan kalktığından türdeş bir Türkiye'nin oluşturulması için, fiili, idari önlemlerin yanı sıra yasama ve eğitim kurumları vasıtasıyla ilerleme fikrini gerçekleştirmek, Kemalist ulusçuluğun etno-seküler yönünü açığa çıkaran temel özellikler olacaktır.[136]

Levent Köker'e göre Kemalist ideolojinin ana hedefi modernleşmektir. Modernleşme ise Türkiye toplumunu ekonomik, kültürel ve siyasi düzeyde çağdaş uygarlıklar seviyesine çıkarmaktır. Ekonomik alanda sanayileşmeyi, siyasal alanda ulusal hakimiyeti, kültürel alanda ise özgür yurttaşlar yetiştirmeyi hedefleyen Kemalist ideoloji Modernleşmeyi batılılaşma çabalarıyla uygulamaya koymuştur.[137] Kemalist seçkinler Cumhuriyetin ilanıyla birlikte bağımsızlığını kazanan ulusun, batı devletleri karşısında devamlığını sağlayabilmesini, batılılaşma çabalarında görmüşlerdir. Bu yüzdende Laiklik ilkesi en önemli hedef olmuş, batının seküler toplumuna doğru reformlar yapılmıştır. Cumhuriyetin Batılılaşma hedefi sadece belli kurumların yada teknolojilerin Türkiye'ye uyarlanmasıyla değil, batılı bir dünya görüşünün de topluma kazandırılmasını hedeflemiştir. Dolayısıyla Kemalist modernleşmenin temelinde ulusal bağımsızlığı sağlamada araç olarak kullanılan, sekülerizm vardır.[138] Atatürk'ün ve Kemalist seçkinlerin devletin dolayısıyla halkın var olmasını batının kültürel değerlerinin özümsenmesinde görmesinin nedeni, Doğu-Batı medeniyetleri karşıtlığında Batının özellikle fen ve sosyal bilimlerde gösterdiği ilerlemenin kendisine sağladığı üstün güç olma durumudur. Osmanlının ekonomik ve siyasal alanda emperyalist devletlerin sömürgesi durumuna düşmesi, Kemalist aydınlara çözümü batılı gibi olmakta göstermiştir. Deren'e göre "Tanzimat'tan beri Batıcı Türk aydınlarının büyük bölümü İslamı Doğululuğun esası olarak görmüş, yenileşmenin ve ilerlemenin önündeki engel olarak hedef

[135] Parla, **Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları, Atatürk'ün Nutuk'u**, s. 75.
[136] Yıldız, a.g.e., s. 102.
[137] Köker, "Kemalizm/Atatürkçülük: Modernleşme, Devlet ve Demokrasi," **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, Cilt. 2: Kemalizm, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 99.
[138] Seçil Deren, "Kültürel Batılılaşma" **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce** Cilt. 3: Modernleşme ve Batıcılık, İstanbul: İletişim Yayınları, 2.baskı 2002, s. 382.

göstermiştir."[139] Bu amaçla da yeni bir toplum oluşturma projesinde halkın yeni değerleri benimsemesini kolaylaştıracak, Batının ulus devlet ve seküler toplum projelerinin uygulanabilirliğini sağlayacak adımlar olarak, İslami geçmişin kültürel mirasının silinmesi gerektiği öngörülmüştür.

Seküler bir toplum yaratma projesinin modernleşmenin zorunlu bir gereği olarak görülmesinde Türk aydınlarını etkisi altına alan pozitivist düşüncenin etkisi büyüktür. Seçil Deren'e göre: "Pozitivizm insanın dışında var olan ve elverişli bilimsel yöntemlerle bilinebilecek nitelikte olan bir nesnel gerçeklik alanının varlığını kabul eder."[140] Bu anlayışa paralel olarak Kemalist seçkinlerde kendileri hakikati bildikleri gerçeğinden hareket ederek, "halk için halka rağmen" anlayışı içinde kendi kurtuluş projelerinin bir aracı olan Batılı bir dünya görüşünün topluma kazandırılması çalışmalarına girişmişlerdir.[141] Modernleşme projesi yukarıdan aşağıya doğru, seçkinlerin çalışmalarıyla ilk önce siyasi sınırların ve buna uygun kurumsallaşmanın sağlandığı daha sonra sosyokültürel ve ekonomik alanda reformların yapıldığı bir süreç izlemiştir. Bu reformlar sonucunda insanın içinde yaşadığı dünyayı anlamlandırması İslamcı aşkınlıktan pozitivizme doğru geçiş yaşamıştır. Din sadece siyasi alanda değil, sosyal alanda da tasfiye edilmeye çalışılmıştır.[142] Yazı devrimiyle Arap alfabesinin yerine Latin harflerinin kabul edilmesi, geriye dönüşü imkansız kılmak, geçmişle bağların kopartılması bağlamında yapılan en köklü reformdur. Alfabe değişikliği yeni kuşakların geçmiş dönem eserlerini okunamaz hale getirmiştir. Böylece dini çerçeveden arındırılmaya çalışılan toplumun Osmanlı mirasıyla da ilişkileri kesilmiştir.[143]

1924 yılında halifeliğin kaldırılması da bu alandaki en radikal değişimlerden biridir. Eren Deniz Göktürk'e göre: "Modernleşmenin kurucu bir unsuru olarak milliyetçiliğin yaşama geçirilebilmesi ancak halifelik kurumunun ortadan kaldırılması ve laikliğin devlet ile vatandaş arasında ilişki kuran ve devletin meşruluğunu sağlayan bir dayanak olarak ortaya çıkmasıyla olanaklıdır."[144] Bu koşulları sağlayacak şey şeriatın tasfiye edilip pozitif bilginin meşruiyet öğesi olarak

[139] Deren, a.g.e., 382.
[140] Deren, a.g.e., s. 382.
[141] Deren, a.g.e., s. 382.
[142] Yıldız, a.g.e., s.117.
[143] Mete Tuncay, "İkna Yerine Tecebbür" **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, Cilt. 2: Kemalizm, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 92.
[144] Eren Deniz Göktürk, "1919-1923 Dönemi Türk Milliyetçilikleri," **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, Cilt. 4: Milliyetçilik, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s. 104.

ortaya çıkmasını sağlayacak reformlarla ancak uzun vadede kabullenilecektir. Hilafetin kaldırılması, eğitimde ve yargıda birliğin sağlanması, medeni kanunun kabulü, Latin harflerinin kabulü, ölçülerde metrik sisteme geçilmesi, tekke ve zaviyelerin yasaklanması vb. adımlar, Kemalist Ulusçuluğun kolektif anlayışının sekülerleşme sürecini gösteren çalışmalardır.[145]

Kemalizm'in 1923'ten sonra başlayan sekülerleşme süreci, kendini ulusun Cumhuriyetçi tanımında da gösterir. 1919-1924 arası dönemde Anadolu coğrafyası içinde yaşayan Müslüman kimliğine sahip herkes Türk olarak kabul edilirken, 1924'ten sonra Türklük, siyasi bir tanımla Cumhuriyet ideolojisini benimseyen, ortak bir kültürü, dili paylaşan herkesin Türk olması şeklinde benimsenmiştir. Din ulusal kimliğin tanımlayancı unsuru olmaktan çıkarılmıştır. Kemalist ulusçuluğun temel özelliklerinden biri olan sekülerleşme pratiği, ulusçuluğun etnik unsurlar içermesine neden olmuştur. Cumhuriyet döneminin olguları incelendiğinde etnik soya dayalı bir ulusçuluğun izleri daima vardır.

A-5) Ulusal Kimliğin Cumhuriyetçi Tanımı

Milli mücadele döneminin (1919-1923) din çerçevesinde birleşen milli kimlik anlayışı, Anadolu Coğrafyası ve Trakya'da yaşayan Müslüman halkı asli unsur olarak gördüğü, etnik farklılıkları verili olarak kabul eden bir çerçeve çizer. Bu anlayış savaş şartlarının doğurduğu zorunlu çoğulculuktan kaynaklanmıştır. Ulusal bağımsızlığın kazanılmasından sonra 1923'te Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte dinsel temelli milli anlayış yerini hukuki siyasi bir tanıma bırakmıştır. Hukuki tanımın Türkiye coğrafyası ile sınırlı teritoryal anlayışı günlük yaşama pek yansımamış, bunun yerine siyasiler idari, fiili tedbirler alarak etnik temelli bir ulus anlayışını yaşama geçirmişlerdir. Hukuki tanıma göre Cumhuriyet ülküsünü benimseyip, dil ve kültür birliği içerisinde yer alan herkes Türk olarak kabul edilmiştir.[146] Yani Türk toplumunun özel karakterini ve bağımsız kimliğini koruyan medenileştirici ve harsçı bir yaklaşım kabul edilmiştir.[147] Bu dönüşümün sebeplerini kısaca şöyle özetleyebiliriz. 600 yüzyıl boyunca sultanın tebaası olarak yaşayan halkın Osmanlı geleneksel kurumlarının tasfiye edilmesiyle, ortaya çıkan boşlukta ülkenin çok etnikli yapısını bir arada tutacak birlik ve beraberliği sağlayacak, yeni bir siyasi

[145] Tuncay, **Türkiye Cumhuriyetin'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması**, 4b., İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2005, ss. 228-229.
[146] Yıldız, a.g.e., s. 139.
[147] Taha Parla, **Kemalist Tek Parti İdeolojisi ve CHP'nin Altı Ok'u**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1995, s. 40.

söylem gerekliydi. Milli mücadele döneminde bu işlevi dini kimlik görürken, yeni süreçte toplumu bir arada tutacak, devletin egemen ve ayrıcalıklı konumunu sürdürecek söylem etnik değil siyasi olmalıydı. Etnik bir tanımlama Kürtler, Lazlar, Çerkezler gibi farklı kimliklerin kendi ulusçuluklarını oluşturmalarına neden olabilirdi. Osmanlı döneminde bu kimlikleri bir arada tutan dini üst kimlik, Cumhuriyetin çağdaşlaşma projesi önünde engel olarak görüldüğünden Cumhuriyet döneminde dinin bu birleştirici işlevinin yerini siyasi olarak tanımlanmış ulus kavramı almıştır. Atatürk'ün ulus tanımı şöyledir:

> Millet aynı toprak parçası üzerinde oturan aynı kanunlara tabi, ahlak ve dil birliği halinde yaşayan insan topluluğuna denir. Fransız milleti, Alman Millet, İspanyol Milleti denir. Kullanırken çoğunlukla millet kelimesiyle kavim kelimesi karışır. Fakat şu farkla ki millet kelimesiyle siyasi kuruluş anlaşılır. Kavim "peuple" kelimesi ise her şeyden önce kök bağını ve ırkı anlatır. Bu fikir üzerinde ısrarla duran Ernest Renan millet hakkındaki geçici ve yetersiz unsurları ikinci derece de unsurlar kabul ederek insan topluluklarının iki şeyin birleşmesiyle millet haline geldiğini açıklamaktadır. Bunlardan birincisi zengin bir geçmişin mirasını paylaşmak hususunda arzu ve fikir birliğidir. Beraber yaşmak hususundaki istek ve karşılıklı anlaşma sahip olunan mirasın korunmasında devam eden irade birliğinin sonucudur…Bir milletin diğer milletlere oranla doğal veya kazanılmış özel yetenekler, karakterler sahibi olması ve kendisini çevreleyen milletlerden farklı yaşayan bir varlık teşkil etmesi genellikle onlardan ayrı olarak onlara paralel gelişmelere sahip bulunması olayına "Milliyetler Prensibi" denir [148]

Atatürk ırk olarak aldığı kavim ve siyasi olarak nitelediği ulusu, birbirinden ayırmıştır. Ulusu, ahlak, vatandaşlık, dil birliği, ortak bir tarihi paylaşım ve irade birliği ile tanımlamıştır. Ancak ulusun doğal özel yetenekleri ve karakterlerinden bahsedilmesi Atatürk milliyetçiliğinin kültürel-vatandaşlık tanımından farklı ikinci bir yüzünü bize göstermektedir.[149] Milli karakter fikrine göre her millet kendi kolektif birliğini oluşturan özellikleri yansıtmaktadır. Her ulusun kendi varlığını oluşturan belli niteliklere sahip potansiyel gücü vardır. Eğer ulusların sahip olduğu bu güç onlara hatırlatılmaz unutturulursa toplumun değişim ve ilerleme gücü de sekteye uğrayacaktır. Bu yüzden milli karaktere ilişkin niteliklerin canlandırılması

[148] Atatürk'ün Millet ve Milliyetler Prensibi Hakkındaki Notları**, S ve D**, ss. 338-346'dan aktaran Parla, **Kemalist Tek Parti İdeolojisi ve CHP' nin Altı Oku**, s. 188.
[149] Parla, **Kemalist Tek Parti İdeolojisi ve CHP' nin Altı Oku**., s.189.

bir ulusun kendine olan güvenini tazeler ve onun ilerleme gücüne zemin hazırlar. Mustafa Kemal Atatürk'ün milli karaktere ilişkin yaptığı vurgunun örneğini nutukta görmek mümkündür

Türk ulusal kimliğinin erken Cumhuriyet döneminde ki teritoryal niteliğinin örneklerini, Cumhuriyet halk partisi programında ve 1924 Anayasasında görmek mümkündür. Anayasanın 88. maddenin ilk fıkrasında "Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibariyle (Türk) ıtlak olunur."[150] denilmektedir. CHP'nin 1931 programına göre de "millet, dil, kültür ve mefkure birliği ile birbirine bağlı vatandaşların teşkil ettiği bir siyasi ve içtimai bir heyettir."[151] 1935, 1939, 1943 programlarında da aynı tanıma yer vermiştir. Ulus, kültür birliği ve cumhuriyetin hedeflerine bağlı olmakla tanımlanmıştır. Ancak 1943 programında Türk milletini tüm insanlığın bir parçası olarak gördüğüne dair ekler vardır. Ayrıca Türk ulusçuluğunun diğer milletler için düşmanlık beslemediği, o milletlere değer verip takdir ettiği belirtilmektedir. 1947 programında da aynı öğeleri görürüz. Ulus ülkü birliği içinde, ortak tarihi, ortak dili paylaşan insan topluluğu olarak tanımlanmıştır. Cumhuriyet Halk Partisinin resmi söyleminde soya dayalı etnik ya da ırksal öğeler görülmemektedir. Cumhuriyete vatandaşlık bağıyla bağlı olan herkesin Türk olabileceğine dair siyasi tanımlamalara yer verilmiştir.[152]

CHP'ye üye olma şartları da ulusçuluğun resmi söylemi hakkında bize bilgi verir. Partinin 1923 nizamnamesinde, aslen Türk olan ya da Türk kültürünü kabul etmiş her ferdin partiye üye olabileceği belirtilir.[153] CHP'nin 1927 tarihli nizamnamesinin sekizinci maddesi, Türk kültürünü benimsemeyi ve partiye üyelik şartları arasında sayar.[154] CHP nin1931 tarihli nizamnamesinin yedinci maddesinde, partiye üye olabilme şartları arasında Türk kültürünü benimsemenin yanında Türkçe konuşabilmek de yer almıştır.[155] CHP Genel Sekreteri Recep Peker 1931 yılında parti programının açıklamasına yönelik verdiği konferansta ulusçuluk ile ilgili şöyle der:

---

[150] Aktaran, Üstel, " Makbul Vatandaşın Peşinde", **II.Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi**, 2b., İstanbul: İletişim Yayınları, 2005, s. 222.

[151] **C.H.P' nin 1931 program açıklaması**, aktaran Parla, **Kemalist Tek Parti İdeolojisi ve CHP'nin altı Oku**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1995, s.109.

[152] Parla, a.g.e., s. 40-41.

[153] **1923 C.H.P Nizamnamesi**, aktaran, Parla, **Kemalist Tek Parti İdeolojisi ve CHP'nin altı Oku**, s. 25.

[154] **C.H.F Nizamnamesi**, Ankara: T.B.M.M. Matbaası, 1927 aktaran Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması**, s. 399.

[155] **C.H.F Nizamnamesi ve Programı 1931**, Ankara: T.B.M. Matbaası, aktaran Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması**, s. 452.

> Cumhuriyet Halk Fırkası, Türkiye'nin yaşaması ilerlemesi ve bekası için milliyet vasfında en büyük kuvveti görmektedir. Fırka programımız millet ve milliyet tabirlerini bazen çekip uzatan bazen sıkıp darlaştıran; fakat her iki halde de memleket için büyük zararlar getiren ölçüsüz mahiyetten kurtarmıştır..Fırkaca Türk milleti büyük beşeriyet ailesinin bir uzvudur...Fırka esaslarına göre millet;dil, kültür ve mefkure birliği ile birbirine bağlı vatandaşların teşkil ettiği bir siyasi ve içtimai heyettir. Millet mefhumu milliyet fikrinin anası olduğuna göre Fırkamızın kabul ettiği milliyetçiliği izah için bu tariften geniş surette istifade edeceğiz.
>
> Fırka esaslarında millet, ancak vatandaşların teşkil ettiği siyasi içtimai heyet olmasına ve programımızda vatan (Bugünkü siyasi sınırlarımız içindeki yurt) olarak tarif edilmesine göre Fırkamızın anladığı milliyetçiliğin siyasi mukadderatları bizden ayrı olan kütlelerle münasebeti yoktur. Ayrı ayrı dinlere sahip olan ve vatanımızın hudutları haricinde yer yer müstakil devletler kurmuş veyahut başka devletlerin tebaası vaziyetinde bulunmuş olan Türkler hakkında sıcak bir sevgi ile meşbu alakamızı muhafaza ederiz. ...[156]

CHP programlarında ulusçuluğa ilişkin olarak İrredendist ve ırkçı politikalar reddedilmiştir. Ulusun dil, kültür ve ülkü birliği ile tarif edildiği bu siyasi ulusçuluk, bir ölçüde dönemin şartlarının gereğidir. Arap, Çerkes, Gürcü, Boşnak, Arnavut, Abzah vb. bir çok etnik kimliğin bir arada yaşadığı Türkiye'de Panislamist, Pan Türkist veya ırkçı politikalar toplumu bir arada tutan bağı ortadan kaldıracağından, reddedilmiştir. Bu yüzdende hukuki tanımda özümseyici veya dışlayıcı maddelere yer verilmemiştir. Ancak ulusçuluğun kriterleri olan dil, kültür ve ülkü birliği gönüllülük esasına göre gerçekleşmemiştir. Hukuki tanım içinde yer alan dil birliği, Türkçe'nin resmi dil kabul edilip kamusal alanda yer almasının dışına taşmış özel alanda dahi halk, Türkçe konuşmaya zorlanmıştır. Çocuklara Türkçe isim koyma zorunluluğu ve 1925'ler de başlatılan "vatandaş Türkçe Konuş" kampanyaları aslında Türk olmak için hukuki tanımın yeterli olmadığını gösterir. Kemalist ulusçuluğun Türk olmanın şartını belirlediği, dil, kültür, ülkü birliği, gönüllülük esasına göre değil, toplumun farklılıklarının özümsenmesi süreciyle gerçekleşmiştir.

Siyasi söylemde Türklük her ne kadar ırktan bağımsız olarak, vatandaşlığa dayalı tanımlansa da Cumhuriyet döneminin uygulamaları bu söylemin dışında

[156] Recep Peker, **C.H.F. Programının İzahı Mevzuu Üzerinde Konferans**. Ankara: Hakimiyeti Milliye Matbaası, 193, aktaran Parla, **Kemalist Tek Parti İdeolojisi ve CHP'nin Altı Oku**, ss. 107-109.

gelişmiştir. Çünkü ulus, etniklikten uzak vatandaşlık itibarıyla tanımlandığında o ülkede yaşayan alt kimliklerin kendilerini ifade edebilecekleri sosyal siyasi yapıların varlığını da gerekli kılar. Oysa Cumhuriyet döneminde Türklük sadece bir üst kimlik olarak ele alınmamış, toplumun diğer etnik farklılıklarının Türk kimliği ekseninde dönüşüm gösterdiği bir değişim süreci yaşamıştır. Bu değişimin ayrıntıları ilerleyen bölümde anlatılacaktır. Mustafa Kemal Atatürk'ün ulusal birlik üzerine verdiği beyanlarından biri şöyledir:

> Bugünkü Türk milleti siyasi ve içtimai camiası içinde kendilerine Kürtlük fikri, Çerkeslik fikri ve hatta lazlık fikri veya boşnaklık fikri propaganda edilmek istenmiş vatandaş ve milletdaşlarımız vardı. Fakat mazinin istibdat devirleri olan bu yanlış adlandırmalar- birkaç düşman aleti mürteci, beyinsizden başka – hiçbir millet ferdi üzerinde elemlenmeden başka bir tesir yapmamıştır. Çünkü bu millet fertleri de umum Türk camiası gibi aynı müşterek maziye, tarihe, ahlaka, hukuka sahip bulunuyorlar.[157]

Atatürk'ün bu sözleri, Türk camiası ile Türk etnisitesine atıfta bulunurken, diğer etnik kimliklerin farklılıklarından kaynaklanan hak ve talepleri yada ulusçulukları bölücülük olarak görülmüştür. Böyle algılandığı içinde ülkede yaşayan ve çoğunluğu oluşturan Türk etnik kimliği çerçevesinde topluma Türk dili, Türk kültürü topluma kabul ettirilmeye çalışılmıştır.

A-6) Türk Ulusal Kimliğinde Etnik Öğeler

Cumhuriyet Türkiye'sinin yapısal koşullarına baktığımızda ulusçu söylemin cumhuriyetçi tanımının şartlara göre değişim gösterdiğini ve kimi zaman etnik öğeler içerdiğini görürüz. Cumhuriyetin ilanıyla ulus, mülkilik temelinde tanımlanmasına rağmen, 1925'te isyanlar ile başlayan ve ağırlıklı olarak 1929'dan sonra kendini gösteren etnik temelli bir dönüşüm süreci başlamıştır. Bu bölümde bu değişimin nedenleri incelenecektir. Ayrıca Kemalizm'in modernleşme hedefi ve bunun zorunlu gerekleri olarak görülen ulus devletin oluşum sürecinde uygulanan etnik ve ırkçı öğelerin neler olduğu sırasıyla anlatılacaktır.

Ulusçuluk çalışmalarında temel alınan iki yaklaşım vardır. Bunlar etnik ve teritoryal ulusçuluklardır. Genelde kabul edilen görüşe göre, etnik ulusçuluk, dil, kültür ve ırk birliğini içerir. Burada ulus, organik ve homojen kabul edilir. Teritoryal

[157] Afet İnan, **Medeni Bilgiler ve M.Kemal Atatürk'ün El Yazıları**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını, 1969, ss. 376-378'den aktaran Kocatürk, a.g.e., s. 174.

olarak adlandırılan ulusçuluk ise, toprağa dayalı belli siyasi sınırları olan vatandaşlığa dayalı siyasi katılımla belirlenir. Etnik ulusçuluk ulusu oluşturan üyelerin birbiri ile benzeştiği ve etnik saflık gibi temel unsurların ulusun aslını teşkil ettiğini ileri sürer. Buna karşılık teritoryal olarak adlandırılan ulusçuluk ise ulusun özünün neyin teşkil ettiğinden çok şekilseldir. Ulus bir yasalar topluluğudur. Irk, cinsiyet yada dine bağlı ayrıcalıklar yoktur.[158] Teritoryal ulusçulukta ulusun, etnik bir temelden ziyade fikirler ve idealler etrafında birleşmesi gerektiği öngörülür. Teritoryal ulusçulukta önemli olan ulusu bir arada tutan ortak idealler, kendi kendini yönetme, bireylerin ve grupların eşitlikçi bir şekilde siyasi sürece katılmalarını sağlayan etkin bir parlamentodur. Benzeşliği vurgulayan etnik nitelikler değil, etnik ve kültürel çeşitliliğin ortak siyasi hedefler etrafında birleştirilmesidir.[159]

Kemalist ulusçuluğu etnik/teritoryal ulusçuluk bağlamında incelediğimizde onu salt olarak ne etnik ne de teritoryal ulusçuluk bağlamında ele alabiliriz. Hukuki tanımda ve gerek siyasilerin ortak görüşlerinde Türk ulusçuluğu, üzerinde yaşanılan toprak parçasını temel alan din ve ırk gibi farklılıkların göz ardı edildiği vatandaşlık bağını esas alan bir niteliğe sahiptir. 1924 Anayasasının 88/1 maddesinde "Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibariyle Türk ıtlak olunur" [160] denmiştir. Yani " Vatandaşlık yoluyla Türkiye Cumhuriyeti'ne bağlı olan ve Türk dilini, kültürünü ve milli idealini benimseyen herkes Türk'tür."[161]. Ayhan Aktar erken cumhuriyet dönemindeki reel politiğin bu siyasi görüşle örtüşmediğini ileri sürer. Ona göre Türkleştirme politikaları bu dönemde süreklilik arz eder. Türkçe'nin dışındaki diğer dillerin konuşulmasının yasaklanması, devletin eğitim politikasında Türk kültür ve tarihini empoze etmesi, iskan kanunuyla vatandaşların belli yörelerde iskan edilmesi, personel istihdamında ayrımcılık yapılması, Türk Dil Teorisi vb. örnekler, Ayhan Aktar'a göre toplumsal farklılıkların asimilasyonuna yönelik Türkleştirme politikalarıdır.[162] Literatürde hakim olan ulus anlayışına göre hukuki tanımda yer alan bu teritoryal ulus anlayışının idari mekanizmayla kurumsallaştırılmaya çalışıldığı söylenir. Ancak hukuki ve resmi söylem teritoryal

[158] Smith, **Ulusların Etnik Kökeni**, s. 177-179.
[159] Ayhan Akman, "Milliyetçilik Kuramında Etnik/Sivil Milliyetçilik Karşıtlığı" **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, Cilt. 4: Milliyetçilik, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s. 81.
[160] Aktaran, Üstel, " Makbul Vatandaşın Peşinde", **II.Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi**, 2b., İstanbul: İletişim Yayınları, 2005, s. 222.
[161] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre III, c. 3,9 Nisan 1928, s. 115, aktaran Yıldız, a.g.e., s. 139.
[162] Ayhan Aktar, **Türk Milliyetçiliği, Gayrimüslimler ve Ekonomik Dönüşüm**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2006, s. 279.

bir ulusçuluğu içermekle birlikte uygulamada etnik bir ulusçuluğun izleri de görülmektedir

Etnik/teritoryal ulusçuluk bağlamının yanında Ayhan Akman Kemalist ulusçuluğu nitelendirecek bir üçüncü yol olarak "modernist ulusçuluk" adında bir terime ihtiyaç duyulduğunu belirtmektedir. Modernist ulusçulukta, kendisine çıkış noktası olarak organik ulusçulukta olduğu gibi bireylerin benzeş olmaları fikrine dayanır. Ancak Akman'a göre modernist ulusçulukta özü oluşturan şey Batılılaşma isteği ve çabasıdır. Yani etnik ulusçulukta olduğu gibi özün etnik ya da ırksal olup olmaması önemli değildir. Diğer bir ifadeyle ulusal kimliğin özünde Batılılaşma çabaları bağlamında oluşturulan çağdaş bir medeniyet, ahlaki değerler ve kültürel kurallar vardır. Akman'a göre, Türkiye örneğinde olduğu gibi modernist ulusçuluk, kökten bir medeniyet değişimini isteyecek kadar radikal olabilir.

Akman modernist ulusçuluk ile teritoryal ulusçuluk arasındaki fark olarak modernist ulusçuluğun siyasi katılım konusunda gösterdiği tereddüt ve isteksizlidir der. Ona göre modernist ulusçuluk toplumsal radikal bir dönüşümü gerekli kıldığı için batılılaşma çabalarında engel olarak ortaya çıkabilecek yerel, dini, kültürel kimlik taleplerini tehlikeli bulur. Etnik ulusçulukta olduğu gibi modernist ulusçulukta da siyasal katılım ikinci derecede bir öneme sahiptir. Ana hedef siyasi sınırları belli olan vatan parçasında birlik ve bütünlüğü bozmadan toplumsal dönüşümü sağlayabilmektir. Modernist ulusçulukta toplumun birbirine benzerliği etnik ulusçulukta olduğu gibi ırk veya etniklik üzerinden değil, laik, modern benzeşliğinden doğan bir türdeşlik içerir. Bu türdeşliği sağlayacak olan da güçlü bir merkezi devlet örgütüdür.[163] Ayhan Akman'a göre Kemalist ulusçuluğun çıkış noktası bir etnik özgünlük kaygısından ziyade modernist ulusçuluğun gereklerini benimsemiştir. Buna göre cumhuriyetin kurulmasından sonra girişilen reform hareketlerinin içeriğine bakıldığında Türk ulusçuluğunun karakteri anlaşılabilir. Hilafetin kaldırılması, kılık kıyafet kanunun ve Latin alfabesinin benimsenmesi, kadınların iş hayatına katılımlarının sağlanması, İslam'ın devletin resmi dini olmaktan çıkartılması, tekke ve zaviyelerin kapatılması, soyadı kanunu, İsviçre Medeni Kanunu, İtalyan ceza kanunlarının Türk hukuk sistemine uyarlanması, resmi tatil gününün pazar günü kabul edilmesi, medreselerin kapatılıp laik eğitim sistemine geçilmesi vb. reformlar, batı kültürünü benimseyen köktenci değişimler olmuştur.

[163] Akman, a.g.e., s. 82.

Ayhan Akman Türk ulusçuluğunu kendi kategorisinde modernist diye tanımlamakla birlikte onun dönemsel olarak içerdiği etnik unsurların, sınırlı düzeyde kalarak modernleşme projesinin gereği olarak ortaya çıktığını ileri sürer.[164] Oysa Kemalist ulusçuluğun etnik sınırları modernizm projesi için bir araç olmakla birlikte her zaman sınırlı düzeyde kalmamıştır. Türk Tarih Tezi, Türk Dil Teorisi'nde olduğu gibi etnik sınırları aşıp ırkçılığa yaklaşan bir söylemde gelişmiştir. Çok farklı etnik ve dinsel kimliklerden oluşan toplum, tüm farklılıklarından arındırılarak homojen bir toplum oluşturulmaya çalışılmıştır

Kemalizm'in İttihat ve Terakki'den devraldığı miras devletin kurtarılmasıdır. Siyasi elit bu hedefe ulaşmada çözüm yolu olarak modernleşmeyi görmüştür. Çünkü Türk devrimini yerleştirmek ve kalcılığını sağlamak için laik ve kültürel bir zemine ihtiyaçları vardır. Modernleşmeyse batıda ortaya çıkan bir olgu olarak Kemalist kadrolarca, Batılılaşma yani, batının fen ve ideolojik anlamda geliştirdiği tüm değerlerin Türkiye Cumhuriyeti'nde uygulama alanı bulmasıyla gerçekleşecekti. Kemalizm'in önde gelen ideologlarından biri olan Mahmut Esat Bozkurt'un medeni kanunun giriş bölümünde yazdıkları, Kemalist ulusçuluğun modernist karakterine ilişkin ipucu verir. Buna göre; "Hiçbir zaman unutmamalıyız ki Türk Milleti modern uygarlığı ve onun yaşayan ilkelerini koşulsuz ve çekincesiz olarak kabul etmiştir. Çağdaş medeniyeti yakalama ve kendine mal etme yolunda emin adımlarla yürüyen Türk milleti, adımlarını her ne pahasına olursa olsun çağdaş uygarlığın gereklerine göre ayarlayacaktır."[165] Atatürk'ün bizzat kendisi de uygarlık değişimine duyulan ihtiyaç üzerinde durur. "Memleketimizi asrileştirmek istiyoruz. Bütün mesaimiz Türkiye'de asri, binaenaleyh batılı bir hükümet vücuda getirmektir."[166]

Siyasi elit devleti kurtarma hedefini modernleşme çabalarında görmüştür. Bu doğrultuda Batının ulus devlet modelini çok etnikli toplumda uygulamaya kalkmak, Türk ulusçuluğunun zamanla etnik/ırki öğeler kazanmasına neden olmuştur. Ahmet Yıldız'a göre, Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasından sonra ortaya çıkan Türkiye adı "Yalnızca siyasi bir ideal değil, aynı zamanda etnik bir inşanın da adıdır."[167] 1925'ten sonra kısmen etnik yüzünü göstermeye başlayan Kemalist ulusçuluk, başbakan İnönü'nün sözlerinde şöyle belirir:

---

[164] Akman, a.g.e., ss. 86-87.
[165] Niyazi Berkes, 1998: 471 aktaran Akman, a.g.e., s. 86.
[166] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,** Derleyen, Nimet Unan, 1. Basım, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1945, s. 68'den aktaran Kocatürk, a.g.e., s. 67.
[167] Yıldız, a.g.e., s. 155.

> Biz açıkça milliyetçiyiz… Ve milliyetçilik bizim yegane birlik unsurumuzdur. Türk ekseriyetinde diğer unsurların (etnik toplulukların) hiçbir nüfuzu yoktur. Vazifemiz Türk vatanı içinde Türk olmayanları behemehal Türk yapmaktır. Türklere ve Türklüğe muhalefet edecek anasırı kesip atacağız. Ülkeye hizmet edeceklerde her şeyin üstünde aradığımız Türk olmalarıdır.[168]

İsmet İnönü'nün bu konuşması Şeyh Said İsyanı'ndan sonra Türk Ocakları Kurultayı'nda yapılmıştır. Konuşmada bahsedilen muhalefet unsuru Kürtler olmaktadır. Dolayısıyla Türk ulusal kimliğini modernist yada siyasi-hukuki kategoride değerlendirmek, gerçekleri tam olarak yansıtmayacaktır. İsmet İnönü'nün bu konuşması bize, ulusu dil, kültür ve ülkü birliği içinde uzlaşmaya dayalı tanımlayan hukuki/siyasi söylemin yerini, Türklüğü, Türk etnikliği temelinden soy ve kültüre dayandıran yeni bir yaklaşımın almaya başladığını gösterir. Kemalist ulusçuluk ülkenin yapısal şartlarına bağlı olarak Türklüğün hukuki tanımıyla, etnik sınırları arasında gidip gelen bir değişim göstermiştir.[169]

Türkiye'de ulusçuluğun iki faklı boyutta gelişmesini ülkenin yapısal koşullarına baktığımızda daha iyi anlayabiliriz. Kemalist siyasi elidin, ana hedef olarak belirlediği modernleşme projesini, geleneksel toplumda uygulamaya koyabilmesi kolay değildir. Toplumun yüzyıllardır içinde yaşadığı dini geleneksel yapıyla bağlarını koparması, cumhuriyet ülküsünü ve kültürel birliği kabul etmesi kolay olmamıştır. Ancak geçmişle bağını koparmış yeni insan modeli bu devrime sahip çıkacak ve onu yaşatacaktır. Bu amaçla bir önceki bölümde anlattığımız şekilde ilk önce seküler bir toplum ve devlet anlayışı çerçevesinde reformlar yapılmış, yüzyıllarca Osmanlı'nın teokratik yönetimi altında yaşayan toplumun geçmişle bağları silinmeye çalışılmıştır. Siyasi elit, bu süreçte ortaya çıkan boşlukta topluma yeniden kimlik verme bağlamında etnisiteye ağırlık vermiştir. Osmanlı ümmet toplumundan sonra yeni kurulan devletin adı Türkiye Cumhuriyeti, Cumhuriyetin vatandaşlarını niteleyen kolektif isim ise Türklüktür. Siyasi elit, toplumun siyasi sosyal yapısını yeniden şekillendirirken ulus inşasını Türk kimliği üzerinden şekillendirmiştir. Türk dilini, Türk kültürünü ve Cumhuriyet ideolojisine bağlı herkes Türk olarak kabul edilmiştir. Ancak 1925'te Türkçe'nin resmi alanın

[168] Bilal Şimşir, **İngiliz Belgeleriyle Türkiye'de Kürt sorunu**, Ankara, 1975, s. 156.
[169] Yıldız, a.g.e., s. 156.

dışında da zorunlu hale gelmesi, 1934 soyadı kanunu ve iskan kanunu gibi çalışmalarla Türklüğün bileşenleri dil ve kültür birliğinin dışına taşmış, ırksal bir birliktelik oluşturulmaya çalışılmıştır.

Ulus inşa sürecinde, Türk kimliğinin kültürel bir birlikteliğin dışında etnik bir kategoriyi hedef aldığını gösteren diğer bir olgu, ulusal karakterin kavranmasıdır. Atatürk'ün Türk ulusunun özelliklerine ilişkin sarf ettiği sözleri onun ulusal karakteri kavrayışını ortaya koyar. Ulusal karakter ile Kemalist ulusçuluk arasındaki ilişkiyi ele aldığımızda Türkiye'de de bu sürecin ulus devlet inşa sürecinin önemli bir parçası olduğu görülür. Taner Akçam, ulusal karakterin oluşma sürecini, batı ulusçulukları karşısında geç gelişen Türk ulusçuluğunun kendi oluşumunu hızlandırıp, çağdaş medeniyetler seviyesini bir an önce yakalama telaşının yattığını ileri sürer.[170] Ona göre Türk ulusçuluğunun bağımsızlık mücadelesi, topraklarını işgal eden emperyal güçlere karşı duyulan öfke, yok olma korkusu, eski ve yeni kimlik arasındaki bocalama ve gerginlik gibi yaşadığı süreçler ulusal karakterin ortaya çıkışında etkili olmuştur.[171] Türkiye'de ulusal karakterin bu koşullar bağlamında ortaya çıktığını düşünürsek Mustafa Kemal Atatürk'ün ulusal karakter anlayışını daha net bir şekilde anlayabiliriz.

Atatürk'ün: "Bizim başka milletlerden hiçbir eksiğimiz yok, cesuruz, zekiyiz, çalışkanız yüksek maksatlar uğruna ölmesini biliriz."[172] Sözleri yine söylev ve demeçlerinde "Türkün fıtraten şen, şatır" [173]olduğunu belirten siyasi arenada geçen bu sözleri, Atatürk'ün ulusal karakteri tanımlarken, ulusu oluşturan özellikler içine soya dayalı, sabit özellikler atfettiğini gösterir. Atatürk'ün milli karaktere olan inancını Söylev ve Demeçlerinde yer alan şu sözlerinde de görmek mümkündür: "Fırkamızın takip ettiği program bir istikametten tamamıyla demokratik, halkçı bir program olmakla beraber iktisadi nokta-i nazardan devletçidir. ...Halkımızın tab'an (yaratılıştan) devletçidir ki, her türlü ihtiyacı devletten talep etmek için kendisinde bir hak görüyor. Bu itibarla milletimizin tabayii ile fırkamızın programında tamamıyla

---

[170] Taner Akçam, "Türk Ulusal Kimliği Üzerine Bazı Tezler", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, Cilt. 4: Milliyetçilik, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s. 55-56.
[171] Akçam,**Türk Ulusal Kimliği ve Ermeni Sorunu**, İstanbul: İletişim Yayınları, 4. Baskı 1995, ss. 55-62.
[172] Makbule Atadan, **Makbule Atadan Anlatıyor**; **Nükte Fıkra ve Çizgilerle Atatürk**, III. Kitap, Der: A. Banoğlu,, İstanbul, 1955, s. 79'dan aktaran Kocatürk, a.g.e., s.170.
[173] **Atatürk'ün Söylev ve demeçleri II**, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi,1989, s. 273

bir mutabakat vardır."[174] Atatürk tarihi yorumlarken Türklerin devlet kurmalarını psikolojik bir özellik olarak nitelendirir. Ona göre Türk tarihi ulusal karakterin biçimlenmesinin sonucudur.[175] Yine Atatürk'e göre: "Bir milletin namuskar mevcudiyet, şayan-ı hürmet bir mevki sahibi olması için, o milletin yalnız arif ve mütefennin bulunması kafi değildir. Her ilmin, her şeyin fevkinde bir hassaya sahip olması lazımdır ki, o da o milletin muayyen ve müspet bir seciyeye malik bulunmasıdır. Böyle bir seviyeye malik olmayan fertler ve böyle fertlerden mürekkep milletler hiçbir dakika hakiki bir millet teşkil edemezler."[176]

Atatürk Türk milletine harsi, yani kültürel bir takım özellikler yerine ona fıtri (doğuştan) olduğunu düşündüğü nitelikler atfetmiştir. Çok keskin olmamakla birlikte bunlar ırkçı milliyetçiliğe dönük söylemlerdir.[177] Milli karakter tarihi bir geçmişin sonuçta ortaya çıkardığı niteliksel özellikler değildir. Yani ulusal hayatın kurulmasından sonra seçkinler tarafından oluşturulmuş öznel özelliklerden kuruludur. Eğer milli karakter ilerlemenin motor gücü olsaydı o zaman kalıtsal bir özelliği de var demektir. Oysa tarihsel süreç içinde geleneklerin ve alışkanlıkların değişmesine bağlı olarak milli karakter değişebilmekte ya da geri planda kalabilmektedir. Ahmet Yıdız'a göre, Kemalist ideolojide ulus, kültürle tanımlanmasına rağmen, gerek Atatürk'ün söylevlerinde gerek Kemalist yazarların tanımlarında milli karakter, değişen kültürel bir özellik değil, statik, ırsi olarak ifade edilir. Milli ruhun zaman ve mekandan bağımsız olarak içgüdülerle ortaya konması, Kemalist ulusçuluğun milli karakteri etnisist kavrayışını ortaya koymaktadır.[178] Milli karakterin kalıtsal özellikler itibarıyla tanımlanması yani ırsi olması, bize Türk ulusçuluğunun etnik ve kültürel olmak üzere iki farklı boyutunu göstermektedir.

Ulusal kimliğin inşa sürecinde milli karakter önemli bir yere sahip olmakla birlikte, toplumun yeniden yapılandırılması sürecinde sosyal yaşamı düzenleyen inkılaplar yapılmıştır. Bunlar içinde Kemalist rejimin temel niteliklerinden biri olan laiklik, geleneksel toplumun dönüşümü sağlayan en temel araç olmuştur. Laik devlet ve seküler toplum projeleri Türkiye'de dinsel ve etnik temelli ayaklanmaların

---

[174] **Atatürk'ün Söylev ve demeçleri II**, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi,1989, s. 146.
[175] Orhan Türkdoğan, **Atatürkte Milli Devlet Anlayışı**, İstanbul: Türk Dünyası Araştırma Vakfı, 1981, ss. 110-111, aktaran, Yıldız, a.g.e., s, 177.
[176] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II**, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 1989, s.146.
[177] Parla, **Tek Parti İdeolojisi Ve CHP'nin Altı Oku**, ss. 172-173.
[178] Yıldız, a.g.e., s. 178.

sebeplerinden biri olmuştur. Bu süreç Kemalist ulusçuluğun etnik-ırki boyut kazanmasında etkili olmuştur. Cumhuriyet dönemindeki etnik ayrılıkçı ve dinsel temelli ayaklanmalar, kolektif bir kimlik yaratma çabasında Kemalist ulusçuluğun toplumun tüm unsurlarını kapsamakta başarısız olduğunu göstermiştir. Siyasi elidin etnik farklılıklara vaat ettiği talepleri görmezden gelmesi ve farklılıkları birleştiren İslami yapının yerine modern toplum projesinin konulması, 1925 yılında isyanlar sürecinin başlamasına neden olmuştur. Böylece başlangıçta sözleşmeci olarak tanımlanan ulusçuluk anlayışı zamanla etnik öğeler kazanmıştır. Etnisiteye dönük ilk uygulamalar 1925'te dil kampanyaları ile kendini gösterir. 1929'dan sonra ise iskan kanunu, Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil teorisi çalışmalarıyla kurumsal alanda ırka dönük çalışmalar yapılmıştır. İskan kanunuyla kültürel farklılıklar eritilmeye çalışılırken, tarih tezi ve dil teorisiyle toplumun Osmanlı geçmişiyle bağları silinip, seküler bir kimlik oluşturma bağlamında ulusal bilinç yeniden oluşturulmaya çalışılmıştır. Füsun Üstel'e göre: Türk Tarih Kurumunun düzenlemiş olduğu tarih anlayışının tarih ders kitaplarına yansıması, hukuki tanımda yer alan sözleşmeci ulus anlayışının reel politikayla örtüşmediğini gösterir. [179] Kemalist ulusçuluğun etnik yüzünü ortaya çıkaran Türk Tarih Tezinin Türklerin kökenine ve vatanına ilişkin yaptığı açıklama ve göndermeler Kemalizm'in teritoryal ulusçuluk anlayışının giderek organik bir ulusçuluğa kaydığını gösterir.[180]

Büşra Ersanlı'ya göre Türk tarih tezinin iki amacı vardı. Anadolu'yu Türklerin vatanı olarak tespit etmek ve ulusun özgüvenini yeniden kazanmasını sağlamak. Bu amaçla Kemalistler, Türk olmanın batıdaki olumsuz imajını yıkmak için ırkçı söylemlere başvurdular. Tez, dünya uygarlığına büyük katkılar yapmış olan Mısır, Anadolu ve Mezopotamya uygarlıklarının kurucusunun Türkler olduğunu ileri sürüyordu. Bu gerçeği ortaya çıkarmak Türk Tarih Kurumunun göreviydi. Yapılan sözde bilimsel araştırmalar ile yeni Türk imajına uygun bir şekilde ulusal tarih yeniden yazıldı.[181]

Taner Akçam'a göre bu tezlerin amacı yeni Türk insanını oluştururken aynı zamanda, Batı karşısındaki ön yargıları kırmak ve halkın kendine olan özgüvenini

[179] Üstel, **Makbul Vatandaşın Peşinde**, s. 222.
[180] Üstel, a.g.e., s. 223.
[181] Ersanlı, "Bir Aidiyet Fermanı Türk Tarih Tezi" **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, Cilt. 4: Milliyetçilik, İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 804-805.

sağlamaya çalışmaktır.[182] Kemalist ulusçuluk, yeniden yapılandırılma sürecinde Osmanlı üst kültürünü reddederken aynı şekilde Anadolu halkına dayanan çevre kültürünü de milli birliğin oluşturulma sürecinde reddetmiştir. Ulus devlet oluşturma projesinde özgün kültüre tepeden bakmış, onu çağdışı bir unsur olarak görmüştür. Bu bakış açısının nedenleri arasında Anadolu halkının kendi özgün kültürünün, cumhuriyet ülküsünü ve onun çağdaşlaşma adına yaptığı reformlarını kabul etmemesini gösterebiliriz. Bu yüzden de toplumsal uzlaşmaya dayalı bir milli birlik oluşturmaktansa, siyasi elit tarafından, batılılaşma hedeflerini en kolay ve hızlı bir şekilde uygulayabilecekleri, çoğunluğu oluşturan Türk etnik kimliği çerçevesinde kimi dönemler baskı ve zorlamaya dayalı olarak ulusal toplum oluşturma süreci başlatıldı. Bu sürecin en önemli göstergelerinden biri Soyadı Kanunudur.

Soyadı Kanunun bir çok devlette olduğu gibi Türkiye'de de yeni bir ulusal kimlik yaratma bağlamında azınlıkların asimilasyonunda kullanılan politik araçlardan biri olmuştur. Soyadının tek bir dil üzerinden inşa edilmesi ulusal kimliği oluşturan ulusun ne olduğunu ortaya koyar. Bu yüzdende bir ulusa ait olmak isteyenlerin yaptığı temel bir değişikliktir soyadı kanunu. 1934 yılında çıkarılan soyadı kanunu batılılaşma yönünde bir medenilik işareti olarak görülmüş, Mecliste yapılan görüşmelerde kanun Türklüğün göstergesi olarak kabul edilmiştir. Soyadı Nizamnamesi, Türklüğün dışındaki ırklara gönderme yapan isimlerin kullanımını yasaklamıştır.[183] 1934 tarihli soyadı kanunun 5 ve 7. maddeleri: "Soyadı nizamnamesi Arnavutoğlu, Kürtoğlu, gibi başka bir milliyete delalet eden, Çerkes Hasanoğlu, Boşnak İbrahimoğlu gibi başka bir milliyetle ilgili soyadlarının kullanımına yasak getirmekteydi. Aynı şekilde yan, of, ef, viç, iç, is, dis, pulos, aki, zade, mahdumu, veled ve bin gibi takıların kullanımın da yasaklamaktaydı. Yeni alınacak soyadları mutlaka Türkçe'den devşirilecekti."[184]

Kanun yabancı isimlerin yasaklanmasıyla homojen bir ulusal birlik yaratmayı hedeflemiştir. Türkiye'de yaşayan herkesin Türklüğü, Türk dilini konuşmanın yanı sıra Türkçe isim almaktan geçiyordu. Böylece ülkede yaşayan etnik kimliklere, kendi farklılıklarını hatırlatacak tüm unsurların ortadan kaldırılması hedeflenmiştir.

Böylece Türk ulusal kimliği iki farklı yüzünü ortaya koymaktadır. Birincisi,

---

[182] Akçam, **Türk Ulusal Kimliği ve Ermeni Sorunu**, s. 51.
[183] Soyadı Nizamnamesi, **Resmi Gazete**, No:2805, 20 Aralık 1934.
[184] Soyadı Nizamnamesi, madde5-7 ve 8. Soyadı Kanunu öncesi ve sonrasındaki gelişmeler için bkz. Mahmut Goloğlu, **Tek Partili Cumhuriyet**, ss. 130,132, aktaran Yıldız, a.g.e., s. 236.

Cumhuriyetçi tanım kendisini dil, kültür ve ülkü birliği ile ortaya koyarken ikincisi, daha çok uygulamada asimilasyon politikalarıyla kendisini gösteren etnik soya dayalı tanımdır.

A-6-1) Türk Ulus İnşasında Irkçı Söylem

Kemalist rejimin hukuki tanımında etnik bir ulusçuluk hiçbir zaman yer almamıştır. Cumhuriyetin ilanıyla birlikte inşa edilen yeni Türk kimliği resmi yüzünde vatandaşlık ve hukuki bağı vurgular. Ancak otuzlu yıllardan sonra ırkı, kimlik unsuru olarak ele alan yeni bir süreç başlamıştır. Bu yüzden de Türk ulus inşasının, ırk unsurunun dışında geliştiğini söylemek gerçekleri tam olarak yansıtmayacaktır.

Türkiye'de ırkçı çalışmaların kaynağını otuzlu yılların sonlarında dünyada egemen olan faşist devlet örgütlerinin pratikleri oluşturur. Bunlar arasında Japonya, İtalya ve özellikle Almanya Türkiye'de ırkçı düşüncenin gelişmesine katkıda bulunuştur. Türkiye'de ırkçı ulusçuluğun güç kazanmaya başladığı dönem ikinci dünya savaşının arifesidir. Alman hükümeti kendi yayılmacı politikalarını uygulayabilmek için Türkiye'deki ırkçı politikacı ve yazarlar ile işbirliği içine girmiştir. Irkçı düşünürler kendilerine yakın gördükleri devlet yetkililerini etkilemeye çalışmışlardır. O dönemde Sovyetler Birliği ile savaşta olan Almanya Türkiye'de Pantürkizm akımını yeniden başlatıp kendi emperyal heveslerini gerçekleştirmede kendine ortak arıyordu. Eğer Türkiye Almanya ile savaşa girerse Sovyetler Birliğinde yer alan Türki topluluklar kendi ülkelerine karşı harekete geçebilirlerdi. Özellikle Almanya'nın ikinci dünya savaşının başlarında gösterdiği başarı, Türkiye de ırkçı fikirlere eğilimli olanların sayısını artırmıştı. Bu dönemde başbakanlığa getirilen Şükrü Saraçoğlu, ırkçı Türkçülere yakın olan bir isimdi. Ayrıca Bozkurt, Türk Yurdu, Gök-Börü gibi Türkçü dergiler ile Cumhuriyet ve Tasvir_i Efkar gibi hükümete yakın olan gazeteler, Almanya'daki faşist rejim yanlısı yayınlarda bulunuyorlardı.[185] Aslında Türkiye'de ırka yönelik fikirlerin gelişmesi bundan çok önce 1850'li yıllara kadar geri götürülebilir. Şerafettin Turan' a göre, bu dönemde aralarında Mustafa Celadettin ve Ali Suavi'nin de bulunduğu Türk aydınları, Türklerin, üstün ırk olarak kabul edilen aryan ırkına mensup olduğunu ispatlamaya çalışıyorlardı. Ali Suavi Türklerin yalnızca askeri zaferler peşinde koşan, istilacı bir

[185] Emre Arslan, " Türkiye'de Irkçılık" **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, Cilt. 4: Milliyetçilik, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, ss. 412-414.

ırk olmadığını, dünya uygarlığına katkıları olan üstün yönleri olduğunu ileri sürerken, Mustafa Celadettin Türklerin aryan ırkına mensup olduğunu ileri sürüyordu. Irk konusunda yapılan çalışmalarda Batı Avrupalı tarihçiler aryan ırkından olmayı üstünlüğün işareti olarak görüyorlardı. Türkler ise sarı ırka mensup ikinci sınıf ırk olarak görülüyordu. Onlara göre Sarı ırk, ikinci sınıf, daha aşağıda bir tabakayı temsil ediyordu. Osmanlı devletinin yıkılmasından sonra Türkiye cumhuriyetinin kurucusu olan Türkler de batının gözündeki olumsuz Türk imajına maruz kalabilirlerdi.

Şerafettin Turan'nın aktardığına göre 1850'li yıllarda Avrupalı tarihçi J.Gobineau, ırk konusunda yaptığı çalışmalarda uygarlığı, kafa yapısı olarak brakisefal olarak adlandırılabilen beyaz ırkla geliştiğini ileri sürmüştü. Buna göre Türkler sarı ırka mensup, barbar vahşi bir ırk olarak görülüyordu. Gobineau'nun eserinin yayınlanmasından sonra Osmanlı'da Mustafa Celadettin ve Ali Suavi gibi isimler 1870'li yıllarda Türklerin Aryan ırkına mensup olduklarını, sadece askeri zaferler peşinde koşan barbar vahşi bir halk olmadığını ispatlamaya çalışmışlardır. Türkiye Cumhuriyetinde de siyasi elit, kendinden önceki dönemin ırk konusundaki görüşlerinden habersiz değildi. Turan'a göre seçkinler, hem Avrupa'nın gözündeki olumsuz yargıyı kırmak hem de altı yüzyıllık hakimiyetten sonra Anadolu coğrafyasıyla sınırlı kalan Türklerin, kendine olan özgüvenini sağlamak için ırkçı söylemlere başvurdular.[186]

Tarih tezi bu süreçte geliştirildi.[187] Irkçı çalışmalar kendisini net olarak Türk tarih tezi ve Türk dil teorisiyle gösterdi. Dil teorisi ile Türk dilinin dünya dillerinin ana kaynağı olduğu ileri sürülürken, tarih teziyle, uygarlığın yaratıcısı olarak ileri sürülen aryan ırkının atalarının Türkler olduğu söylenmiştir. Bu teorileri ortaya koyup ispatlamak amacıyla Anadolu'da 70.000 kişi üzerinde kafatası incelemesi yapılmış, Sümer, Hitit, Roma ve Mısır medeniyetlerinin kurucusunun Orta Asya'dan göç eden Türkler olduğu savunulmuştur. Otuzlu yıllarda ortaya konulan bu tezler, yaygınlaştırılan eğitim süreciyle birlikte gençlerin ırkçı bir ulusçuluk anlayışına sahip olmalarına sebep olmuştur. Irkçı milliyetçiliğin Kemalist seçkinler üzerindeki nüfuzunu CHP'nin konferansları ve halkevlerinin yayın organlarında da görmek mümkündür. Türk Tarih Tezi ve Türk Dil Teorisi ulusal kimliğin yeniden

[186] Şerafettin Turan, **Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1982, s. 43.
[187] Arslan, a.g.e., s. 411.

yapılandırılması sürecinde halk evlerinin de yardımıyla Anadolu'nun en ücra köşelerine kadar ulaşmıştır. 1912 yılında Ahmet Ağaoğlu, Yusuf Akçura, Mehmet Emin gibi dönemin siyasal yaşamına yön veren yazarları tarafından kurulan Türk Ocağı, Türkçü ideolojinin Anadolu'da yayılmasını sağlayan en önemli dernek olmuştur. Üye sayısı 157 binden otuz iki bine çıkan Türk Ocakları zamanla CHP'nin iktidarına rakip güç olmaya başlayınca, CHP tarafından 1931 yılında kapatılmış, bunun yerine kurulan halk evleri, kolektif kimliğin oluşturulmasına hizmet ederken, diğer taraftan da Cumhuriyet reformlarının toplumda özümsenmesine yönelik çalışmalarda bulunmuştur. Halkevleri ırkçı tarih tezine ilişkin konferansların verildiği, kolektif kimliğin etnik, ırki boyutunun eğitim vasıtasıyla halka ulaştırıldığı yerlerdi.[188] Yıldız'a göre, CHP'de ırk üzerine verilen konferanslar ile Halkevlerinin yayın organlarında sıkça yer alan ırk ıslahı ve ırkın kuvveti üzerine yapılan çeviriler, Avrupa'dan yayılmaya başlayan ırkçılığın Türkiye'deki etkilerini göstermektedir.[189]

Kemalist ulusçuluğun etnik/ırki boyutu Türklüğün hukuki tanımda hiçbir zaman yer almamıştır. Ancak Atatürk ırk ve menşe birliğini Türk ulusunun oluşumunda etkili olan unsurlar olarak görür.[190] Cumhuriyet döneminin uygulamalarına bakıldığında hukuki tanımda yer almayan ırkçı unsuru, siyasi söylemde ve uygulamada görmek mümkündür. 1924 Anayasasının 92. maddesinde devlet memuru olabilmenin şartı "siyasi haklara sahip olan her Türk'e" verilmiştir. Yani Türk vatandaşı olsa dahi Türk olmayan azınlıkların devlet memuru olması engellenmiştir. 18 Mart 1926 tarihinde kabul edilen memuriyet kanununa göre de Türk olmak devlet memuru olabilmenin şartları arasına konulmuştur. 1924 tarihinde çıkarılan bir yasayla eczane açma ve Türkiye'de doktorluk yapabilmenin şartları arasında Türk olmak kabul edilmiştir. 1927 tarihinde çıkarılan bir yasayla sanayi kurumlarında çalışacak olanlara Türk olma şartı getirilirken, yabancı sigorta şirketlerinde müdür ve vekil dışındaki diğer çalışanların Türk olması mecburi kılınmıştır.[191] Yine Maden Tetkik Arama Enstitüsü, Harp Okulları ve Askeri liseler gibi devlet kuruluşlarına kabul edilme şartı olarak Türk ırkına mensup olmak şart koşulmuştur. Ayrıca gayrimüslimlere dönük işten çıkartmalar ve vatandaş Türkçe konuş kampanyaları, 1943 yılında gayrimüslim sanayicilerden varlık vergisi

[188] Arslan, a.g.e., s. 412.
[189] Yıldız, a.g.e., s. 168.
[190] Kocatürk, a.g.e., s. 183.
[191] Yıldız, a.g.e., s. 235.

alınmaya başlaması, ulusçuluğun ırkçı yönünü ortaya koyan diğer gelişmelerdir.[192] Bu dönemdeki ırkçılığın iki uçlu olduğu görülür. Buna göre Türk ırkı hem fiziki özellikler kümesinden hem de ulusal kültürel özelliklerden oluşmaktadır.[193]

Atatürk'ün nutukta söylediği "Türk gençliği.....muhtaç olduğun kudret damarlarındaki asil kanda mevcuttur."[194] Sözü siyasi söylemde yer alan ırkçı düşüncenin tezahürüdür. Afet İnan'a göre, Atatürk kendi düşüncesinde Türk ulusunun oluşumunda soy birliğini doğal bir unsur olarak görmüştür. Ona göre:

> Türk milletinin kuruluşunda etkili olduğu görülen tabii ve tarihi gerçekler şunlardır:a) Siyasi varlıkta birlik, b) Dil birliği, c) Yurt birliği, d) Irk ve menşe birliği, e) Tarihi rekabet, f) Ahlaki rekabet. Türk milletinin teşekkülünde mevcut olan bu şartlar diğer milletlerde hepsi birden yok gibidir. ...bir topluma millet diyebilmek için bu şartlar, aynı zamanda bütün olarak veya kısmen, bir arada bulunmak lazımdır.[195]

Atatürk ırkı sonradan kazanılan dil, kültür gibi suni ayrımlar yerine kan bağıyla ilişkilendirmiştir.[196] Mustafa Selim İmece'nin Atatürk'ün şapka inkılabı sırasında söylediklerinden aktardığı, "Bir Türk dünyaya bedeldir"[197] sözü Türk ırkının üstünlüğünü örnekleyen belgeler arasında yer alır.[198] Yine Tarihçiler tarafından ortaya konulan Türklerin dünyaya medeniyeti getiren en eski halk olduğu şeklindeki tezler, Türk ırkının üstünlüğüne verilen önemi gösterir.[199] Taha Parla Atatürk'ün, Türklüğe ilişkin sarf ettiği sözleri saf bir ırkçılık olarak değerlendirmez. Ona göre Atatürk'ün "Damarlarda ki asil kan" ve Türk olmanın yüceliğine ilişkin söylediği " ne mutlu Türküm diyebilene" ve "zeki, çalışkan millet" gibi sözleri, Türk ulusunun kimlik ve özgüven tazelemesi amacına yönelik söylemlerdir. [200] Ancak bu

---

[192] Arslan, a.g.e., s. 412.
[193] **Denizli mebusu Necip Ali Beyin Ankara Halkevinde söylediği Nutuk**, 3 mart 1934, s. 24-25, den aktaran, Yıldız, a.g.e., s. 166.
[194] Gazi Mustafa Kemal Atatürk**, Nutuk**, Cilt. II, İstanbul: Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayını, ss. 897-898'den aktaran Kocatürk, a.g.e., s. 164.
[195] **Afet İnan, Medeni Bilgiler ve M.Kemal Atatürk'ün El Yazıları**, Türk Tarih Kurumu Yayını., Ankara, 1969, s. 371-372'den aktaran Kocatürk, a.g.e., s. 183.
[196] Turan, a.g.e., s. 46-47.
[197] Mustafa Selim İmece, **Atatürk'ün Şapka Devriminde Kastamonu ve İnebolu Seyahatleri**, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1959, s. 14'den aktaran Kocatürk, a.g.e., s. 168.
[198] Bkz. Şemsettin Günaltay, " İslam Medeniyetinde Türklerin Mevkii" **Birinci Türk Tarih Kongresi Konferanslar Müzakere Zabıtları,** Ankara: 1933, ss. 289-306'den aktaran Yıldız, a.g.e., s. 167.
[199] Etienne Copeaux, **Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993): Türk Tarih Tezinden Türk İslam Sentezine,** İstanbul: İletişim Yayınları, 2006, ss. 29-32.
[200] Parla, **Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları, Atatürk'ün Nutuk'u**, s. 49.

sözler, Türk ulusunun oluşumunda, vatandaşlığa bağlı hukuksal tanımın yanında, ırkı da ulusun bileşenleri arasına alan bir ırki üstünlük fikrinin yer aldığını gösterir.

Ahmet Yıldız'a göre Kemalist ideoloji otuzlu yıllarda cumhuriyet ülküsünün ve onun reformlarının toplumda kalıcılığını sağlamak için toplumu şekillendirme ihtiyacı duymuştur. Bunun içinde hem toplumsal birliğin sağlandığı hem de bireyin toplum içinde değerli olduğu bir sosyal yapı oluşturulmaya çalışılmış, evlilik kurumundan ırk sağlığına, çocuk yetiştirilmesine kadar bir çok konuda öjenik düşünceler ortaya çıkmıştır.[201] Nüfusun nitelikli öğelerinin çoğaltılması, niteliksiz öğelerin azaltılmasını içeren öjenizm, Batıda ortaya çıkan bir kavram olarak ırkı mükemmelleştirmeye çalışan bir takım politikalar içerir.[202] Bu politikalar on dokuzuncu yılın sonlarından itibaren İngiltere, Fransa ve Amerika'da uygulanmıştır. Özellikle bin dokuz yüz yirmi ile bin dokuz yüz kırk beş arası dönemde Almanya'da ki öjenik eğilimler, bazı cumhuriyet aydınları üzerinde etkili olmuş, Türk insanının fiziksel ve ruhani özellikler itibarıyla daha sağlıklı ve kaliteli olması için Türkiye'nin bir çok yerinde bilimsel konferanslar verilip, kitaplar yayınlanmıştır. Ancak Türkiye'de Batıda olduğu gibi negatif öjenik uygulamalara gidilmemiştir. Ahmet Yıldız bu süreçte bize otuzlu yıllardaki ırkçı söylem ve uygulamaların, inşa edilmeye çalışılan toplum için araçsal nitelik taşıdığını söyler.[203] Aynı şekilde Emre Arslan da Avrupalı entelektüellerin ırkla ilgili çalışmalarının yayılmacı nitelik taşıdığını buna karşılık Türkiye'de, ırkçılığın kullanımının niteliğinin ve sınırının farklı olduğunu ileri sürer. Ona göre ulus-devlet oluşum sürecinde ırkçı öğelerin ön plana çıkartılması, kolektif kimliğin oluşumunu desteklerken, batılı ön yargılara karşı savunmacı niteliği ile sınırlı kalmıştır.[204]

Türkiye'deki ırkçı politika batıda olduğundan daha farklı gelişmiştir. Batıda saf bir şovenizm yaşanırken, Türkiye'de ırkçı politikalar, belirli sınırlar içinde kalmıştır. Batı'da olduğu gibi negatif öjenik eğilimler, istila, yada toplumun siyasi sosyal yapısının biyolojik farklılıklar göre belirlendiği bir oluşum süreci yaşanmamıştır. Ancak sınırlı düzeyde de olsa ırksal farklılıklara yönelik ayrımcı pratikler yaşanmıştır. Devlet memurluğuna seçilme şartları ve birçok idari kararda ırkçı uygulamaları görmek mümkündür. Yine İskan kanunuyla farklılıkların asimile

[201] Yıldız, a.g.e., s. 171.
[202] Ayça Alemdaroğlu, "Öjeni Düşüncesi," **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, Cilt. 4: Milliyetçilik, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s. 414.
[203] Yıldız, a.g.e., ss. 170-171.
[204] Arslan, a.g.e., s. 412.

edilmeye çalışılması, bize Türk ulusçuluğunun ırkı da bileşenleri arasına alan uygulamada ki diğer yüzünü göstermektedir. Ayrıca Türk Dil Teorisi ve Türk Tarih Tezi örneklerinde görülen Türk ırkının diğer ırklardan üstün ırk olduğuna dair söylemler Anayasada ki Türklük tanımıyla çelişmektedir. Mademki Türklük, kültürel bir birliktelik olarak nitelendiriliyor o zaman farklı etnik kimliklerden oluşan Türkiye toplumunda herkesi kapsayan kolektif bir ismin yani Türkün diğer ırklar ile karşılaştırılarak üstün ırk olduğu söylenmesi, ırkında siyasi elit tarafından kanla ilişkilendirilmesi, Türklüğün kültürel birlikteliğin yanında ırka da gönderme yaptığını gösterir. Türk ulusal kimliğinin inşa sürecinde ortak tarihi geçmiş, dil birliği, kültürel birlik, ülkü birliği esas alınmasına karşılık 1930'lardan sonra ırk unsuru da ulusal kimliğin bileşenleri arasında yer almıştır.

A-6-2) Türk Dil Teorisi

Dil kamusal alanın şekillendirilmesinde bütün ulusçulukların kullandığı bir araç olmuştur. Dil, ulus oluşturulurken ortak bir aidiyet duygusu yaratıp, biz bilincinin oluşturulmasında kullanıldığı gibi aynı zamanda, ulus-devlet içinde yer alan farklı kimliklerin dönüştürülmesinde de araç olarak kullanılmıştır. Ulusal kimliğin belirlenmesinde toplumun dönüştürülme sürecinde asli bir araç olan dil politikaları Türkiye Cumhuriyetinde de toplumu standartlaştırmak ve ulus devlet oluşturma sürecinde kullanılmıştır. Her ülkede ulusçuluğun ortaya çıkış sürecinde dil tartışmaları gündeme gelmiştir. Ancak yine de dil sadece politik bir işlev üstlenmez. Aynı zamanda modernist yönetim tarzının topluma yaptığı en açık ve etkili müdahalelerden biridir. Dilin korunması ve geliştirilmesi, diğer dillerin yasaklanması ulus devlet projesine paralel gelişen uygulamalardır. Etnik farklılıkların asimilasyonunda kullanılan unsurlardan biri olması dolayısıyla, dilin korunması toplumların siyasi kimlik kazanmalarının vazgeçilmez unsurlarından biridir. Bundan dolayı kendi sosyal politik düzenini kurmak isteyen her toplum kendi dillini korurken önemli bir direniş gösterir. İspanya bölgesindeki Katalanlar ve Basklar, Fransa'daki Korsikalılar, İngiltere de Galliler ve Türkiye'deki Kürtler gibi azınlıklar için kendi dilleri, kültürel hak mücadelelerinin meşruiyet kaynağını oluşturur.[205]

Bu bölümde Cumhuriyetin kuruluş yıllarında Türkiye'de dilin ideolojik olarak yerine getirdiği işlev incelenecektir. Bunun için ilk önce Osmanlı

[205] M.Berk Balçık, "Milliyetçilik ve Dil Politikaları," **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, Cilt. 4: Milliyetçilik, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s. 777.

imparatorluğunda dilin kültürel anlamda sorunsal hale gelmesi ve daha sonra Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte başlayan Türk Ulusçuluğunun kuramsallaşma sürecinde, dilin ulusal kültürün inşası projesindeki işlevine yer verilecektir.

Osmanlı imparatorluğunda halifeliğin kazanıldığı on beşinci yüz yıldan itibaren Arapça ve Farsça, dilde ağırlığını hissettirmeye başlamıştır. Özellikle saray çevresinde İslam kültürünün de etkisiyle Arapça ve Farsça kelimeler, dönüştürülerek Türkçe'ye eklenmeye başlamıştır. Böylece Arap alfabesinden oluşan Osmanlıca diye bilinen yeni kendine özgü bir dil ortaya çıkmıştır. Osmanlıda saray çevresi yüksek kültür olarak Osmanlıcayı kullanırken, halk Türkçe olan kendi dil yapısını devam ettirmiştir. Bunda Osmanlı toplumsal yapısında görülen yöneten, yönetilen ayırımının etkisi büyüktür. Eğitim sistemi çok yaygın olmadığından saray çevresinin kullandığı dil Anadolu köylerine yabancı kalmıştır. Osmanlılar her ne kadar Türk imparatorluğu olarak bilinse de, saray çevresi, Türk kelimesini ve Türkçe'yi aşağılama olarak kullanmıştır.

Osmanlı imparatorluğunun on sekizinci yüzyıldan itibaren farkına vardığı gerileme dönemi reform hareketlerini başlatmıştır. Avrupa devletlerinin Osmanlı devletinin varlığını tehdit etmesi askeri düzenden maliye, eğitim, tıp alanına kadar her alanda yeniliklerin yapılmasına sebep olmuştur. Osmanlı toplumsal yaşamının yeniden yapılandırılması merkezi devlet örgütünün artık topluma bir tebaa olarak değil de kendi dönüştürücü gücünü elinde bulunduran sosyo-politik bir birim olarak bakmasına yol açmıştır.

M.Berk Balçık'a göre Osmanlı'da başlayan reform süreciyle birlikte dilin sadeleştirilmesi çabalarına girilmiş, eğitim sistemiyle Türkçe yaygınlaştırılmıştır. 1. Meşrutiyetin ilanıyla birlikte devletin resmi dili ve eğitim dili Türkçe olarak kabul edilmiştir. Balçık'a göre, "Dil artık sadece edebiyatçıların ve saray çevresinin tekelinde olan estetik bir alan değil, politik anlamda önem kazanan sosyal yapıların etkileşimini sağlayan ve bunun içinde dönüştürülmesi gerektiği düşünülen işlevsel bir iletişim ortamı olmuştur."[206]

Osmanlıda şekillenmeye başlayan ulusçu fikirler dilin kültürel olarak kazandığı yeni anlam doğrultusunda Türkçe'ye eğilmiştir. Osmanlı devlet politikasının yani Osmanlıcılığın iflas etmek üzere olması, devleti kurtarma arayışına giren aydınları, kendilerine meşruiyet sağlayacak yeni bir zemin arayışına itmiştir.

[206] Balçık, a.g.e., s. 779.

Bu noktada yeni bir ulus tarifi arayışına girilerek, Türk etnik kimliği bağlamında Türkçe ön plana çıkmıştır. İkinci Meşruiyetin ilanı, İttihat ve Terakkinin iktidarı paylaştığı, 1908 ile başlayan süreçte, Yusuf Akçura, Ziya Gökalp gibi yazarlar İslamiyet öncesine dayanan bir Türk etnik kimliğinden söz etmeye başlarlar. Onlara göre Türkçe Türk etnik kimliğinin en önemli ispatıydı. Dönemin seçkinleri tarafından oluşturulmaya çalışılan yeni bir kimlik, ortak bir biz duygusu etrafında dilin başrol oynadığı yeni formüllerle oluşturulmaya çalışıldı.[207] İttihat ve Terakkinin iktidarı döneminde Türkçenin sadeleştirilmesi, eğitim dili olması ve resmi yazışmalarda Türkçenin kullanılması yönünde önemli adımlar atılmıştır. [208]

1923 Cumhuriyetin ilanıyla birlikte Osmanlı geçmişinin silinip yeni bir toplum oluşturma projesinde sekülerleşme ve uluslaşma projesi başlatılmıştır. Osmanlı'nın son dönemlerindeki kültürel ulusçuluktan etnik bir ulusçuluğa doğru kayış başlamıştır. Ahmet Yıldız'a göre, Kemalist seçkinlerin devleti kurtarmak adına başlattıkları batılılaşma projesi ve buna paralel gelişen ulus-devlet inşa sürecinde, toplumun ulus devlete denk düşmeyen sosyal gerçekliği toplum mühendisleri tarafından yeniden yapılandırılmaya başlamıştır. Bu süreçte idari ve hukuki bir çok önlem alınmıştır.[209] 1924 halifeliğin kaldırılmasıyla birlikte başlayan süreçte topluma Osmanlı mirasını geride bıraktıracak sekülerleşme politikaları hızlı bir şekilde yürürlüğe konmuştur. Bu süreçte Türk diline ve Türk etnik kökenine yapılan vurgu öne çıkmıştır.

Yılmaz Bingöl'e göre, yapılan reformlar arasında en köklü değişimi sağlayan alfabe değişikliğidir. 1928'de yapılan dil reformu ile Latin harflerine dayanan yeni bir alfabe kabul edilmiş, Türkçe'de kullanılan Arapça ve Farsça kökenli kelimeler dilden atılarak yerine Türkçe kökenli yeni kelimeler türetilmiştir. Modernistlere göre Arap alfabesi Türk dilinin yapısına uygun olmadığı için böyle köklü bir reform gerçekleştirilmiştir. Arap alfabesinde harflerin ayrı yazılması buna karşın Latin harflerinin öğrenilmesinin daha kolay olması ve ünlü sesler yönünden zengin olan Türkçe'nin Latin alfabesine yakın olması gibi rasyonel gözüken sebeplerden dolayı dil reformu gerçekleştirilmiştir. Modernistlerin bu görüşlerine karşın gelenekçiler, dil reformunun arkasındaki gerçek neden olarak, Türk toplumunun İslam kimliği ve doğu kültürü ile bağlarının kesilmek istenmesini görürler. Gelenekçilerle aynı

[207] Balçık, a.g.e., ss. 780-782.
[208] Akşin, a.g.e., s. 156.
[209] Yıldız, a.g.e., ss. 120-121.

görüşte olan Yılmaz Bingöl'e göre de alfabe değişikliği arkasındaki gerçek neden Arap alfabesinin Türk dil yapısına uygun olmaması değildir. Latin alfabesi nasıl Türk diline uyarlanırken bazı değişiklikler yapıldıysa, Ara alfabesinde de bazı uyarlamalar yapılarak Türk dil yapısına uygun hale getirilebilirdi.[210]

1928'de modernistler ile gelenekçiler arasındaki uzun tartışmalardan sonra Dil alanındaki ilk değişiklik 1928'de Latin alfabesine geçilmesiyle başladı.[211] Böylece özgün Türk kültürünün oluşacağı ve ulusal kültürün hızla gelişeceği düşünülüyordu. Yeni kurulan okullarla birlikte toplumun yeni alfabeyi öğrenmesi için seferberlik başlatıldı. Eğitimin yaygınlaştırılması sadece yeni yazının öğrenilmesini değil aynı zamanda ulus-devlet projesinde standart ve homojen bir ulus oluşturmada, ortak bir aidiyet ve biz duygusunun yaratılmasını da sağladı.[212]

Alfabe değişikliğinin ardından kültür devrimini pekiştirecek yeni adımlar atıldı. Atatürk'ün teşvikiyle 26 Eylül 1932 yılında Türk Dil Kurultayı toplandı.[213] Kurultayda Türk dilinin Hint-Avrupa dil ailesine ait olduğu ileri sürülüyordu. Türk dil teorisi tarih teziyle aynı dönemde, tarih tezini desteklemek amacıyla oluşturulmuştu.[214] Tarih kongresinde Türk ulusunun dünya medeniyetlerinin kurucusu olduğundan bahsedilirken, Türk dil teorisinde Türk dilinin bir çok uygarlık dilinin kaynağı olduğu ileri sürülüyordu. Yunanca, Latince ve İbrani'ce yazılarda, Türkçe kökenli bir çok kelime olduğu ileri sürülüyordu. Birinci Türk Dil Kurultayında, Türkçe ile Hint-Avrupa ve Sümer dilleri arasında fonetik benzerlikler olduğu ileri sürülmüştür. Böylece Türk Kimliğinin batı kimliğinin bir parçası olduğu ispatlanmaya çalışılıyordu.

Türk Dili Tetkik Cemiyeti birinci kurultayında aldığı kararları yürürlüğe koymak amacıyla bir eylem planı hazırladı. Buna göre, Türkçe kök kelimelerden yeni kelimeler türetilecek, halkın kullanmış olduğu Türkçe kelimeler derlenip yayınlanacak, yabancı kelimeler dilden atılarak yerlerine Türkçe karşılıklarının kullanılması sağlanacaktır. Türk Dil Kurultayı dilin sadeleştirilmesi çalışmalarına başlarken ilk önce kendi adını değiştirmiş, Türk Dili Tetkik Cemiyeti olan adını,

---

[210] Yılmaz Bingöl, "Kimlik Tartışmaları Işığında Türk Dil Politikası,"**A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,** Cilt:59, No:1, s. 34.
[211] Eric Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, 18. b., İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s. 274
[212] Balçık,a.g.e., s. 784.
[213] Bingöl, a.g.e., s. 35.
[214] Ersanlı, **İktidar ve Tarih**, ss. 209-210.

tetkik ve cemiyet kelimeleri Arapça kökenli olduğu için değiştirerek, yerine araştırma ve kurum kelimelerini kabul etmiştir. Türk Dili Araştırma Kurumu 1932 yılında tüm devlet organlarına kararname göndererek Türkçe olan tüm sözcüklerin derlenmesini istemiştir. Kurumun kendisi de Türkçe'yi yabancı sözcüklerden ayıklama çalışmalarına başlamış, yabancı kaynaklı sözcüklerin yerine Türkçe kökenli kelimeler türetilmiştir. Türk Tarih Teziyle aynı paralelde giden Türk Dil Teorisine göre, isim değişikliklerinde politik adımlar atılmıştır. Örneğin: Sanayi ve Kredi Bankasının adı Sümerbank olarak değiştirilmiş, 1935 yılında maden araştırmaları için kurulan bankanın adına Eti Bank konulmuştur. Eti ve Sümer isimleri tarih teziyle ilişkili olarak Türk Uygarlığının köklerini eski büyük uygarlıklar olan Sümer ve Hititlere dayandırmaya çalışan çalışmalardır.[215]

Türkçe'deki arılaştırma çalışmaları ve isim değişiklilikleri devam ederken 23 Ağustos 1934 de İkinci Türk Dil Kurultayı yapılmıştır. Bu kurultayda Türk Dilinin bir çok uygarlık dilinin kaynağı olduğu ileri sürülerek, Dünyaya medeniyetin Türkler aracılığı ile yayıldığı teması işlenir. Türklerin İslam öncesi geçmişlerine vurgu yapılarak, İslam kültürü zihinlerden silinmeye çalışılmış, Türkçe'de yer alan bir çok Arapça kelime dilden çıkarılarak yerlerine Türkçe kelimeler ikame edilmiştir. Ancak İslamın dışında Batı kaynaklı olan kelimeler dilden çıkarılmamıştır.[216]

Dil konusundaki ulusçu adımlar esas olarak iki noktada toplanabilir. İlk adımda Arapça ve Farsça kökenli sözcüklerin dilden tasfiyesi vardır. Bu süreç Tanzimattan beri süregelen dilde sadeleşmeciliğin uzantısı gibi görünmektedir. İkinci önemli nokta ise bu çabanın zaman alıcılığı ve yaygınlaştırılma güçlükleridir. Bu noktada Güneş Dil Teorisi ile tüm dünya dillerinin Türkçe kökenli olduğu ileri sürülerek dilde sadeleşme çabalarına pratiklik getirilmek istenmiştir.[217]

Güneş Dil Teorisi ve dilde sadeleştirilme üzerine yapılan tüm bu çalışmalar, kendine özgün bir Türk kültürünün varlığını ortaya koymaktansa, toplumun sekülerleşme sürecinde İslam kimliği ile bağlarını kesip, batı kaynaklı yeni bir kültür oluşturulmaya çalışıldığını bize gösterir. 1934 yılında Ankara'daki İngiliz Büyük Elçiliği kültür üzerine yapılan çalışmaları şöyle özetler:

---

[215] Çağaptay, "Otuzlarda Türk Milliyetçiliğinde Irk, Dil ve Etnisite," **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, ss. 253-254.
[216] Çağaptay, a.g.e., s. 255.
[217] Aydın, a.g.e., s. 231.

> Bu yıl ülke içi faaliyetler, tamamen Türkleştirilmiş, zengin, tümüyle Batılılaştırılmış, koyu milliyetçi, kendi kendini taşıyan ve kendisine yetebilen, saldırıda ve savunmada güçlü, saf bir Türk diline sahip olan ve kendi tarihi üzerinde durma ve tüm dünyaya uygarlığın Türk ırkı üzerinden ve Türk dili vasıtasıyla yayıldığına ilişkin şu anda tüm Türkiye'nin kafasına kazınan akıl almaz doktrini özümseme yoluyla her türlü aşağılık duygusundan kurtulan bir Türkiye hedefine doğru kararlı bir adım atıldığını söyleyerek özetlenebilir.[218]

24-31 Ağustos 1936'da düzenlenen üçüncü Türk Dil Kurultayında ortaya atılan Güneş Dil Teorisi, bize ulusçuluğun gittikçe açığa çıkan keskin yüzünü göstermektedir. 3. Dil Kurultayına katılan Türk Dil bilimcileri, Türkçe kelimelerle diğer dillerde yer alan kelimeleri birbiriyle karşılaştırıp, Fransızca'da güneş anlamına gelen soleil kelimesiyle, eski Türkçe'de güneş anlamındaki siliy kelimesi arasındaki benzerliğe dikkat çekmişlerdir. Buna göre Türkler dünyadaki en eski ırk olarak güneşe tapıyorlardı ve buna dayanan bir dil geliştirmişlerdi. Yeryüzünde yer alan tüm diller, en eski ırk olan Türklerin dünyaya yaydığı dillerdi.[219] Şemseddin Günaltay'a göre güneş dil teorisinin iki ana amacı vardır. Birincisi, Türk dil ve ırkının devamlılığını kanıtlamak, ikincisi, tek tanrılı dinlerden önce Güneşin ilkel topluluklar üzerindeki etkisini esas alarak dile ilişkin çözümlemeleri laik temelde ele almaktır. Günaltay'a göre Güneş Dil Teorisi ile Türk dili, İslamın boyunduruğundan kurtarılmıştır.[220] Çünkü: Türk dilinin İslam öncesi geçmişine vurgu yapılarak Türklerin dünyanın en eski ırkı olduğu ispatlanmaya çalışılmış, böylece Türkçe'nin İslami kelimelerden arındırılmasına dayanak sağlanmaya çalışılmıştır.

1930'larda başlayan bu dil çalışmalarının temel hedefi Cumhuriyetin ilanından sonra ortaya çıkan toplumsal yapıda farklı etnik kimliklerden oluşan Türkiye mozaiğinin ulus devletin çıkarlarıyla çatışması olduğunu söyleyebiliriz. 1925'de başlayan etnik ayaklanmalar Cumhuriyet kadrolarını toplumsal farklılığın dönüştürülmesi yolunda adımlar atmaya itmiştir. Bu adımlar; dil teorisi, ilerleyen bölümde anlatacağımız Türk Tarih tezi ve hukuki alanda atılan bir çok adımdan oluşmaktadır. 1930'lu yıllarda Türkiye'de asimilasyon politikalarının en keskin

---

[218] FO 371/17969/E854. Elçilikten (Ankara) İngiltere Dışişleri Bakanlığı'na (Londra), 7 Şubat 1935, 1934 yılı raporu, aktaran Çağaptay, a.g.e., ss. 255- 256.
[219] Çağaptay, a.g.e., s. 256.
[220] Ş.Günalyat ve H.R. Tankut, **Dil ve Tarih Tezlerimiz Üzerine Gerekli Bazı İzahlar**, İstanbul, 1938, s. 27-8'den aktaran Ersanlı, **İktidar ve Tarih**, s. 209.

olduğu dönemde, ülkenin etnik dağılımı şöyleydi: 13.899.073 kişi Türkçe, 1.480.246 kişi Kürtçe, 153.687 kişi Arapça, 108.725 kişi Yunanca, 91.972 kişi Çerkezce, 63.253 kişi Lazca, 57.599 kişi Ermenice, 57.325 kişi Gürcüce konuşmaktaydı. Ayrıca bunların yanında daha azınlıkta olan Rus, Abhaza, Sırp, Tatar vb. bir çok etnik grup yer almaktaydı.

Dil politikasıyla Türkiye Coğrafyasının bu etnik mozaiği dönüştürülmeye çalışıldı. Uluslaştırma projesi kapsamında 1921 Anayasasına devletin resmi dilinin Türkçe olduğu eklenmişti. Böylece dil ulusun kültürel içeriğinin belirlenmesinde asli unsur olmuştur. Bu süreçten sonra farklı ana dilleri olan Müslüman (Kürtler gibi) ve diğer dini azınlıklar asimile edilmeye çalışılmıştır. Türkçe konuşanlar Türk olarak kabul edilirken, diğer topluluklar dışlanmıştır.[221] Başbakan İsmet İnönü Türkleştirme politikalarına ilişkin şöyle der: "Vazifemiz Türk vatanı içinde bulunanları behamehal Türk yapmaktır. Türklere ve Türklüğe muhalefet edecek anasırı kesip atacağız."[222] İsmet İnönü'nün bu sözleri basında ve halkta büyük yankı yaratmıştı. Türk Ocakları azınlıkların Türkçe konuşması konusunda çalışmalar yaptı. Yahudilerin Türkçe konuşmamaları büyük eleştirilere neden oluyordu. Basın söz birliği etmişçesine eleştirilerini Yahudilere yöneltti.[223] O dönemde millet vekili olan Şeref Aykut Yahudi cemaatinin tavrına ilişkin şöyle açıklama yapıyordu: "Türkçe konuşmadıkları yetmezmiş gibi, kendilerine ait olmayan bir dili benimsediklerini" söyledi: "...bir gün gelecek Türk olduklarını öğrenecekler ve Türk ulusuna katıldıklarında, ne kadar mutlu olduklarını ve bu gururu kendi özlerinde bulamayacaklarını anlayacaklar"[224] Şeref Aykut Yahudilerin dışlanmasını değil, tersine Türkleştirilmesini istiyordu. Bazı milletvekilleri Türkçe konuşulmasının bir zorunluluk haline gelmesi için Meclise önerge sundular. Urfa millet vekili Refet Bey Türkçe konuşmayanların para cezasına çarptırılıp gelirinin belediyelere kalmasını öneren bir yasa teklifinde bulundu. Bu gelişmeler neticesinde 1925 yılında Bursa Belediyesi Türkçe konuşmayan iki Yahudi'ye beşer lira para cezası kesti. Türkçe Konuşma kampanyasının ağırlıklı olarak hissedildiği şehirlerden biri İzmir'di. 1925 yılında Türk Ocakları şehirdeki yabancı tabelaların Türkçeleştirilmesi ve halkın Türkçe konuşması için şehrin çeşitli yerlerine beyannameler astı. Türk Ocakları, Halk arasında Türkçe'nin

[221] Balçık, a.g.e., ss. 782-783.
[222] **Vakit Gazetesi**, 27 Nisan 1925, aktaran Üstel, **Türk Ocakları** 1912-1931, s. 173.
[223] Rıfat N. Bali, **Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)**, 7.b., İstanbul: İletişim Yayınları, 2005, ss. 102-105.
[224] **TBMM Zabıt Ceridesi**, oturum 4, cilt. 23, s. 70, aktaran Çağaptay, a.g.e., s. 259.

yaygınlaştırılması için bir heyet kurdu. Bu heyet dershaneler ve kurslar açarak Türkçe'nin öğretilmesi çalışmalarına hız verdi. Yahudi Cemaati kendisine yöneltilen bu kampanyalara direnip tepkisini başvekil İsmet Paşaya iletmesine rağmen[225] sonuçta yenik düşüp kampanyalara yavaş destek verdiler. İlk önce Kırklareli, daha sonra Bursa, Ankara, Diyarbakır ve İstanbul Yahudileri Türkçe'yi benimsediklerini açıkladılar.

Türkçe Konuş kampanyası sadece gayrimüslimler arasında değil, Müslümanlar içinde farklı etnik kimlikler arasında da hissedildi. Özellikle Mersin şehrinde Arapça ve Rumca konuşan cemaate karşı büyük tepki vardı. 1934 yılında temmuz ayında yapılan halkevi toplantısında Türkçe konuşmayanlara karşı şiddet uygulanması talep ediliyordu. [226] 1935 yılına gelindiğinde ise Başbakan İsmet İnönü, CHP'nin dördüncü kongresinde şöyle diyordu: "Bundan sonra susmayacağız. Bizimle beraber yaşayan bütün vatandaşlar artık Türkçe konuşacaklar."[227] Aynı dönemde cumhurbaşkanı olan Mustafa Kemal Atatürk'ün Türkçe konuşma kampanyasına ilişkin görüşleri şöyleydi: "Milliyetin çok bariz vasıflarından biri dildir. Türk milletindenim diyen insan, her şeyden evvel ve mutlaka Türkçe konuşmalıdır. Türkçe konuşmayan bir insan Türk kültürüne, topluluğuna bağlılığını iddia ederse buna inanmak doğru olmaz."[228]

Dönemin siyasilerinin dil ile ilgili beyanatları ve idari ve hukuki alanda alınan tedbirler düşünülürse Türk ulusal kimliğinin kültür birliğinden ziyade etnik temeller üzerine inşa edildiği görülecektir. Eğer Türk kimliği bir üst kimlik olarak kabul edilmiş olsaydı, dil politikasında baskı ve zorlamaya dayalı olarak Türkçe dışındaki diğer dillerin kullanılması yasaklanmazdı. Zaten 1924 Anayasasına devletin resmi dilinin Türkçe olduğu eklenmişti. Üst kültürde birleştirici olarak Türkçe yer aldığına göre, alt kimliklerin kendi kültürel farklılıklarını ifade etmeleri Anayasada yer alan Türk milleti tanımıyla hukuken mümkün gözüküyordu. Ancak uygulamada bunun tam tersi yapıldı. Siyasi elit, ırk ile milleti birbiriyle özdeşleştirerek Türk ırkının geleceğinin korunması yönünde dil devrimini gerçekleştirdi. Seçkinler için Türk dili Türklüğün temel şartıydı ve Türklük ulus-

[225] N. Benli, a.g.e., ss. 108-109.
[226] Çağaptay, a.g.e., s. 260.
[227] **CHP'nin dördüncü Büyük Kurultayı Görüşmeleri Tutulgası** (Ankara: 9-16 Mayıs, 1935), s. 149, aktaran, Çağaptay, a.g.e., s. 260.
[228] Taha Toros, **Atatürk'ün Adana Seyahatleri**, Adana, 1939, s. 39'dan aktaran, Kocatürk, a.g.e., s. 182.

devletin güvencesi olarak görülüyordu. Siyasi elitin, homojen bir ulus yaratma projesi kapsamında, dil reformu sürecinde aldığı kararlardan biri, Soyadı Kanunuydu. M. Berk Balçık'a göre: "Bu kanunla isimlerde Türkçe'den başka isimlerin kullanılması yasaklandı. Bu Türkleştirme politikası Rumca, Kürtçe ve Ermenice olan yerleşim yerlerinin isimlerinin Türkçeleştirilmesi ile devam etti."[229]

1930'larda uygulamaya konulan reform sürecinde, yabancı kökenli kelimelerin Türkçe'den çıkarılması, alfabe değişikliği, Türkçe dışındaki dillerin yasaklanması vb politikalar, Kemalist projeyle uyumlu olarak gerçekleşmiştir. Mustafa Kemal Atatürk'e göre "Milliyetin çok bariz vasıflarından biri dildir. Türk milletindenim diyen insan, her şeyden evvel ve mutlaka Türkçe konuşmalıdır. Türkçe konuşmayan bir insan Türk kültürüne, topluluğuna bağlılığını iddia ederse buna inanmak doğru olmaz."[230] Türk olmanın temel göstergelerinden biri dil kabul edildiği için 1926 yılında uygulamaya giren vatandaş Türkçe konuş kampanyaları ile ülkede yaşayan gayrimüslimler ile Müslüman etnik azınlıkların ulusa entegre olmaları sağlanmıştı. Seçkinlerin, Osmanlıdan miras aldıkları çoklu toplum, devleti kurtarmak adına tek yol olarak görülen ulus devlet projesi önünde engel olarak görüldüğünden, reform politikaları, homojen bir toplum oluşturma sürecinin idari ve hukuki uygulamaları olmuştur. Reform sürecindeki en köklü devrimi oluşturan dil devriminin iki önemli sonucu olmuştur. Birincisi, modernleşmeyi devleti kurtarmak adına bir zorunluluk olarak gören Cumhuriyet aydınları, modernleşme çalışmalarını batılılaşmayla başlatmışlardır. Batı Kültürünün toplumda yer edinebilmesi için toplumun İslami etkilerden arındırılması ve İslam geçmişinin silinmesi zorunluluk olarak algılandığından, bu işlevi yerine getirecek en uygun araç olarak dil devrimi görülmüştür. Osmanlı alfabesinin kaldırılıp, Latin alfabesinin kabul edilmesiyle toplumun İslam geçmişi de silinmiş, ortaya çıkan boşluğu doldurmak amacıyla yerine Batı kültürü ikame edilmiştir. Dilin tarihi unutturma gibi yerine getirdiği bu işlev, Türk Tarih tezinin Türklerin dünya medeniyetlerinin kurucusu olduğu teziyle birbirini tamamlamaktadır. Ulus-devlet oluşum sürecinin en önemli bileşenlerinden biri olan tarihin unutturulması yada yeniden yapılandırılması Türkiye'de Türk Tarih tezinden sonra dil devrimiyle birlikte en yetkin biçimine ulaşmıştır.

[229] Balçık, a.g.e., s. 785.
[230] Toros, a.g.e., s. 39'dan aktaran Kocatürk, a.g.e., s. 182.

Dilin ideolojik alanda yerine getirdiği işlevin birincisi ulus oluşum sürecinde, dil üzerinden temellenmiş bir etnik kimlik oluşturmak olmuştur. Dil bu işlevi yerine getirirken kendisini araç olarak kullanan ulusçulara hizmet ettiği kadar aynı zamanda, mevcut yapıya muhalefet olan ve kendi toplumsal hak mücadelelerini dil üzerinden yapan etnik gruplar için de bir araçtır. Yani ulusların kendi oluşum süreçlerinde dil üzerinden politika yapmaları, çok etnikli toplumlarda iki taraflı sonuç doğurmaktadır. Türkiye'de Cumhuriyet kadrolarının Türk dili üzerinden ulusal kimliği inşa etmeye çalışmaları, sosyal boyutta farklı etnik kimliklerin kamusal alandan silinmesine neden olurken siyasal boyutta, kimliklerin hak mücadelelerinin temel dayanağı olan dil, sonuçları günümüze dek uzanan bir çatışma ortamının temel dayanağı olmuştur. Bu süreçte rejime muhalefet edip onun politikalarını benimsemeyenler için baskıya dayalı özümseyici politikalar uygulanmıştır. Asimilasyon politikaları içinde en kapsayıcı olanı dil alanında yaşanmıştır. Çünkü dil, etnik kimliği belirleyen temel öğelerden birisidir. Ortak bir dil kısmen aynı şekilde düşünmek anlamına da gelir. Bu yüzdende gerçek Türklüğü hak edenlerin Türkçe'yi sadece resmi kurumlarda değil, günlük yaşamlarında da kullanmaları istenmiştir. Türk olmak için dil, kültür ve ülkü birliği yeterli görülmemiş, ülkede yaşayan tüm etnik kimliklerin Türkçe'yi anadili olarak kabul etmeleri istenmiştir.

A-6-3) Türk Tarih Tezi

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de tarih çalışmaları ulusçu ideoloji ile yakından ilgilidir. Ulusçuluk, Türk devletinin tarihsel süreçte yer aldığı devinimler doğrultusunda değişiklik göstermiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında vatandaşlık ile biçimlenen Türklük anlayışı, yerini toplumun sekülerleşme süreciyle birlikte etnik motiflerin ağır bastığı yeni kimlik anlayışına bırakmıştır.

Cumhuriyetin ilanından sonra Kemalistlerin başlattıkları toplumsal dönüşüm projesinde yani İslam kimliği ile bağları kopartılan toplumda, ortaya çıkan boşluğu doldurmak amacıyla, etnik ulusçuluk öne çıkmaya başlamıştır. Cumhuriyetin bekası ancak toplumun ona sahip çıkmasıyla mümkün görüldüğünden, 1925'lerde başlayan ayrılıkçı hareketlerin önüne geçmek için fiili ve idari tedbirlerin yanı sıra çoğunluğu oluşturan Türk kimliği çerçevesinde etnik öğeler Türklüğün siyasi söyleminde yer almaya başlamıştır. Dönemin siyasal konjonktüründe yer alan diğer bir gelişme batılıların gözündeki olumsuz Türk imajıdır. Etienne Copeaux'a göre, 19 yüzyıl sonunda, Avrupa'da yapılan bilimsel çalışmalarda Türkler, barbar, kültür yoksunu

ikinci sınıf bir ırk olarak kabul ediliyordu. Balkan savaşları sonunda Türkler çoğunlukla Avrupa topraklarının dışında kalmışlardı ve Anadolu topraklarındaki varlıklarının meşruluğu bile tartışma konusuydu. Böyle bir ortamda dışarıdaki olumsuz Türk imajını kaldırmak ve Türklerin kendine olan özgüvenini sağlamak için ulusçu politikalar yürürlüğe konulmuştur. Bu alanda başlatılan çalışmalardan biri Türk Tarih Tezidir.[231] Tarih teziyle Türklüğün Osmanlıdan ziyade Asyalı kökleri ön plana çıkartılmıştır. Seküler bir toplum oluşturma projesinde Osmanlı geçmişi dışlanırken, ortak bir tarihi geçmişe duyulan ihtiyaç İslamiyet öncesi tarihe ağırlık verilmesine neden olmuştur. Anadolu'nun binlerce yıldır Türklerin yurdu olduğunu söylemek hem dışarıda Yunan ve Ermeni ulusçuluklarının tezlerine karşı savunma, hem de içerde ortaya çıkan ayrılıkçı hareketlere karşı önlem niteliğindedir. Bu yüzden de Anadolu'nun ilk sakinlerinin Türkler olduğunu söylemek tarih tezinin temel amaçlarından biridir.

Kemalizm'in tarih tezi olarak ileri sürdüğü görüşlerinin şekillenmesi Mustafa Kemal Atatürk'ün inisiyatifiyle, 1929 ile 1937 yılları arasında tamamlanmıştır. Türk Tarih Tezinde ortaya çıkan görüşler doğrultusunda belirli öğretmenler görevlendirilmiş ve ders kitapları yeniden yazılmıştır. Bu çerçevede tarih tezi Kemalist ideolojiyi bütünleyen en önemli parçalardan biridir. Büşra Ersanlı'ya göre, tarih çalışmaları siyasi hükümetin bilgisi ve denetiminde bizzat Mustafa Kemal Atatürk'ün bilgisi altında yapılmıştır. Türk tarihinin ana hatları adlı kitabın yazarları içinde siyasetin önde gelen isimleri yer almıştır: Afet İnan, Cumhurbaşkanı Genel Sekreteri ve Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti başkanı Samih Rifat, mebus; Şemseddin Günaltay, Sivas mebusu; Yusuf Ziya Özer, Bolu mebusu Sadri Maksudi Arsal gibi siyasetçiler yer almıştır.

İlk başta Türk tarihine ilişkin yapılan çalışmaların sonuçları kurumsal olmaktan uzak notlar halinde yazılarak çıkmıştır. Kurumsallaşma süreci ise Türk Ocaklarının kapatılmasından (10 Nisan 1931) kısa bir süre önce kurulan Türk Ocağı Türk Tarih Heyetinin (Nisan 1930) kurulmasıyla başlamıştır.[232] 1912 yılında kurulan ve amacı Türk kültürünü, Türk dilini yaymak olan yani Türkleştirme politikalarını uygulayan Türk Ocakları, 10 Nisan 1931'de kendini fesh ederek CHF ile

[231] Copeaux, a.g.e., s. 29.
[232] Ersanlı, "Bir Aidiyet Fermanı: Türk Tarih Tezi", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce,** Cilt. 4: Milliyetçilik, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 803-804.

birleşmiştir.[233] Ocakların kapatılmasından sonra tarih heyetinin adı, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti olarak değişmiş ve kurum ilk toplantısını 5 Haziran 1931 de gerçekleştirmiştir. Kuruma başkanlık edenler başbakan katibi umumisi M. Tevfik Bey, Yusuf Akçura, Dr. Reşit Galip gibi isimler olmuştur. İlk toplantıda Türk tarihinin ana hatları belirlenmiş, Osmanlı İmparatorluğunun kuruluş ve dağılma evreleri kitapta önemli yer tutmuştur. Bu çalışmada Türk tarihinin İslam öncesi dönemine ait elde belge bulunmadığından Osmanlı tarihinin yazılı belgelerine başvurulmuştur. Bundan sonra Mustafa Kemalin direktifiyle başlatılan ikinci çalışmada.[234] Türk tarihinin ana hatları adlı bir kitap çıkarılmış, kitabın özeti daha sonra Türk Tarihinin Ana Hatlarına Methal adıyla piyasada dağıtılmıştır. 1931'de yayımlanan bu kitap Türk Tarih Tezinin resmi ilk belgesidir. Bu çalışmada Türklerin kökenleri anavatanı ve göç konuları ele alınmıştır. Osmanlı siyasi varlığından hiç bahsedilmeyen bu kitap, okullarda okutulan tarih kitaplarının hazırlanmasında kullanılmıştır.[235] Türk Tarihinin ana hatlarının neden yazıldığını kitabın yazarları giriş bölümünde şöyle anlatır:

> Türk deha ve seciyesinin esrarını meydana çıkarmak, Türkün hususiyet ve kuvvetini kendine göstermek ve milli inkişafımızın derin ırki köklere bağlı olduğunu anlatmak istiyoruz: Bu tecrübe ile muhtaç olduğumuz o büyük milli tarihi yazdığımızı iddia etmiyoruz, yalnız bu hususta çalışacaklara umumi bir istikamet ve hedef gösteriyoruz.
>
> Bütün dünyaya medeniyet neşretmiş olan Türkler asıl vatanları olan Orta Asya'da muhtelif devirlerde yüksek medeniyetler tesis etmişlerdir. Bununla beraber Türklüğün cismani, fikri ve ruhi kuvvet ve kudreti dağılan imparatorluğun asıl Türk kısmını kurtarmaya kifayet etti: Yeni Türk devleti işte bu kudretin yarattığı bir varlıktır.[236]

Kitabın yazarlarının da giriş bölümünde belirttiği gibi kongrelerin ve tezlerin amacı öncelikli olarak Anadolu'nun Türklüğünü kanıtlamaktır. Ancak bu Türklük vatandaşlığa dayalı bir Türklük değil, etnisiteye dönüktür. Türklüğün anayasadaki hukuki tanımının dışında etnik unsurlar içeren bir çalışma ortaya çıkarılmıştır. Kitabın giriş bölümünde yer alan Türk deha ve seciyesi, Türkün kuvvet ve ırki kökleri vb. ifadeler Türk etnisitesine yönelik kavramlardır. Suavi

[233] Tunçay, **Türkiye Cumhuriyetinde Tek Parti Yönetiminin Kurulması**, s. 307.
[234] Ersanlı, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce,** ss. 803-804.
[235] Aydın, a.g.e., s. 230.
[236] Ersanlı, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, s**s. 804-805.

Aydın, 1930'lu yıllarda Türklüğe etnik öğeler eklemlenmesini şöyle açıklar:1.Dünya Savaşı sonrasında barış görüşmeleri için kabul edilen Wilson ilkelerine göre, Türklerin çoğunlukta bulunduğu yerlerde bağımsız bir Türk Devleti kurulması kabul edilmiştir. Bu yüzdende Anadolu'nun en eski sahiplerinin ve çoğunluğu oluşturan grubunda Türkler olduğunu söylemek önemli olmuştur. 1. Dünya Savaşı sonrasında da devam eden Ermenilerin ve Kürtlerin Anadolu'nun yerli halkları olduklarını iddia etmeleri ve buna yaslanan toprak talepleri Türk hükümetini rahatsız etmiştir. Buna karşılık Anadolu'nun daha eski yerli halkları olan Sümerlerin ve Hititlerin kökenini Türklere dayandırmak Anadolu'nun Türklüğünü kanıtlayıp toprak taleplerine son verecektir.[237].

Türk tarihinin ana hatları adlı kitap daha sonra lise ve ortaokul ders kitaplarında yer almıştır. Okullarda okutulan bu kitaplarda Türk tarihine ilişkin başlıca önermeler şunlardır: 1-Türkler sarı ırka mensup değil, Aryan ırkından olup, Kökenleri Orta Asya'ya dayanan brakisefal (yuvarlak kafataslı) bir ırktır. Hint Avrupalılar da dahil olmak üzere tüm brakisefal ulusların atası Türklerdir. Türkler iklim şartları nedeniyle Orta Asya'dan göç etmişler ve gittikleri tüm topraklara medeniyeti yaymışlardır. Dolayısıyla Türkler Yunanlılar, Mısırlılar, Hititler, Sümerler'in atalarıdırlar. Anadolu'nun eski sahiplerinden olan Hititlerin atalarının Türkler olması dolayısıyla Anadolu'nun yerli sakinlerinin Türkler olduğu ileri sürülmüştür.[238] Türklerin kökeni millatan önce 9 bin ya da 12 bin hatta 20 bin yıl öncesine kadar gider. Türklerin tarihi Osmanlı egemenliği ile başlamamıştır. Türkler Osmanlı ve İslam öncesi siyasal varlıklarında 18 devlet kurmuşlardır. Sonuçta Osmanlının yanlış idaresi çok eski çağlardan beri medeniyet sahibi olan Türklere zarar vermiştir.[239] Ahmet Yıldız'a göre Türk Tarihi'nin ana Hatları ve akademisyenlerin yardımıyla yeniden şekillendirilmeye çalışılan Türk kimliği ve onun sosyalizasyonu birinci ve ikinci tarih kongreleri ile Dil Tarih Coğrafya Fakültesinin kurulmasıyla devam etmiştir.

Birinci Türk Tarih Kongresinde verilen konferanslarda ırk meselesi üzerinde durulmuş, Türk ırkının üstün güç ve kabiliyeti vurgulanmıştır. Afet İnan sunumunda Türk ırkının biyolojik ve psikolojik özellikleri üzerinde durarak,

[237] Aydın, a.g.e., s. 228-229.
[238] Çağaptay, a.g.e., s. 246.
[239] Ersanlı, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce,** s. 805.

Anadolu'nun yerli halkının Türkler olduğu üzerinde durmuş, Avrupa'nın ikinci sınıf ırk olarak gördüğü ve Türklerin sarı ırka mensup olduğu tezi çürütülmeye çalışılmıştır. Türkler yüksek bir medeniyete sahip iken Avrupalıların cehalet içinde yaşadığı vurgulanmıştır.[240]

Çağaptay'a göre, Afet İnan Türklerin çok eski ve üstün bir ırk olduğunu ileri sürerken, Türklerin kökenini binlerce yıl öncesine Orta Asya'da brakisefal (yuvarlak kafa taslı) ırka dayandırır. İnan'a göre Türkler Orta Asya'daki iklimsel değişiklikler sonucunda Orta Asya'yı terk ederek dünyanın diğer bölgelerini uygarlaştırmak için Doğuda Çin, Batıda Mısır, Mezopotamya, İran ve İtalya'ya kadar yayılmışlardı.[241] Çağaptay'a göre, Afet İnan Türk Tarih Tezinde öncelikle Türklerin Hint Avrupalılar da dahil olmak üzere kökenleri Orta Asya'ya dayanan tüm brakisefal ulusların atası olduğunu açıklar. Ayrıca Türkler, göç ettikleri tüm topraklara medeniyeti getirmişlerdi. Dolayısıyla Sümer, Hitit, Mısır, Yunan ve daha birçok medeniyetin mirasçısıydılar. Ayrıca Türkler Anadolu'da ilk medeniyeti kuran millet olarak gerçek ev sahipleriydiler.[242]

Ahmet Yıldız'a göre, Türk Tarihi Tetkik Cemiyetinin devamlı üyesi olan Dr. Raşit Galip Bey de kendi tebliğinde, Türk ırkının fiziki özellikleri üzerinde durmuştur. Türk ırkını uzun boylu, uzun, beyaz simalı, çok kere mavi gözlü Türk olarak betimlemiştir. Ona göre Türk beyaz ırkın en güzel örneklerinden biridir.[243]

Bakan Galip tarih tezinde Ermeniler ile Türklerin aynı soydan geldiklerini ileri sürmüş ve Ermenilerin Türk vatandaşı olarak ödevlerini yerine getirmeleri gerektiğinden bahsetmiştir. Türk kimliği önceleri Türk vatandaşı olabilmek için kültür ve dil birliğini esas alırken 1930'lardan itibaren Türk Tarih tezi ve dil teorisinde ortaya koyduğu çalışmalarında, ırka verdiği önemle, vatandaşlığı etnisite ile ilişkilendirmiştir.[244]

---

[240] Afet İnan**, "**Tarihten Evvel ve Tarihin Fecrinde**"**, **Birinci Türk Tarih Kongresi Konferanslar Müzakere Zabıtları**, Ankara: T.C. Maarif Vekaleti, 1933, s. 18-41, aktaran, Yıldız, a.g.e., s. 186.
[241] **Türk Tarihinin Ana Hatlarına Methal: 8**, ss. 50-58, aktaran, Çağaptay, a.g.e., s. 246.
[242] **Birinci Türk Tarih Kongresi: 31**, Türk Tarihinin Ana Hatlarına Methal: 8, aktaran, Çağaptay, a.g.e., s. 246.
[243]Dr. Raşit Galip, "Türk Irk ve Medeniyet Tarihine Umumi bir Bakış," **Birinci Türk Tarih Kongresi**. **Konferanslar, Müzakere Zabıtları**, Ankara, 1933, s. 159'dan aktaran Yıldız, a.g.e., s. 186.
[244] Çağaptay, a.g.e., s. 249.

1937'de düzenlenen İkinci Türk Tarih Kongresi, akademisyenlerin katılımıyla uluslar arası arenada düzenlendi. Ana konu tarih öncesi dönemdi. Birinci kongrede ortaya konulan Türk Tarih Tezi farklı görüş beyan edilmeden burada da kabul edildi. Ahmet Yıldız'a göre, kongrede tebliğ sunan yazarlardan biri olan Dr. Nurettin Onur, Türk ırkı ve soyuna dayalı olarak kan grubu üzerinde durmuştur. Çalışmasında ırkın belirlenmesinde antropolojik özelliklerden ziyade kan grubunu esas alarak ırklar konusunda sınıflandırma yapmıştır. Bu sınıflamaya göre: sıfır kan grubu oranı ilkel kabilelerde yüksekti. Amerika'da yaşayan yerlilerin yüzde doksan biri, Meksika'da yaşayan yerlilerin yüzde doksan yedisi sıfır kan grubuna sahipti. A kan grubunu taşıyanların oranı ise doğudan batıya doğru gidildikçe artmaktaydı. Bu oran Portekiz'de yüzde elli iki, Norveç'te yüzde kırk yedi, Avrupa'nın ortalarında ise yüzde elli altı olarak belirlenmişti. B kan grubunu taşıyanların oranı ise en çok Hindistan ve güney Çin'di. Dr. Onur yaptığı çalışmanın sonucunda A grubuna mensup olan insanların Avrupa'da yaşadığını, B kan grubuna bağlı olanların ise Asya da yaşadığını ileri sürer. Yani A grubunda olanlar beyaz ırkı temsil ederken, B kan grubuna sahip olanlar sarı ırkı temsil etmektedir. Dr. Onur'a göre aradan geçen uzun zaman diliminde ırklar arasında karışma olmuştur. Ancak yinede bir topululuk arasında baskın olan grubun oranı her zaman daha yüksek düzeydedir. Örneğin: A kan grubunun olduğu beyaz ırka mensup bir toplulukta diğer ırklardan olan insanlarla karışma olsa bile, A kan grubuna sahip olma yüzdesi elli bir iken, B grubu oranı yüzde ondur.

Dr. Onur 1931 yılında Türkiye'de üç binden fazla insan üzerinde yaptığı araştırmada A kan grubu yüzdesini kırk altı, B grubunu ise yüzde on yedi olarak bulmuştur. Türkiye'de A grubunun açıkça önde olması ve Asya'dan Avrupa'ya geçerken bu oranın artması Türk ırkının Avrupa uygarlığının kökleri olduğunu gösterir.[245]

Yıldız'a göre, İkinci Türk Tarih Kongresinde Türk ırkının kökenleri hakkında görüş bildiren yazarlardan biri Eugene Pittard dır. Ona göre Türkler,

[245] Dr. Nurettin Onur, "Kan grupları bakımından Türk Irkının Menşei Hakkında Bir Etüd," **İkinci** , **Türk Tarih Kongresi. Kongrenin Çalışmaları ve Kongreye sunulan Tebliğler** (İstanbul, 1943), s. 849-851'den aktaran Yıldız, a.g.e., s. 188-189.

Orta Asya'dan Avrupa'ya göç eden brekisefal ırka mensup bir topluluktur. Avrupa'ya uygarlığı getirenler de Türklerdir.[246]

Türk Tarih Tezinde akademisyenlerin Türk ırkının kökenine ve özelliklerine ilişkin çalışma yapmaları, Atatürk'ün bu konuya gösterdiği kişisel önem ile ilgilidir. Yazarların tebliğleri kongrede sunulmadan önce Atatürk tarafından okunmuştur.[247]Ayrıca Kongreye başkanlık edenlerin çoğunun siyasetçilerden oluştuğunu düşünürsek Türk Tarih Tezi çalışmalarının, dönemin siyasal iktidarın görüşlerinden bağımsız olmadığını görürüz. Dolayısıyla 1930'lu yıllar Türk ulusçuluğunun etnik unsurlar içermeye başladığı bir dönemdir. Tarih Tezi ülkeyi yöneten CHP nin isteğiyle ve onun görüşleriyle uyumlu olarak ortaya konulmuştur. [248] Büşra Ersanlı'ya göre, yapılan bu çalışmalarla:"Ulus-devlet girişiminin en temel kültürel örgütlenmesi gerçekleştirilmek istenmiştir."[249]

Türkiye'de ki ırkçı politikalar İtalya veya Almanya örneğinde olduğu gibi şoven bir ırkçılıktan ziyade siyasi elidin amaçlarına hizmet edecek, konjonktüre göre şekillenen politikalar olmuşlardır. Ancak hükümetin kısmen özgüven tazeleme amacıyla yaptığı bu çalışmalar çok etnikli kimliklerden oluşan Türkiye toplumunda kimliklerin birbiriyle ve merkezi otoriteyle çatışmasına neden olmuştur. Düzeni sağlamak amacıyla uygulamaya konulan etnik asimilasyon çalışmaları başarılı olamamış sonuçları günümüze kadar uzanan etnik çatışma ortamını beslemiştir.

Türk ırkının üstünlüğüne yönelik yapılan çalışmaların, Anayasadaki Türklük kavramıyla çelişmesi, ırkın, ulus inşa sürecinin bileşenleri arasına alındığını gösterir. Siyasi elidin bir taraftan Türklüğü kültürel bir topluluk olarak tanımlaması diğer taraftan da Türk ırkına yönelik ileri sürülen tezler, bize Türklüğün sadece kültürel bir topluluk olmadığını diğer taraftan ırksal bir birlikteliğinde referans alındığını gösterir. Türk ulusal kimliğinin inşa süreci siyasi/hukuki boyutunda kültürel bir tanıma yer verse de uygulamada gerçekleşen yönüyle ulusu, Türk etnik kimliği üzerinden inşa etmeye çalışmıştır.

---

[246] Eugene Pittard, "Neolitik Devirde Küçük Asya ile Avrupa Arasında Antropolojik Münasebetler," **İkinci Türk Tarih Kongresi. Kongrenin Çalışmaları ve Kongreye Sunulan Tebliğler**, İstanbul, 1943, s. 65-84'den aktaran Yıldız, a.g.e., s. 189.
[247] Yıldız, a.g.e., s. 190.
[248] Çağaptay, a.g.e., s. 245.
[249] Ersanlı, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce,** s. 806.

A-6-4) İskan Kanunu

Kemalist ulusçu söylem ülkede yaşayan tüm kimlikleri Türk olarak gördüğü için bunun dışındaki etnik kimliklerden veya onlara ilişkin bir problemden bahsetmez. Kemalist ulusçuluğun vatandaşlığa dayalı hukuki bir ulusçuluk içerdiği söylense de temelde bu sav doğru değildir. Çünkü: Kemalist ulusçu anlayış Türk etnikliği dışındaki diğer kimlikleri yok etme yada dönüştürme yolunda çabalar sarf etmiştir. Bunu yaparken de dil politikalarından, eğitimden ve iskan politikalarından yararlanmıştır. İskan kanunun 11. maddesine göre: "Kasabalarda ve şehirlerde yerleşen ecnebilerin tutarı belediye sınırları içindeki bütün nüfus tutarının yüzde onunu geçemez ve ayrı mahalle kuramazlar."[250] denilmiştir.

Kemalist ulusçuluğun etnik yüzünü açık bir şekilde ortaya koyan bu kanuna göre ulus oluşturma sürecinde dil birliğinin yanı sıra soya dayalı bir birliktelik oluşturulmaya çalışılmıştır. Kanunun 13. maddesine göre: "Türk ırkından olmayanların serpiştirme suretiyle köylere ve ayrı mahalle veya küme teşkil edemeyecek şekilde kasaba ve şehirlere iskanları mecburidir."[251] Kanunun amaçlarından biri gayri Türk Müslüman kimliği ve gayrimüslimleri Türklüğe asimile etmektir. Bunun için ülkede yaşayan azınlıkların eritilmesi için dışarıdan Türk soyundan olan ve Türk kültürüne bağlı olmak kaydıyla göçmen kabulüne başlanmıştır. Böylece kanunun gerekçesinde de belirtildiği üzere Türk ırkı güçlendirilmeye çalışılmıştır.[252] İskan kanunu raporuna göre:

> Yalnız muhacir getirerek yerleştirmek düşüncesi bu kanunda yer tutmuş değildir. Burada en canlı ve köklü düşünce, yapılacak iş yerleştirmenin bilgi yolunda yapılmış olması ile beraber binlerce yıldan beri dönüp dolaşan dağınık Türkleri toplayarak artık bu göçebe yaşayışına bir son vermek ve kültür işini kökünden kesmek için buraya açık ve kestirme kurallar konmuştur. Öteden beri Türk kültürüne uzak kalmış olanların ülkede yerleşerek onlara Türk kültürünü benimsetmek için Devletin yapacağı işler bu kanunda açıkça gösterilmiştir. Türk bayrağına gönül bağlamamış iken Türk yurttaşlığını, kanunun onlara verdiği her türlü hakları kullanmakta onları, Türkiye Cumhuriyeti uygun göremezdi. Bunun içindir ki, bu gibileri Türk kültüründe eritmek ve onları Türk oldukları için daha sağlam yurda bağlamak yollarını bu kanun göstermiştir. Türkiye Cumhuriyeti devletinde, Türküm diyen herkesin bu Türklüğü

[250] İskan Kanunu, **Resmi Gazete**, 10 Haziran 1934, s. 4004.
[251] İskan Kanunu, **Resmi Gazete**, 10 Haziran 1934, s. 4005.
[252] Yıldız, a.g.e., s. 250.

> devlet için belli ve açık olmalıdır. Burada Devlet, hiçbir Türkün Türklüğünden bir soluk işkillenmek istemez. Yalnız Devletin kanunlarından her türlü koruyuculuğu ve yararlılığı görerek her Türk gibi yurdun bütün iyiliklerini, kazançlarını, verimlerini bol bol almakla beraber Türk duygusunu taşımaz gibi durmak işini bu kanun kökünden kesip atmıştır. Türkiye Cumhuriyeti bütün bunların nereden geldiğini araştırarak bu kanunla uygunsuzlukların hepsini ortadan kaldırmıştır.[253]

İskan kanunu raporuna göre Türkiye Cumhuriyetinde yaşayan herkes dil, kültür ve soy birliği içinde olmalıdır. Bu yüzdende Türk kültüründen uzak kalmış olanlara bu kültür yeniden hatırlatılmalı ve Türk olmayanlarda Türk kültürünü özümsemeye zorlanarak Türkleştirilmelidirler. 10 haziran 1934 tarihinde çıkartılan iskan kanunun 9. maddesine göre: "Türkiye tabiyetinde bulunan gezginci çingeneleri ve Türk kültürüne bağlı olmayan göçebeleri, toplu olmamak üzere kasabalara ve serpiştirme sureti ile Türk kültürlü köylere dağıtıp yerleştirmeye, casuslukları sezilenleri sınır boylarından uzaklaştırmaya ve ecnebi tebaası gezginci çingeneleri ve Türk kültürüne bağlı olmayan göçebeleri milli sınırlar dışına çıkarmaya Dahiliye Vekili salahiyetlidir." [254] Denilmiştir. İskan Kanununa göre Türkiye üç ayrı mıntıkaya ayrılmıştır. Kanunun 10.maddesine göre: "Türk tebaasından olup Türk kültürüne bağlı bulunmayan aşiretler fertlerinin dağınık olarak 2 numaralı mıntıkalara, Türk tabiiyetli Türk kültürlü göçebe aşiretler fertlerini sıhhat ve yaşama şartları elverişli yerlere nakledip yerleştirmeye; Türk tebaası olmayan ve Türk kültürüne bağlı olmayan göçebe aşiretler fertlerini icaba göre Türkiye dışarısına çıkarmaya Dahiliye Vekaleti salahiyetlidir."[255] Kanunun 12. maddesinde 1 numaralı mıntıkalara yerleştirilecek olanları belirler buna göre: "B: Bu mıntıkalarda soyca Türk olup dilini unutmuş veya ihmal etmiş bulunan köyler ve aşiretler efradı ahalisi Türk kültürüne bağlı köyler ile nahiye kaza ve vilayet merkezleri civarına yerleştirilirler."[256]

Bu kanunla kardeşlik ve vatandaşlık söylemleri arasında ülkenin tüm farklılıkları eritilmeye çalışılmıştır. Dil kültür ve ülkü birliğini içeren ulus tanımı aslında dil kültür ve kan birliği şeklinde icra etmiştir. Kemalizm'in medenileşme hareketi aynı dili konuşan, aynı çizgide düşünen, ortak duyguları paylaşan bir ulus

[253] "İskan Kanunu Muvakkat Encümen Raporu," **27 Mayıs 1934, TBMM Zabıt Ceridesi**, Sıra sayısı 189, c. 23, s. 5.
[254] İskan Kanunu, **Resmi Gazete**, 10 Haziran 1934, s. 4004.
[255] İskan Kanunu, **Resmi Gazete**, 10 Haziran 1934, s. 4004.
[256] İskan Kanunu, **Resmi Gazete,** 1O Haziran 1934, s. 4005.

devlet oluşturma çizgisinde gelişmiştir. Zorunlu göç ve iskan politikaları bu olgunun gerçek yüzünü ortaya koymaktadır.

3. BÖLÜM

TÜRK ULUSAL KİMLİĞİNDE KÜRTLER

Kemalist ulusçuluğun ulus devlet oluşum sürecinde kullandığı ideolojik araçlar heterojen bir yapıya sahip Türkiye devletinde birlik ve aidiyet duygusunu sağlayamamıştır. Türk tarih tezi, Türk dil teorisi, soyadı kanunu, Türkçe dışındaki dillerin konuşulmasının yasaklanması, İskan kanunu ve diğer idari tedbirler toplumu dönüştürme projesinde ancak sınırlı bir yol almıştır. Kemalizm'in ulusçuluk anlayışının reel yaşamda Türk etnikliği çevresinde gelişmesi, farklı etnik kimliklerden oluşan Türkiye devletinde Kürtlerin bu ulusçuluk anlayışına entegre olamamaları, Kürt ulusal bilincinin gelişmesinde etkili olmuştur.[257] Kürt ulusçuluğunun Kemalizm'in tek ulus tek devlet bağlamında ortaya çıkan modernizasyon safhasında, siyasi rejimle anlaşamaması, karşı ulusçuluğun gelişmesinde etkili olurken Türk siyasi rejiminin Kürt realitesine ilişkin ortaya koyduğu politikalar ulusçuluğun etnik boyutunu belirlemede yardımcı olacaktır.

Kemalist ulusçuluğu etnik/teritoryal ulusçuluk bağlamında ele aldığımız bu çalışmada ulusçuluğun etnik boyutunu oluşturan ikinci yüzünü belirlemeye çalışırken rejimin etnik farklılıklara olan bakış açısını belirlemek konuyu açıklamada önemlidir. Bu bağlamda Kemalist ideolojiye muhalif kalmış, Türklerden sonra ikinci büyük etnik grubu oluşturan Kürtlerin isyanları, Kürt ulusçuluğunun gelişmesi ve devletin bu ortamdaki resmi tutumu belirlenmeye çalışılacaktır. Türkiye toplumu çok etnikli kimliklerden oluşmasına rağmen bu çalışmada Kürt etnisitesi üzerinde yoğunlaşılmasının nedeni Kürtlerin, Kemalist ideolojiye muhalif durumda kalan ve en şiddetli muhalefeti yapan etnik grup olmasıdır.

Konumuz itibariyle Türk ulusçuluğunun inşa sürecini 1923-1938 arası dönemde ele aldığımızdan konuyu sınırlandırmak açısından Kürt muhalefetinin gelişimi de çok gerilere gitmeden milli mücadele döneminden başlayarak 1940'a kadar olan dönem ile sınırlandırdık. İlk önce milli mücadele döneminde Kürt Türk ilişkisi resmi siyasi söylemde ele alınacak, bundan sonrada Cumhuriyetin ilanından sonra başlayan Kürt isyanları ve hükümetlerin isyanlara ilişkin politik tavırları incelenecektir. Böyle bir incelemede olayları gerçeğe en yakın şekilde aktarabilmek için dönemin gazeteleri, resmi raporlar ve kanunlardan faydalanılmıştır.

[257] Oran, a.g.e., ss. 172-173.

A-1) Kürt Ulusçuluğunun Kaynakları ve Milli Mücadele Döneminde Kürtler

Osmanlı Devletinin dağılmasından sonra kurulan yeni Türkiye Cumhuriyetinde Kürtler, Lazlar, Çerkezler, Arnavutlar, Boşnaklar, Araplar gibi bir çok etnik grup yer almıştır.[258] Bunların içinde Kürtlerin dışında kalanlar ulusal kimliğe entegre olma konusunda zorlanmamış, yalnızca Kürtler Osmanlıda belli bir özerkliğe sahip yaşadıklarından kendi kültürlerini, dillerini koruyabilmiş, bununla birlikte gelişen ortak etnik köken duygusu Kürt ulusal bilincinin gelişmesinde etkili olmuştur. Erik Jan Zürcher Kürt ulusçuluğunun gelişmesinin nedenleri olarak Kürt seçkinlerinin ulusçu mücadeleye yoğun katılımları, Ermeni tehlikesi ve Kemalist ideolojinin ümmet toplumundan ulus devlete geçiş sürecinde, Kürtleri tanımayarak uyguladığı Türkleştirme politikalarını görür. Zürcher'e göre Kürt ulusal bilinci Osmanlıdan beri Kürt entelektüel seçkinleri arasında yaygındır. Kürt entellektüelleri arasında ulusçu duyguların gelişmesi 1880'lerin başına rastlar. Bu dönemde adını isyan liderinin adından alan Şeyh Ubeydullah ayaklanmasında amaç Kürtlerin ayrı bir ulus oldukları ve Osmanlı ve İran Kürtlerinin birleşmesi amaçlanmıştır.[259] Ancak bu ulusçuluğun ivme kazanması Cumhuriyetin ilanından sonra Kürtlere yöneltilen Türkleştirme politikalarıyla hız kazanmıştır.

Esasında ulusçuluk teorilerine ilişkin genel bakış açısı ulusçuluğun kapitalist gelişimin bir sonucu olan moderniteye dayandırır. Buna göre sanayinin gelişmesi, kentleşme, işbölümü gibi olgular ulusal bilincin gelişmesinin nedenidir. Ancak genel kabul gören bu ulusçuluğun yanında azınlık ulusçuluğu olarak nitelendirebileceğimiz kökenleri modernist olgulardan daha ağırlıklı olarak, kendisine yöneltilen baskılara karşı gelişen, savunmacı bir karaktere sahip ulusçuluklarda vardır.[260] Nitekim Cumhuriyetin ilanından sonra ivme kazanan Kürt Ulusçuluğu da ağırlıklı olarak böyle bir zeminde gelişmiştir.

Zürcher'in Kürt ulusçuluğunun kaynakları arasında gösterdiği Ermeni tehlikesi, entelektüel ulusçu kesim ve Cumhuriyet dönemindeki modernizasyon safhası Kürt ulusçuluğunun gelişimini dönemler itibariyle farklı şekillerde etkilemiştir. İlk başlarda milli mücadele döneminde Kürt ulusçuluğu ağırlıklı olarak, Osmanlı döneminde kazandığı özerk yapısını korumayı amaçlıyordu. Kürtler kendilerini halifelik makamını elinde bulunduran Osmanlıyla, İslami kimlik altında

[258] Peter Alford Andrews, **Türkiye'de Etnik Gruplar**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1992, ss. 23-25
[259] Zürcher, **Türkiye'de Etnik Çatışma**, 3.b., İstanbul: İletişim Yayınları, 2006, s. 92
[260] Zürcher, **Türkiye'de Etnik Çatışma**, s. 89-91

mevcut özerk yapılarını korumayı tercih etmişledir. Bu tercihin sebepleri doğuda ki Rus işgalleri ve daha sonra Ermeni ulusçuluğunun gelişimi olmuştur. Ermenilerin Doğuda bağımsız bir devlet kurmak istemesi Kürtlerin milli mücadele döneminde Türkler ile işbirliği yapmalarına sebep olmuştur. Doğu vilayetlerinde Ermenilerin bağımsız bir devlet kurmak istemesi, Kemalistler tarafından Kürt ve İslam düşmanlığı olarak lanse edilerek Kürtlerin Ermenilere karşı mücadelede aktif olarak yer almaları sağlanmıştır.[261] Böylece Doğuda Rus ve Ermeni işgaline karşı Kürtler ve Türkler düşmana karşı ortak hareket etmişlerdir.[262]

Kürtlerin milli mücadelede Türkler ile iş birliği yapmalarında Ermeni ulusçuluğu tek başına yeterli değildir. Bunda Atatürk'ün Kürtleri emperyalizme karşı aktif kılmak için onlara, mevcut şartlarının korunacağına dair verdiği vaatler önemlidir. Milli mücadele döneminde dönemin zorunlu şartlarının sonucu olsa gerek, Erzurum ve Sivas kongrelerinde Müslüman kimliklerin etnik haklarının tanınacağı vurgulanmıştır.[263] Siyasi elit, Erzurum ve Sivas müdafai hukuk örgütlerinde yaptıkları çalışmalarla Kürtlere haklarının verileceğini açıklamışlardı. Nitekim 1920 yılında parlamentoda Kürtler kendi kimlikleri ile yer almışlardır. Milli Mücadele döneminde Atatürk dahil bağımsızlık mücadelesinin önde gelenleri, Kürtlerin haklarına kavuşacakları konusunda sık sık açıklamalarda bulunmuşlardır.[264] Mustafa Kemal Paşa yaptığı konuşmalarında Anadolu'da yaşayan tüm etnik kimliklerin ortak tarihi bir geçmişe sahip olduğunu ve bu ortak kültüründe İslami kimlik olduğunu vurgulamıştır. Atatürk yaptığı konuşmalarından birinde şöyle der: "Burada maksut olan ve Meclis-i alinizi teşkil eden zavat yalnız Türk değildir, yalnız Çerkes değildir, yalnız Kürt değildir, yalnız Laz değildir. Fakat hepsinden mürekkep anasır-ı İslamiyedir, samimi bir mecmuadır."[265] Atatürk'ün milli mücadele döneminde kültürel birlikteliğe yaptığı bu vurgu dönemin şartlarının sonucu olarak gelişmiştir. Osmanlı Devletinin 1. Dünya savaşından yenik çıkması ve 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşmasının şartları, belli koşullarda Anadolu'yu İtilaf devletleri tarafından paylaşılma noktasına getiriyordu.[266] Mütarekenin yedinci

[261] Hans-Lukas Kıser, **Iskalamış Barış**, Çev. Atilla Dirim, 2b., İstanbul: İletişim Yayınları, 2005, s. 510.
[262] Martin Van Bruinessen, **Ağa, Şeyh, Devlet**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s. 406.
[263] Yıldız, a.g.e., s. 239.
[264] Bruinessen, **Ağa, Şeyh, Devlet**., s. 410.
[265] **Söylev ve Demeçler 1**, "Türk Milletini Teşkil Eden Müslüman Öğeler Hakkında" 1 Mayıs 1920, s. 74.
[266] Kıser, a.g.e., s. 508.

maddesi itilaf devletlerine, kendi güvenliklerini tehlike altında gördükleri takdirde ülkenin herhangi bir yerini işgal etme hakkı tanıyordu. Yirmi dördüncü madde ise Ermeni vilayetlerinde huzursuzluk çıktığı sürece itilaf devletlerine buraya müdahale hakkını tanıyordu.[267] Mütareke'den sonra 10 Ağustos 1920 tarihinde imzalanan Sevr anlaşmasıyla Kürt sorunu uluslar arası arenada tanınıyordu. Barış görüşmelerine Osmanlı tarafından temsilci olarak gönderilen Şerif Paşanın Kürt realitesine ilişkin verdiği rapor sonucunda, Anlaşmada Kürtler, din, dil, kültür alanında diğer halklarla eşit haklara sahip kılınmışlardır. 13 bölüm 433 maddeden oluşan anlaşmada Kürtlerin özerkliği güvence altına alınıyordu.[268] Sevr anlaşmasının özellikle altmış ikinci ve altmış dördüncü maddeleri Kürtlerin ve Ermenilerin ileride bağımsız bir devlet kurmasına olanak veriyordu.[269]

Bu koşullar seçkinlerde devletin bekası kaygısını derinleştirdi. Devleti kurtarma amacına dönük olarak politik tavır takınan seçkinler ilk önce milli mücadele döneminde etnik kimliklerin verili haklarının tanınacağını söylediler.[270] Mustafa Kemal ve arkadaşları Erzurum ve Sivas'ta yaptıkları toplantılarda Kürtlerin ve Türklerin kardeş olduğunu vurguluyor, emperyalist güçlere karşı birlik oluşturulması gerektiğinden bahsediyorlardı. Bağımsızlık mücadelesi sırasında Doğuda Ermeni ve Ruslara karşı desteklenen Kürtler, mecliste de temsilci bulunduruyorlardı.[271] 1920 yılında parlamentoda Kürtler kendi Kürt kimlikleri ile yer aldılar. Parlamento tutanaklarına meclisin Türklerin ve Kürtlerin ortak meclisi olduğu sözleri geçmişti.[272] Sonuçta milli mücadele döneminde etnik çoğulculuğu esas alan bir politika ortaya konularak Kürtlerin desteği sağlanmaya çalışılıyordu. Bu politikanın ortak noktası doğuda Ermeni tehdidi ve Osmanlı Devlet temsilcisi halifenin İtilaf Devletleri karşısında pasif kalmasıydı.[273]

Milli mücadele dönemi sona erip Lozan görüşmeleri başladığında da Türk temsilciler Kürtlere olan uzlaşmacı tutumlarını koruyorlardı. Lozan görüşmelerinde, Türk tarafını temsil eden İsmet Paşa, kendisinin aynı zamanda Kürtlerin de temsilcisi olduğunu söylüyordu. İsmet Paşa Lozan görüşmelerinde şunları söylüyordu: "Devlet

[267] Zürcher, **Türkiyede Etnik Çatışma**, s. 194-195.
[268] Ahmet Kahraman, **Kürt İsyanları**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s. 47.
[269] Brinessen, **Kürdistan Üzerine Yazılar**, 5.b., İstanbul: İletişim Yayınları, 2005, s. 398.
[270] Bruinessen, **Kürdistan Üzerine Yazılar,** s. 410.
[271] Bruinessen, **Kürdistan Üzerine Yazılar**, s. 410.
[272] Kahraman, a.g.e., s. 47.
[273] Mahmut Galoğlu, **Türkiye Cumhuriyeti 1923**, Ankara: Başnur Matbaası, 1971, s. 71'den aktaran Yıldız, a.g.e., ss. 239-240.

hükümet nezdinde eşit haklara sahip ve ulusal haklardan yararlanan iki halka, Kürtlere ve Türklere aittir."[274] Atatürk 16-17 Ocak 1923 tarihlerinde gazetecilerle yaptığı görüşmelerde Kürtlerin kendi yaşadıkları bölgede özerk bir yönetime sahip olabileceklerini açıklamıştır. Tüm bu söylemler boşuna değildi Kürtler kendilerine tanınan haklar doğrultusunda Türk yönetimine destek veriyorlardı. Lozan konferansında Kürt sorunu gündeme geldiğinde de söz mecliste yer alan Kürt delegelere bırakılıyordu. Erzurum mebusu olan Hüseyin Avni yaptığı konuşmasında memleketin iki halka Kürtlere ve Türklere ait olduğunu söylüyordu.[275] Böylece Lozan barış görüşmelerinde Kürt sorunu olmadığı vurgulanıyor ve bu kanunun uluslar arası arenada görüşülmesinin önüne geçilmek isteniyordu. Bu süreçte Kürtler de Osmanlıda Yavuz Sultan Selim döneminden itibaren sahip oldukları özerk yapılarını sürdüreceklerini sanıyorlardı.

Ancak 1923'te Lozan Barış görüşmeleri bittikten sonra hükümetin çoğulcu politikası değişmiştir. Milli mücadele dönemindeki çoğulcu politika cumhuriyetin ilanından sonra modernleşme çabalarının bir sonucu olarak monolotik bir yapıya yaklaşmıştır. Modernleşme pratiğinin ulus devlet, tek kimlik, sekülerizm ve laik devlet olgularını içermesi ve bu olguların toplumun tüm kesimleri tarafından kabul görmemesi çatışmacı ayrılıkçı bir zeminin oluşmasına olanak tanımıştır. Örneğin; Milli mücadele döneminde etnik koalisyonun birleştirici unsurlarından olan İslam kimliği, Kürtlerin Ermenilere karşı mücadelelerinin dayanaklarından biri olmuştur.[276] Şeyh Said'in isyan hazırlıkları sırasında yazdığı bir mektup bunu doğrular niteliktedir. "Bizim Türklerle müşterekimiz din, şeriata dayalı devlet ve halifeydi. Fakat Türkler tek taraflı bir kararla Halifeliğe son verdiler. Ortak noktamız ortadan kalktı. Bu durumda biz Kürtlere, kendi yolumuza gitme, özgürlüğümüzü kazanıp kendi geleceğimizi kurma hakkı doğdu."[277]

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte devleti kurtarma amacına dönük olarak başlatılan modernleşme projesi ulus devleti zorunlu kılarken bu zorunluluk çoğunluğu oluşturan Türk ulusçuluğu çerçevesinde gelişmiştir. Mesut Yeğen e göre, Türkiye Cumhuriyetinin kurulmasından sonra modernleşme projesi bağlamında ortaya çıkan uluslaşma, sekülerleşme pratiği, merkezileştirici idari düzenlemeler,

[274] Kahraman, a.g.e., s. 48.
[275] Kahraman, a.g.e., s. 49.
[276] Yıldız,a.g.e., ss. 238-239.
[277] Kahraman, a.g.e., s. 65.

ulusal birliğin ve siyasi bütünlüğün sağlanmasında etnik öğeleri ön plana çıkarmış, ulus devletin kurucu unsuru olarak görülen Türk kimliği dışındaki etnik kimliklere yönelik asimilasyon politikaları yürürlüğe konulmuştur.[278]

A-2) Cumhuriyet Döneminde Kürt İsyanları ve Resmi Bakış

Osmanlı İmparatorluğunun sonlarına doğru doğmakta olan Kürt entelijensiyası Kürtleri ayrı bir ulus olarak tanımlamaya başlamıştı. Bu dönemde gelişen Kürt ulusçuluğu başlangıçta kültürel bir ulusçuluk şeklindeydi. Kürtler Bitlis, Barzan ve Süleymaniye ayaklanmalarında kendi siyasi taleplerini ortaya koyarken Osmanlıcı özelliklerini koruyorlardı. Bu dönemde faaliyette bulunan Kürt Terakki ve Teavün Gazetesi (1908-1909) Kürt ulusunun taleplerine ilişkin olarak bir bağımsızlık özleminden ziyade Kürtlerin sahip olduğu özerk yapıya ilişkin isteklerde bulunuyordu.[279]

Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti 1908 Jön Türk Devriminin ardından ortaya çıkmıştı. Ancak Cemiyetin faaliyetleri çok fazla uzun sürmedi. Cemiyet kısa bir süre sonra kapatıldı. Bunun yerine 1912 yılında Kürt öğrenciler birliği Hevi kuruldu. Bu örgütün üyelerinin sıradan Kürtlerle ilişkisi yüzeyseldi. Gerek Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti gerek Hevi gibi örgütler bir kitle hareketine önderlik etmediler. Bu örgütler için politika salonlarda yapılan siyasetten ibaretti.[280] Birinci Dünya savaşından sonra ise Orta doğunun haritası tamamen değişmişti. Doğu Anadolu'da bir ermeni devletinin çıkacağına dair söylentiler Kürtleri kışkırttı. Bu ortamda Türk devleti de Kürtleri Ermenilere karşı teşvik ederek Kürtlere özerklik vaat etmişti.[281] Böyle bir ortamda 1918'de İstanbul'da Kürt Teali Cemiyeti kuruldu. Bu dönemde faaliyette bulunan Kürt Teali Cemiyeti Kürtlerin bağımsızlığı için çalışmalarda bulunuyordu. Bağımsızlığa yönelik siyasi talepler 1. Dünya savaşı sonrasında ortaya konulacaktı. Kürt Teali Cemiyetinin etkin üyelerinden biri olan Şerif Paşa Kürt ulusunun bağımsızlığını açıkça savunmaktaydı.[282] Paşanın 1919 da Paris'te barış konferansında Kürtlere ilişkin verdiği rapor sonucunda Kürtlerin yaşadığı yerlere özerklik tanınıyordu.[283] Cumhuriyetin Lozan Barış Antlaşmasıyla kurulan yeni sınırlarında nüfusun %20'si Kürtlerden oluşuyordu. Ancak antlaşmada Kürtlerden ve

[278] Mesut Yeğen, **Devlet Söyleminde Kürt Sorunu**, 3.b., İstanbul: İletişim Yayınları, 1999, ss. 14-15.
[279] Zürcher, **Türkiyede Etnik Çatışma**, s. 94.
[280] Bruinessen, **Ağa, Şeyh, Devlet**, s. 405.
[281] Bruinessen, **Ağa, Şeyh, Devlet**, s. 407.
[282] Zürcher, **Türkiyede Etnik Çatışma**, ss. 94-95.
[283] Kahraman. a.g.e., s. 47.

onların geleceğinden söz edilmemişti. Bağımsızlık mücadelesi sırasında verilen sözler tutulmamıştı. Siyasi elit devletin bekasını sağlayacak unsur olarak modernleşmeyi görüyordu. Modernizm ise Batı Avrupa devletleri modelinde görüldüğü gibi ulus devlet modelini öngörüyordu. Siyasi elit hem ilerlemenin motor gücü olarak ulus devleti algıladığından hem de çok etnikli bir toplumu vatanın bütünlüğü önünde engel olarak görmesinden dolayı toplumun çok sesliliğini tek sesli bir topluma dönüştürmeye çalışmıştır. Bundan dolayı da milli mücadele döneminde Kürtlere vaat edilen imtiyazlar bağımsızlığın ardından yok sayılmıştır. 1923 cumhuriyetin ilanıyla başlayan süreçte hükümetin Kürt politikasının değişmesi, Kürt isyanlarının başlamasına neden olmuştur.

Kahraman'a göre 1923 yılında Lozan barış görüşmeleri sona erip Türkiye Cumhuriyetinin sınırları belli olunca resmi söylem ve tutum aniden değişiyordu. 1924 yılında oluşturulan Anayasa ile Kürtler dili, kültürü ve tüm tarihi ile yok sayılıyordu. 1925 yılından itibaren Kürt kimliği üzerindeki baskılar yoğunlaşıyor, Kürtçe konuşma yasağı getiriliyordu.[284]

Kemalist ulusçu söylem Kürt meselesini basında irticai bir eylem olarak sunarak onun temelde ayrılıkçı bir hareket olduğunu gizlemiştir. Ermeni tehcirinden sonra Kürtler, yerleştikleri Ermeni topraklarından alınarak, eski yerlerine yada batı bölgelerine nakledilmiştir. Şark ıslahat planı doğrultusunda bürokraside yer alan Kürt kökenli memurlar tasfiye edilmiş, Batı bölgelerindeki illerde dahi Kürtçe konuşulması yasaklanmıştır. Doğu Bölgesinde yaşayan halkı Türklüğe asimile etmek için Kürtçe ve Arapça konuşulan bölgelerde Türk okullarının açılması istenmiş ve özellikle kız çocuklarının okutulmasına önem verilmiştir.[285]

Kemalist ulusçuluğun Kürt meselesinin çözümüne yönelik uyguladığı program "Şark vilayetlerinin ıslahı"[286] adıyla geçer. Dönemin uzun süreli başbakanı olan İsmet İnönü şark ıslahat planını Doğu vilayetlerinin gerici karakterini sona erdirmeye ve düzeni sağlamaya dönük uygulamalar olarak görmüştür.[287]

---

[284] Kahraman, a.g.e., ss. 44-49

[285] Mehmet Bayrak, **Kürtler ve Ulusal Demokratik Mücadeleleri Üstüne Gizli Belgeler-Araştırmalar-Notlar**, Ankara: Özge Yayınları, 1993, ss. 481-489.

[286] Şükrü Kayanın Dahiliye Vekaleti Bütçesi Üzerinde Yaptığı Konuşma, **Cumhuriyet Gazetesi**, 28 Haziran 1932.

[287] İsmet İnönü, **Hatıralar**, C. 2, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1987, ss. 202-203 ve 257-258, aktaran,Yıldız, a.g.e., s. 243.

Şark Islahat Raporları ile Doğuda Kürtlerin ağırlıklı olarak yaşadığı yerleri kapsayan özümseme politikaları uygulamaya konulmuştur. Anayasada Türk olmak dil, kültür ve ülkü birliği ile tanımlanırken uygulamada Kürtlere yönelik politikalar onları kendi dil, kültür ve kimliklerini silmeye dönük çalışmalar olarak ortaya çıkmıştır. Bu açıdan bakıldığında Kemalist ulusçuluğun modernleşmeyi yani batılılaşmayı esas alan tutumunun temelde Türk etnikliği çerçevesinde kurulduğu görülecektir.

A-2-1) Şeyh Sait İsyanı

Kemalist ulusçu söylem ulusal kimliğin içinde farklılıkları tanımamış, Ulus aynı dili, kültürü ve ülküyü paylaşan bütün olarak algılanmıştır. Bu süreçte modernleşmenin gerekleri olarak yapılan tüm reform hareketleri, sosyal siyasi yapıyı değiştirirken, çok uluslu Türkiye Devletinde ulusal kimliği tek etnili bir yapıya dönüştürmüştür. Bu süreçte kurulan Dil teorisi, Türk Tarih Tezi, geleneksel kurumların tasfiye edilmesi, Türkçe dışında diğer dillerin kullanımın yasaklanması vb, araçlar toplumsal yapıyı oluşturan diğer etnik kimlikleri silmeye dönük tedbirlerdir. Bu süreç Kürtlerin ulusa entegre olmalarını zorlaştırmış, bu sosyal yapıya bölgeler arası eşitsizlik de eklenince Kürtler, ulus devlete muhalif konumda kalmışlardır.

Atatürk dönemindeki (1923-1938) en büyük iki isyan Şeyh Sait ve Dersim isyanlarıdır. Şeyh Sait isyanının arkasında 1923'te kurulan Azadi örgütü yer alır. Bağımsızlık mücadelesinin ardından kurulan Azadi örgütünün üyeleri arasında çoğunlukla askeri deneyime sahip kişiler vardır. Cemiyetin önde gelenlerinden birisi Nakşibendi tarikatının etkili kişilerinden biri olan Şeyh Sait idi. Azadinin 1924'teki ilk kongresinde Kürt bölgesinde genel bir ayaklanma ve ardından bağımsızlığın ilan edilmesine karar verilmiş, ayaklanma tarihi Mayıs 1925 olarak belirlenmiştir.[288] Şeyh Sait isyanının nedenine ilişkin resmi söylemdeki görüş isyanın irticai nitelikte olduğudur. Oysa bu dönemde Azadi cemiyetinin mensupları ile İngiliz haber alma servis elemanlarının yaptıkları görüşme İsyanın ulusçukla ilgili yüzünü otaya koyar. Azadi üyelerinin çoğunluğu Türk ordusunda subaydı. Bu subaylar Türk ordusundan istifa ediş nedenlerini İngilizlere sundular. Bruinessen'in aktardığına göre bir çok maddeden oluşan bir şikayet dilekçesiydi bu. Buna göre:

[288] Bruinessen, **Ağa, Şeyh, Devlet**, ss. 411-412.

1- Azınlıklara ilişkin çıkarılan yeni bir kanun şüphe yaratmıştı. Türklerin Kürtleri Batı Türkiye'ye dağıtarak onların yerine doğuya Türkleri yerleştireceklerinden korkulmuştu.
2- Türk ve Kürtleri birbirine bağlayan en son bağ kaldırılmıştı.
3- Kürt dilinin okul ve mahkemelerde kullanımı yasaklanmıştı. Kürt dilinde eğitim yasaklanmış ve Kürtler arasında eğitim gerçekten yok olmuştu.
4- Kürt bölgesindeki tüm yüksek hükümet görevlileri Tüktüler. Sadece daha aşağı kademelere dikkatlice seçilmiş Kürtler atanıyordu.
5- Ödenen vergilere oranla hükümetten yeterli hizmet alınmıyordu.
6- 1923'teki Büyük Millet Meclisi seçimleri sırasında doğu illerinde seçimlere hükümet müdahale etmişti.
7- Hükümet sürekli olarak bir aşireti diğerine karşı kullanma politikası izliyordu.
8- Orduda Kürtlerin kademe ve mevkileri Türklerle eşit değildi. Ve Kürtler genellikle zor ve istenmeyen işlere gönderiliyorlardı. [289]

Azadi üyeleri görüşmeler sırasında İngilizlere bu şikayetlerini sunarken geniş bir Kürt kitlesinin bu maddelere katıldığını beyan etmişlerdi.[290]

Genel Kurmay başkanlığı isyanın hazırlığı haberini almıştı. İsyan liderinin adı olan Şeyh Said isyanının nedenini dine bağlıyordu.[291] Türkiye Cumhuriyeti ayaklanmanın sebebi olarak bilinçli bir şekilde din sorununu öne çıkarıyordu. Çünkü; Lozan antlaşmasında Kürt sorunu olmadığı Kürtler ve Türklerin eşit haklara sahip olduğu vurgulanmıştı. İsyanın din amaçlı, batı karşıtı olduğunu söyleyerek, Avrupa'nın Kürtlere olan sempatisini kırmak istiyorlardı. Dönemin Başbakanı olan İsmet İnönü isyanın irticai amaçlı olduğunu işlemenin ülke menfaatine olacağını söylüyor, basına gönderdiği genelgede şöyle diyordu:

> Yüce Genel Kurmay Başkanlığından gelen 30 Nisan 1341 (1925) tarih ve 1835-2270 numaralı teskerede son isyan ve irtica olayının basınımızda ve özellikle İstanbul basınının büyük bir kısmında bir Kürt ayaklanması şeklinde gösterilmesi, iç ve dış düşmanlara propaganda zemini teşkil etmekte olduğundan ve esasen sınırlı bir

[289] Bruinessen, **Ağa, Şeyh, Devlet**, s. 416.
[290] Bruinessen, **Ağa, Şeyh, Devlet**, s. 416.
[291] Kahraman, a.g.e., s. 57.

> sahada, çeşitli aldatmalar ve amaçlar neticesi oluşan olayın büyütülmesi uygun olmadığından; isyanın ayrımcılıktan ziyade, irticai cehalet ve aldatma neticesi olduğu zemininde yayın yapılması için gereğinin yerine getirilmesi teklif olunmuştur.
>
> Keyfiyet, Bakanlar Kurulunun 3 Mayıs 1341(1925) tarihli toplantısında görüşülmesi esnasında genel ve tertip olunmuş bir irticanın görünümü olduğu tespit ve malum olan hadisenin, basında Kürt sorunu şeklinde yansımasının gerçekte mutabık olmadığı kadar siyaseten de sakıncalı olduğundan, keyfiyetin bu açıdan yayılması için Dışişleri Bakanlığına tevdii münasip görülmüştür. [292]

Basın bu genelgeden sonra olayları hükümetin isteği doğrultusunda işleyip, irticai ön plana çıkarmıştır. Hükümet dönemin tek kitle haberleşme aracı olan gazeteler üzerinde sansür uyguluyordu. Bundan dolayı da Türk kamuoyu isyanın niteliğinden habersizdi.[293] İlk haber 16 Şubat 1925 tarihinde basında görülmeye başladı. Bu haberler isyanı haber vermiyor olayları çarpıtarak basit bir silahlı çatışma şeklinde sunan propaganda niteliğindeydi. Resmi Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan haberde şöyle deniliyordu: "Şubatın 13. günü Ergani'nin Piran köyünde jandarma müfrezesi ile civara gelen Şeyh Sait Bediüzzaman ve avanesi arasında bir çatışma olmuş telefon ve telgraf hatları tahrip edilmiştir. Yetişen kuvvetler üzerine Şeyh ve avanesi kaçmışlardır. Telefon ve telgraf tamir edilmiştir."[294]

Basında çıkan bu haberlere bakıldığında hükümet olayların niteliğinden habersizdi. Çünkü isyan liderinin adı olarak Bediüzzaman (Saidi Nursi) gösterilmişti. Cumhuriyet gazetesinin ertesi günkü sayısında, olayların devam etmesi üzerine hükümetin tenkil harekatını başlattığı yazıyordu. Tenkil sözcüğü Arapça kökenlidir. Kelime Türkçe karşılığı olarak cezalandırma ve ortadan kaldırma anlamlarına gelir. Gazete tenkil harekatının başladığını haber verirken olayın nedenlerine ve ayrıntısına yer vermiyordu. Basının bu tavrı hükümetin isteği doğrultusunda gerçekleşiyordu. Çünkü uluslar arası kamuoyunda, içerde etnik temelli bir sorun yani Kürt sorununun olması Türkiye'nin iç işlerine müdahalenin gereği olabilirdi. Bu yüzdende isyan irticai nitelikli bir çatışma olarak sunuluyordu. Rejimin resmi yayın organı olan hakimiyeti milliye gazetesi 16 Şubat 1925 günkü sayısında isyana ilişkin şu haberi veriyordu. "Şubatın 13'de Ergani'nin piran köyünde bulunan jandarma birliği ile o

[292] Kahraman, a.g.e., s. 66.
[293] Kahraman, a.g.e., s. 66.
[294] **Cumhuriyet Gazetesi**, 16 Şubat 1925, aktaran Kahraman, a.g.e., s. 81.

yörede bulunan Hınıslı Şeyh Said'in adamları arasında çatışama çıkmış ve iki jandarma ölmüştür. Saldırganlar şiddetle takip ediliyor."[295]

Aynı gazetenin 18 şubat tarihli sayısında, "Kuvvetlerimizin takibinden kaçan Şeyh Said'in, 150 kadar yandaşı ile birlikte gençte"[296] olduğu haberi yayınlanıyordu. Genç ilçesinde yaşanan olayların niteliği hakkında kamuoyuna tam bir bilgi verilmiyordu. Olaylardan yaklaşık on gün sonra gazetelerde çatışma diye verilen haberler isyan adıyla geçmeye başladı. Hakimiyet-i milliye gazetesi 23 şubat 1925 tarihli sayısında şu habere yer veriyordu. "Piran'da şeyh Said adında birinin, başında topladığı birkaç avanesi (yandaşı) ile beraber jandarmamıza karşı giriştiği saldırıdan sonra meydana gelen olaylar üzerine hükümet, yörede bulunan güçleri isyanın tenkili (yok etme) için olay yerine göndermiştir. Tamamlayıcı bilgilere göre, asilere kumanda eden Öğretmen Fahri öldürülmüş ve 'ussat' perişan edilmiştir."[297]

Dönemin başbakanı olan Fethi Okyar, isyanı bastırmak için sıkı yönetim ilan etmişti. Başbakan 25 Şubat 1925 günü parlamentoda sıkıyönetimin gerekçelerini anlatırken ilk kez ayaklanmanın niteliği hakkında bilgi veriyordu. Basına uygulanan sansür yüzünden kamuoyu Kürt isyanının varlığından haberdar değildi. İlk kez başbakanın konuşmasıyla gerçekler duyuruluyordu. Başbakan Kürtlerin bağımsızlık istemiyle isyan başlattığını söylüyordu.[298]

Fethi Okyar'ın bu tutumu hükümetin politikasıyla ters düştüğünden 2 Mart 1925 tarihinde güvensizlik oyuyla hükümet düşürülüyor yerine başbakan olarak İsmet İnönü atanıyordu. İnönü, basına gönderdiği bir genelgeyle ayaklanmanın ayrımcı nitelikli olduğunu söylemenin ülke menfaatlerine ters düşeceğini ve bu yüzden de ayaklanmada irticai amacı ön plana çıkarmanın gerekli olduğunu basına bildiriyordu. Bundan sonra sıra isyanı en kısa sürede bastıracak önlemlere geliyordu ve ilk iş olarak istiklal mahkemeleri kuruldu. Mahkemelerde yargıçlık görevini yapacak kişinin, hukuk eğitimi almış olması şart değildi. Asker yada sivil olabilirlerdi. Önemli olan, karar mevkiinde bulunan kişilerin devletin resmi politikasına bağlılıklarıydı. Mahkeme heyetinden çıkan kararın bir üst mahkemeye itiraz edilme hakkı yada idam kararının parlamentoya sunulma geleneği de yoktu.

Bu kararlar çok sesli bir toplumun, tek kimlikli bir ulus devlete

[295] **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, 16 şubat 1925, aktaran,Kahraman, a.g.e., s. 82.
[296] **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, 18 Şubat 1925, aktaran, Kahraman, a.g.e., s. 82.
[297] **Hakimiyet-i Milliye Gazetesi**, 23 şubat 1925, aktaran Kahraman, a.g.e., s. 82.
[298] Kahraman, a.g.e., s. 96.

dönüştürülmesinin uygulamaları olmuştur. Baskı yoluyla toplumun çok sesliliği susturulmaya çalışılmış Takriri Sükun Yasası yürürlüğe konulmuştur. Yeni başbakan İsmet İnönü 7 Nisan 1925'te mecliste yaptığı konuşmada buna benzer olayların bir daha tekrarlanmaması için isyan bölgesinde gerekli önlemlerin alınacağını haber veriyor ve Takriri Sükun Yasasını yürürlüğe koyuyordu. Bu yasayla sadece Kürtler değil, rejime muhalefet eden tüm unsurlar baskı altına alınmıştır. Muhalefeti ve basını susturmak için yassallaşan bu kanunla, ünlü iki gazeteci Ahmet Emin Yalman ve Hüseyin Cahit Yalçın rejime muhalefet ettikleri gerekçesiyle istiklal mahkemelerinde yargılanmışlardır.[299]

Mesut Yeğen'e göre Cumhuriyet kadrolarının Türkleştirme politikaları, Şeyh Sait isyanıyla öncelikli politika haline gelmiş, tedip ve tenkil harekatı ve iskan kanunuyla Kürt kimliğine yönelik özümseme süreci başlatılmıştır. Kürtlerin Türk toplumuyla bütünleşebilmeleri için eğitim, dil, hukuk alanında düzenlemeler yapılmış böylece Kürt kimliğinin Türk ulusal kimliğine entegrasyonu sağlanmaya çalışılmıştır.[300]

İsyan sürecinde seçkinler toplumu dönüştürme projesinde uygulanabilecek tüm araçları kullanmışlardır. Kürt meselesinin şiddetle bastırılması gereken bir mesele olarak algılanması siyasilerin, şark ıslahat planı adı altında asimilasyon politikalarını yürürlüğe koymalarına neden olmuştur. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde eğitim, ekonomik gelişme programları ve izolasyon yoluyla tasfiyeye kadar geniş çerçevede etnisist politikalar yürürlüğe konulmuştur. 1925 yılında başlayan Şeyh Sait isyanıyla birlikte hükümet Kürt kimliğinin yaşadığı yerlerde köklü bir değişimi sağlamak amacıyla şark ıslahat raporları hazırlamıştır. Buna göre Türkiye beş genel bölgeye ayrılmıştır. Doğu bölgesinde Kürtlerin yaşadığı yerlerde olağanüstü hal ilan edilmiş, bölgeye atanan umumi müfettişin gözetimi altında iskan ve tehcir politikaları yürürlüğe konulmuştur.[301]1925 yılında yürürlüğe konulan şark ıslahat planı ile Kürtlerin dilleri yasaklanmıştır. Planın on dördüncü maddesine göre:

> Malatya, Elazığ, Diyarbakır, Bitlis, Van, Muş, Urfa, Ergani, Hozat, Erciş, Ahlat, Palu, Çarsancak, Çemişgezek, Ovacık, Adıyaman, Besni, Arga, Hekimhan, Birecik, Çermik vilayet ve kaza merkezlerinde hükümet ve belediye dairelerinde ve diğer

[299] Kahraman, a.g.e., ss. 99-102.
[300] Yeğen, **Devlet Söyleminde Kürt Sorunu**, ss. 222-223.
[301] Yıldız, a.g.e., ss. 246-247.

> kuruluşlarda, okullarda, çarşı ve pazarlarda, Türkçe'den maada lisan kullananlar, evamiri hükümet ve belediyeye muhalefet ve mukavemet cürmü ile tecziye edilirler.[302]

Bu karardan sonra Kürtçe konuşanlar para yada dayak cezasına çaptırılacaktı. Kemalizm'in Türk olmanın ilkelerinden biri olarak gördüğü Türkçe konuşmak, sadece resmi dairelerde değil, sokakta evlerde dahi geçerliydi. Türk ulusunun bileşenleri olarak görülen dil ve kültür birliği, uzlaşmaya dayalı olarak değil baskı ve zorlamaya dayalı olarak icra edilmeye çalışılıyordu. Öyle ki Şark Islahat planının on yedinci maddesinde şöyle deniliyordu: "Fırat Garbındaki vilayetlerimizin bazı aksamında dağınık bir surette yerleşmiş olan Kürtlerin Kürtçe konuşmaları behemehal men edilmesi ve kız mekteplerine ehemmiyet verilerek kadınların Türkçe konuşmaları temin olunmalıdır."[303] Yine planının on beşinci maddesinde şöyle deniliyordu:

> Aslen Türk olan ve fakat Kürtlüğe tenessül etmek üzere bulunan mevakide ve Siirt, Mardin, ve Savur gibi ahalisi Arapça konuşan mahallelerde Türk Ocakları ve mektepler açılması ve bilhassa her türlü fedakarlık iktiham mükemmel kız mektepleri tesis ve kızların mekteplere rağbetlerinin suver-i adedi ile temini lazımdır. Hasseten Dersim, tercihan ve müstecelan leyli iptidailer açılmak suretiyle Kürtlüğe karışmaktan bir an evvel kurtarılmalıdır.[304]

Şark Islahat planında da görüldüğü üzere doğu vilayetlerinde devam eden bir dizi ayaklanma Kemalist siyasette düzenin ve birliğin sağlanması için ıslah edilmesi gereken bir mesele olarak algılanmıştır. Öyle ki bu siyasi görüş dönemin gazetelerine de yansır. 1930 Ağrı isyanından sonra cumhuriyet gazetesindeki makalelerin başlıcaları şöyledir: "Bunların alelade hayvanlar gibi basit sevk-i tabiilerle işleyen his ve dimağlarının tezahürleri, ne kadar kaba hatta abdalca düşündüklerini gösteriyor... Çiğ eti biraz bulgurlarla karıştırıp öylece yiyen bu adamların Afrika vahşilerinden ve yamyamlarından hiç farkı yoktur."[305] 1930'daki Ağrı isyanından

[302] Mehmet Bayrak, **Açık-Gizli/ Resmi-Gayri resmi Kürdoloji Belgeleri**, Ankara: Özge Yayınları, 1994, s. 26.
[303] Bayrak, a.g.e**.,** s. 261.
[304] Bayrak, a.g.e., s. 261.
[305] Yunus Nadi, "Temizlik Başladı: Zeylan Deresindekiler Tamamen İmha Edildi." **Cumhuriyet Gazetesi**, 13 temmuz 1930, s. 4.

sonra bölgeyi gezen gazeteci Yusuf Mazhar da Kürtlere ilişkin görüşlerini şöyle yazar:

> Araratın etrafında Kürtler isyan etmiş, İran'dan bir takım Kürt çeteleri isyan dalgaları halinde bizim tarafa akmış...Bugün burada Kürtler her zaman yapıkları bir işi tekrarlamaktadırlar ve her zaman gördüklerini- belki bu defa görmediklerini- göreceklerdir. ..Ben isyan eden bu Kürtlere –bir vatan evladı olmak hissiyatile- uğrayacakları akıbetten dolayı hiç acımam, hatta hükümetin bunlar hakkında ihsan ve nerhametle hareket etmesini münasip görmem. Çünkü bunlar tarihin şehadeti ile sabittir ki –Amerika'nın kırmızı derililerinden fazla kabiliyetli oldukları halde ziyadesiyle hunhar ve gaddardırlar...Dessas bu bedii hislerden, medeni temayüllerden tamamıyla mahrumdurlar. Bunlar asırlardan beri ırkımızın başına bela kesilmişlerdir.
>
> ...
>
> Rusların idaresi altında bir kısım insani ve medeni haklardan mahrum tutularak dağlardan aşağı inmelerine müsaade olunmayan bu mahlukat hakikaten medeni haklardan istifadeye şayan değildir.
>
> ...
>
> Bunlar (Kürtler) ayrıkotu gibi sardıkları toprakta intişar eder fakat bastıkları yere zarar verir mahlukatlardır. Birçok yerlere hastalık sirayet eder gibi sonradan yerleşmiş ve asli ahalisini aşiret teşkilatındaki kuvvet sayesinde körletmişlerdir.
>
> ...
>
> Bu Kürt kitlesindeki karanlık ruhu, kaba hissiyatı, hunhar temayülatı kırmak mümkün olmadığına kaniim. Bunu uzun bir tekamülden beklemek bunların zaman zaman böyle isyanlar çıkararak yahut memlekette asayişi bozarak veyahut hırsızlık ederek hükümetin daima meşgul olmasına halkın mütemadiyen mutarrız olmasına sebep olur.[306]

A-2-2) Dersim İsyanı

Dersim yapı itibarıyla Osmanlılardan bu yana özerk bir bölge gibiydi. Osmanlıda olduğu gibi yeni kurulan Türkiye Cumhuriyetinde de hükümete doğrudan bağlı değillerdi. Bölge kısmen kendi kendini yönetiyordu. Türk hükümetine askeri hizmet ve vergi veriyorlardı. Fakat bu vergileri doğrudan hükümete değil, kendi idarelerine bakan mülki amirine veriyorlardı. İdare de topladığı bu verginin bir kısmını kendine aldıktan sonra geri kalanını hükümete veriyordu. Bu çeşit vergi

[306] Yusuf Mazhar, "Ararat Eteklerinde" **Cumhuriyet gazetesi**, 18 Ağustos 1930, s. 3.

toplama, Osmanlıdan beri uygulanan bir yöntemdi. Dersimin merkezinde Şeyh Süleyman komutasında 12 bin kişilik silahlı bir birlik vardı. Bu askeri gücün Dersim için büyük önemi vardı. Hükümet tarafından idareye atanan tüm yöneticiler bu silahlı gücün nüfuzu altında kalıyordu. Böylece bölge halkı üzerinde Türklerin hakimiyet kurması mümkün olmuyordu.[307] Sosyal ve ekonomik sorunlar kendi içinde çözüme bağlanarak, aşiretler arasında adalet ve barış sağlanıyordu. 1938'e gelindiğinde bölgenin lideri Seid Rızaydı. Onun lider olmasında aile soy ağacı ile maddi zenginliğin rolü büyüktü. Zenginlik ailenin sahip olduğu bağ, bahçe, eldeki hayvan sayısıyla ölçülüyordu. Seid Rıza da bu açıdan varlıklı sayılıyordu.[308]

Dersimliler 1800'den itibaren başlayan Kürt isyanlarında, isyan zincirinin halkaları arasında değillerdi. Ancak Osmanlının fethetme çabalarına direnmişlerdi.. 1908'de Meşrutiyet ilan edilip İttihat ve Terakki iktidar olunca azınlıkları yönetim altına alma devletin ilkesi haline gelmişti. Dersimin tasfiye edilerek devletin otoritesi altına alınması, azınlık planına dahil edildi.[309]

1930 yılında Genel Kurmay başkanı Fevzi Çakmak Kürt illerine yaptığı gezinin dönüşünde, Cumhurbaşkanı Atatürk'e ve başbakan İsmet İnönü'ye verdiği raporunda; Kürt tehlikesine dikkat çekiyor, Dersimdeki Kürtlerin Erzincan ovasına doğru yayıldıklarını, Erzincan'ın yakında Kürtleşeceği tehlikesini haber veriyor ve bir an önce önlem alınmasını istiyordu. Başbakan İsmet İnönü, genel kurmay başkanının verdiği rapor doğrultusunda bu kez iç işleri bakanı olan Şükrü Kayayı bölgede araştırma yapması için görevlendiriyordu. Şükrü Kaya hükümete verdiği raporunda, Dersim'in denetlenemeyen idare altında olmayan bu yapısıyla, Türkçülük için kanayan bir yara olduğunu söylüyordu. Bu kez 1925 yılından beri başbakanlığı elinde tutan İsmet İnönü, bölgeyi yerinden görmek için geziye çıkıyor, Van, Bitlis, Mardin, Urfa, Elazığ, Dersime yaptığı geziden sonra Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'e bölge hakkında rapor veriyordu. 21 Ağustos 1935 tarihinde yazılan rapora göre doğu illerindeki bir çok şehir, Kürtlük açısından tehlikeli bulunuyordu. İnönü Kürt tehlikesinin önüne geçmek için asimilasyon politikalarını gerekli görüyor bu amaçla Kürtlerin arasına Türk göçmenlerin yerleştirilmesini istiyordu. İnönü'nün bu isteği daha sonra yerine getiriliyor, Kürt bölgelerine Bulgaristan, Kafkas,

[307] Faik Bulut, **Dersim Raporları**, İstanbul: Ayhan Matbaası, 2005, ss. 185-186.
[308] Kahraman, a.g.e., ss. 221-222.
[309] Kahraman,a.g.e., s. 224.

Yunanistan'dan gelen Türk göçmenler yerleştiriliyordu.[310] İnönü Kürt realitesine ilişkin olarak Cumhurbaşkanı Atatürk'e verdiği raporunda şöyle diyordu:

> ....Van,Muş ve Erzincan ovaları, Kürt yayılmasına açıktır. Van ve Erzincan'da acele olarak, Muş ovasına yavaş yavaş, bir de Elazığ ovasında kuvvetli Türk kitleleri meydana getirmek zorundayız.
>
> ....Erincan yakınındaki boş köyler, Dersimin sert ve mütehakkim halkı ile hızla dolmaktadır. Erzincan beyleri, arazileri işlemek için Dersimlileri maraba adı ile kullanmaktadır. Bu, beylerin bir nevi Dersimli himayesine sığınmasıdır.
>
> ....Bu köyler ve meralar, Dersim çapulcu kollarının içeri yayılması için menzil ve yataklık rolü yapmaktadır. Az zamanda Erzincan'ın Kürt merkezi olmasıyla asıl korkunç, Kürdistan'ın meydana gelmesinden ciddi olarak kaygılanmak yerindedir.
>
> ....Kürtlere okullar yapılıp yapılmayacağı, şimdiye kadar bir politika olarak mütalaa edilmiştir. Bu politikayı halk biliyor. Biz bundan hiç yararlanmadığımız halde zararlarını çekiyoruz. Daha Türk köylerindeki okulları yapmamışken ve en nihayet yüzde 10'a varamayan okutmada bir özel siyaseti halkın diline düşürmede hiçbir fayda yoktur. Sonra ilkokulu okutmada çıkarımızın daha yüksek olduğu kanısındayım. Kürtleşmiş ve kolayca Türklüğe dönecek yerleri okutmak, hatta Kürtlere Türkçe öğreterek Türklüğe çekmek için ilkokul ve onun iyi öğretmeni çok etkim araçtır.[311]

Başbakan İsmet İnönü'nü raporunun son bölümünde Doğu ve Güneydoğu illerinin idaresi için Genel İnspektörlük (Genel Müfettişlik) müessesesini öneriyordu. Olağanüstü hal bölge valisi olarak ta adlandırılabilecek inspektörün yetkilerini İnönü şöyle özetliyordu:

> Genel müfettişler bütün muamelatın merkezi ve bütün memurların mukadderatına kati olarak hakim olacaklardır. Birinci genel müfettişlikten başka merkezi Erzurum olacak olan üçüncü genel müfettişlik teşkil olunmalıdır. Bu müfettişlik kapsamına Ağrı, Kars, Artvin, Rize, Trabzon, Gümüşhane, Erzincan ve Erzurum vilayetleri alınmalıdır. Bu teşekkülü derhal kurmak lazımdır. Vilayetler sayısından anlaşılıyor ki Ağrı, birinci genel müfettişlikten üçüncüye nakledilecek ve Artvin vilayeti yeniden teşkil olunacaktır.[312]

---

[310] Kahraman,a.g.e., ss. 245-246.
[311] Saygı Öztürk: "İsmet Paşa'nın Kürt Raporu, 21 Ağustos 1935" **Hürriyet Gazetesi** 7-10 Eylül 1992.
[312] Bayrak, a.g.e., s. 409.

Bu rapordan sonra, 1935 yılında Tunceli yasası yürürlüğe kondu. Bu yasayla dersimdeki uygulamalar yasa maddesi haline getiriliyordu. Yasayla genel valiye meclis, hükümet, yargılama yetkileri veriliyordu. Dersimde aslında isyan yoktu. Hükümetin, Kürtlerin yaşadığı bu bölgeyi kendi otoritesi altına alma isteği vardı.Tunceli yasasında belirlenen hazırlıklar tamamlandıktan sonra bölgede yaşayan Kürt yoğunluğunu dağıtmak için isyan var gibi gösterilerek buraya seferler başlatıldı.[313]

Kahramanın aktardığına göre aynı günlerde Mustafa Kemal Atatürk, henüz bir isyan süreci yokken Dersim konusunda, mecliste yaptığı konuşmada şunları söylüyordu: "İşlerimizin en önemlisi Dersim meselesidir. Bu yarayı bu korkunç çıbanı temizleyip ve kökünden kesmek işi her ne pahasına olursa olsun yapılmalı ve bu hususta en acil kararların alınması için, hükümete tam ve geniş yetkiler verilmelidir."[314] Tunceli'ye ilişkin verilen raporlar ve cumhurbaşkanının beyanı üzerine hükümetin başlattığı operasyonlar, 26 haziran 1937 tarihinde gazetelere şöyle yansıyordu: "Tunceli'de eşkıyalık can çekişiyor. Uçaklarımız eşkıyanın son barınaklarını da bombaladı. Seid Rızanın küçük oğlu yaralı olarak ele geçti. Seid Rıza mağaraya sığındı."[315]

Cumhuriyet gazetesi ertesi gün haberin devamını şöyle veriyordu."Kahraman kıtalarımız dün sabah iki harekata başladı. Kutu dersinde kanlı çatışma oldu. Şakilerden 32 kişi öldürüldü. Mağaralara sığınan eşkıya amansız bir şekilde takip ediliyor."[316] Cumhuriyet gazetesinin sahibi ve başyazarı Yunus Nadi Dersim bölgesinde olanlar için şöyle yazıyordu: "Cumhuriyet hükümetinin iyi düşünceler ve kesin azimle uygulamaya başladığı çelik tedbirler sayesinde senelerden beri adına Dersim denilen mesele tarihin umanına katılmış ve ebediyen ölmüştür. Malum olduğu üzere iki darbe ile direniş kırıldı. Şimdi hükümet programını uygulamaya koyuyor. Her ne olursa hükümetin hareketlerine bir baba şefkati hakimdir." [317]

Olaylar gazetelere böyle yansırken aslında Dersimde isyan yoktu. Sadece hükümetin Kürtlerin yaşadığı bu bölgeyi yönetim altına alma isteği vardı. Nitekim çatışmalar başlamadan çok önce Dersimde bir Kürt tehlikesi olduğu raporlarla belirlenmiş ve önlem alınması istenmişti. Hükümet Dersimi denetim altına alma

[313] Kahraman, a.g.e., ss. 250-251.
[314] Kahraman, a.g.e., s. 251.
[315] **Cumhuriyet gazetesi**, 26 Haziran 1937, aktaran Kahraman, a.g.e., s. 276.
[316] **Cumhuriyet gazetesi,** 27 Haziran 1937, aktaran Kahraman, a.g.e., s. 276.
[317] Yunus Nadi, **Cumhuriyet gazetesi**, 18 Temmuz 1937, s. 1.

isteğini gerçekleştirebilmek için yol, köprü inşaatına başlamış bunu yaparken de bölgeye yatırım yapıyoruz diye bölge halkının desteğini ve güvenini sağlamıştı. Dersimliler bölgeye okul, yol, fabrika yapılacağını düşünerek hükümete destek verdiler. Hükümetin silah bırakma çağrısına da uymuş silahlarını vermişlerdi. Tunceli yasası 1935 yılında yürürlüğe konulduğunda yasaya ilişkin resmi söylemde Dersim bölgesi için yapılan bu hazırlıkların gerçek nedeni anlaşılabiliyordu. Kahramanının aktardığına göre İçişleri bakanı olan Şükrü Kaya mecliste yaptığı konuşmada şöyle diyordu:

> Dersimde 91 aşiret vardır. 1876 dan bugüne kadar çeşitli zamanlarda, Dersim üzerine 11 askeri harekat yapılmıştır. Askeri harekatlar belli bir amacı öngördüğü için, askerler sonra geri çekilmiştir. Askeri harekatı asıl gerektiren hastalık, tahlil ve tedavi edilememiştir. Cumhuriyetin amacı, hastalıkları kökünden tedavi etmek olduğu için, medeni yöntemlerle tedbir düşünüldü. Şimdi burada tartışılacak kanun böyle bir kanundur.[318]

Şükrü Kaya'nın konuşulmasından anlaşıldığı üzerine Cumhuriyetin üniter yapısı üzerinde bir tehlike olarak görülen Kürt kimliğinin, bölgeye idari mekanizmanın girmesiyle kontrol altına alınacağı düşünülmüştür. Bu doğrultuda Dersim isyanında olduğu gibi daha önceki Şeyh Sait, ve Ağrı İsyanlarında ortaya çıkan tablo, Kemalizm'in Anadolu'nun otokton halkları olan Kürtler için isyan süreçlerinin ortaya çıkardığı hazır koşullarda özümseyici politikaları uygulayarak tek kimlikli bir ulus inşa etmek olmuştur. Kemalist ulusçuluk idari alanda aldığı tedbirlerin yanı sıra hukuki alanda aldığı yasal önlemler ile çok etnik yapılı Türkiye Cumhuriyetinde ulus inşasını tek bir kimlik üzerinden Türk kimliği üzerinden yapılandırmıştır. Homojen ve üniter bir devlet ve ulus oluşturma yolunda güç kullanımı ve asimilasyon politikaları hiç beklemeden yürürlüğe konulmuştur.

[318] Kahraman, a.g.e., s. 250.

SONUÇ

Kemalist ulus inşa süreci Osmanlının son dönemleri, İttihat ve Terakki iktidarından başlayarak Cumhuriyet dönemine kadar uzanan bir süreklilik ekseninde gelişmiştir. Ulus inşa süreci devlet seçkinlerinin gerçekleştirdiği, sosyopolitik bir bütünleşme sürecidir. Seçkinler Osmanlıdan kalan son coğrafyada parçalanmanın önüne geçmek için içerde dinamik bir güç oluşturma yoluna gitmişler ve devletin bekaasını sağlama amacıyla halka sosyo-kültürel bir biçim vermişlerdir. Ulus inşa sürecinde farklı tipolojiler vardır. Bunlardan biri de ulusçuluğun ulusları inşa ettiğini savunan modernist görüştür. Modernist ulusçuluğun önemli temsilcileri olan John Breuilly, Eric J. Hobsbawm, Paul R. Brass gibi araştırmacılara göre uluslar ulusçuluğu değil, ulusçuluk ulusları inşa etmekte temel bir öneme sahiptir. Kemalist ulusçuluk ise organik olarak değil, seçkinlerin kendi irade ve çabalarıyla oluşturdukları bir süreç ekseninde gelişmiştir. Ulus inşa sürecinin başarısı yüceltilmiş bir değerler sisteminin ulusla ilişkilendirilmesine bağlıdır. Buna bağlı olarak ulus inşa sürecinde, toplumsal bütünleşme ve aidiyeti sağlayacak, toplumun diğer uluslar karşısında farklılığını ortaya koyacak, biz olgusunu belirleyen bir değerler kümesi yaratılır. Bizi belirleyen en önemli unsur, yansımasını Türk isminde bulur. Türk ismi aynı zamanda toplumun en geniş etnisitesinin adıdır. Türkiye gibi çok etnikli toplumlarda istisnai örneklerin dışında azınlıklar, belli bir ekonomik gelişme seviyesine ulaşamamış yada yönetimde kendilerini kimlikleri ile birlikte ifade etme özgürlüğünden kısıtlı kalmışlarsa, bağlı oldukları ulus devletten ayrılma yada özerklilik talebinde bulunmuşlardır. Seçkinlerin azınlıkların etnik taleplerine karşı ön yargılı olmaları, onları ulus inşa sürecinde bütünlüğü sağlamak amacıyla, özümseyici ve dışlayıcı bazı araçları kullanmalarına sebep olmuştur. Türkiye gibi etnik açıdan farklılıklar gösteren toplumlarda, ulus inşa sürecinde önemli olan tüm toplum üzerinde egemenliği ortak kılacak iktidar yapılarının geliştirilmesidir. Tüm farklılıklara hitap eden, ortak bir kültürde ifadesini bulan siyasi- sosyal yapı, ulus inşa sürecinde merkezi bir öneme sahiptir.

Ulusların inşa süreci içinde bulundukları zaman ve mekana bağlı olarak farklılıklar gösterir. Kemalist ulus inşa süreci de Osmanlı tarihi geçmişinden aldığı mirasla, dönemin koşullarına bağlı olarak gelişmiştir. İlk aşamada Birinci Dünya savaşında emperyalizme karşı verilen mücadele çoğulcu ulus anlayışını zorunlu

kılmıştır. Bu ortamda kimliği belirleyen unsur dindir. Cumhuriyetin kurulmasından sonra başlayan süreçte ise din dışarıda bırakılarak topluma yeni bir kimlik verilmeye çalışılmıştır. Yeni siyasi yapının, çoğunluğu oluşturan Türk etnisitesine yönelik açılımları, tüm farklılıkları kapsayacak ortak bir siyasi- sosyal yapının kurulamaması, içerde etnik ayrımcılığın, çatışmaların doğmasına yol açmıştır. Kemalist ulus inşa süreci bu ortamda faklılıkları özümseme ya da tasfiye yolunda politikalar geliştirmiştir. Kemalizm'in ulus inşası, ümmet toplumundan ulus devlete geçilmesi, bir grup seçkinin yönlendirmeleriyle gerçekleştiğinden, ulus inşa süreci, ulusçuluk tipolojileri içinde modernist olarak adlandırdığımız yaklaşımların sentezinden oluşmaktadır. Ancak bununla birlikte Kemalist ulus inşa sürecinin , siyasi- hukuki boyutuyla uygulamada gerçekleşen etnik boyutu arasında gidip gelen bir süreci de içermesi, onu Anthony D. Smith'in ulusçuluk kategorisinde organik ve teritoryal ulusçuluk anlayışlarının karışımı olduğunu bize göstermektedir. Smith'e göre organik ulus anlayışı temelde soy birliğine dayanan etnik bir bütünlüğü ifade etmektedir. Teritoryal olarak adlandırılan ulus tanımlaması ise etnik farklılıkları göz ardı ederek, vatandaşlığa dayalı bir bütünlüğü ulus olarak alır. Buna göre Kemalizm'in anayasada tanımlanan şekliyle Türklüğü dil, kültür ve ülkü birliği ile ifade etmesi onu batının vatandaşlıkla tanımlanan ulus anlayışına yaklaştırırken, diğer taraftan dil birliğinin insanların özel yaşamında dahi uygulamaya konulması, kültür birliğinin Türk kimliği ekseninde icra ederek, asimilasyon ve etnik yönetim stratejilerinin uygulanması, Kemalizm'in organik yani kimliği, temelde etnisiteye göre tanımlayan ulusçuluk anlayışını bize göstermektedir. Kemalist ulusçuluk modernleşme çabaları bağlamında batılı ulus anlayışını kısmen uygulamaya çalışırken diğer taraftan da etnik bir ulusçuluğu içinde her zaman harmanlamıştır.

Kemalizm'in iki temel ilkesi ulusçuluk ve modernleşmedir. Modernleşmenin gereği, Türk ulusunun bağımsızlığını koruyabilmesi için batının siyasi, sosyal ve ekonomik alanda geliştirdiği ileri hayat standardını yakalamanın zorunlu görülmesinden kaynaklanmıştır. Ulusçuluk ise bu modernleşme sürecini gerçekleştirecek temel araçtır. Kemalist ulus inşa sürecinde, Osmanlıdan devir alınan mirasta Osmanlıcılık, İslamcılık akımlarının devleti kurtarma çabaları yönünde yeterli görülmediği algılanmış, bunun yerine ulusçuluk ve medeniyetçilik fikirleri ikame edilmiştir. Kemalizm'in yaptığı tüm reformlar bu iki önermeye göre şekillenmiştir. Saltanatın kaldırılması, dil reformu, Türk Tarih Kurumunun

oluşturulması, Türk Dil Teorisi, millet meclisi, soyadı kanunu, tekke ve zaviyelerin kapatılması, güzel sanatlara önem verilmesi, medeni kanunun kabulü, ezanın Türkçe okutulması, Latin harflerinin kabulü, şapka inkılabı, kadınlara seçme ve seçilme hakkının tanınması vb. adımlar Kemalizm'in ulusçu ve medeniyetçi esaslarından kaynaklanmıştır.

Kemalizm çağdaşlaşma projesinde ulusal kimliği İslami kültürden arındırmış, bunun yerini dolduracak Türk ulusçuluğu vasıtasıyla, Batı dünyası içinde yerini almaya çalışmıştır. Kemalizm'in medeniyetçi refleksinin ana amacı çağdaş uygarlıklar seviyesine ulaşmaktır. Bu amaçla da tek örnek model olarak Avrupa uygarlığı alınmış, gelişmeyi, ilerlemeyi sağlayacak olan toplumsal-siyasi yapı batıda görülmüştür. Kemalistler için batı uygarlığı bireysel ve kolektif sorunları çözmüş, mevcut olan siyasi yapılar içinde en ileri yaşam standardını yakalamış bir modeldir. Batı toplumlarının kendi iç dinamikleriyle yakaladıkları sürekli bir değişim, gelişim içinde olmaları, buna karşılık doğu toplumlarının dışa kapalı durağan yapıları, Doğuyu kötü kılarken, Batıyı iyi model göstermiştir. Bu doğrultuda toplumun ilerleme gücüne engel olarak görülen doğulu idari sosyal yapısı tasfiye edilmeye çalışılmış bunun yerine batının pozitivist bilim anlayışı ile sosyal ve idari yapısı topluma uyarlanmaya çalışılmıştır. Bu dönüşüm süreci Batıda olduğundan farklı gelişmiş, toplum kendi iç dinamikleriyle değil, bir grup seçkinin toplumu nesneleştirerek ona biçim ve şekil verdiği bir süreçte gelişmiştir. Batı toplumlarında ise aydınlanma felsefesiyle başlayan, organik olarak gelişen bir değişim süreci vardır ve kendini sürekli olarak yenileyen bir güce sahiptir. Kemalistler batının bu ilerleme gücünü Türkiye toplumunda oluşturabilmek için, ilerlemenin önünde engel olarak gördükleri dini, siyasi ve sosyal yapının dışına çıkarma yoluna gitmişlerdir. Osmanlının, yüzyıllardır gelişmesinin önünde engel olarak İslam kimliği görülmüş, laiklik refleksiyle zayıflığa neden olan bu durum ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Laiklik ilkesiyle, toplum İslam'ın baskıcı unsurlarından arındırılarak, ulusal insan oluşturulmaya çalışılmıştır. Ulusal insanın oluşturulması önemlidir. Ferdi ve kolektif alanda oluşturulan yeni kimlik ulus ve ulusçuluk, toplumun bağımsızlığını koruyup, gelişimini sağlayacak temel unsurlar olarak görüldüğünden, bu yeni yapının mevcut koşullarda uygulanması çabaları, dinin sosyo-politik alandan kovulmasıyla sonuçlanmıştır. Yeni siyasi yapı cumhuriyettir ve onu sürekli kılacak temel unsur da laiklik olarak görülmüştür.

Ümmet toplumundan ulus toplumuna geçişte, Kemalistlere toplum mühendisliğinde meşruiyet sağlayan zemin, milli mücadeledeki konumları olmuştur. Bu dönemde laik duruşun tam tersi hanedani ve dinsel bir tutum sergilenmiştir. Bu stratejinin benimsenmesindeki temel neden misak-ı milli sınırları içinde kalan toplumun birleştirici unsurunun İslam kimliği olmasıdır. Milli mücadele dönemi bitip bağımsızlığın kazanılmasından sonra Kemalist süreç sekülerleşme politikalarıyla İslami olguyu ferdi kişilikte sınırlamıştır. Dinin sosyal ve siyasi alandan çekilmesiyle ortaya çıkan boşlukta, baskı ve zorlamaya dayalı olarak siyasal, kültürel reformlar süreci başlamış, toplumun kendine olan özgüvenini sağlamaya dönük yeni baştan ulusal bir kimlik yaratılmıştır. Bu yeni ulusal kimlik Türkiye toplumunun batı ulusları karşısındaki geri kalmışlığına son verecek ve sadakat duygusuyla devletin sürekliliğini sağlayan temel özne olacaktır.

Kemalist ulus inşa süreci sonunda ortaya çıkan tabloda ulus devlet, laiklilik ve etno-seküler Türk insanı vardır. Siyasi Elit ulusun bu yeni kimliğine sahip çıkıp, onu koruması için ulusal kimliğin bileşenleri içine ırkı da almış ve bu doğrultuda Türk Tarih Tezi ve Türk Dil Teorisi çalışmaları yapılmıştır. Türk Tarih Teziyle Türklerin dünya medeniyetlerinin kurucuları olduğu işlenirken, Türk Dil Teorisiyle tüm Dünya dillerinin kökeninin Türkçe olduğu iddia edilmiştir. Bu dönemde Türk ırkının üstünlüğüne yönelik çalışmalar yapılsa da Avrupa'da, Almanya ya da İtalya örneklerinde görüldüğü gibi sistematik bir ırkçılık Türkiye'de var olmamıştır. Bunun sebeplerinden biri Türkiye'nin mirasçısı olan Osmanlı Devletinin resmi politikası olan Osmanlıcılık anlayışının, ulus ya da ırk gibi konulara yabancı kalmasıdır. Sistematik bir ırkçılığın olabilmesi için her şeyden önce bunun felsefi bir geleneğinin olması gerekir. Türk tarihinde ise ırkçılıkla ilgili güçlü bir felsefi bir söylem gelişmemiştir. Ayrıca ırkçılık güçlü bir devlet geleneğini gerekli kılar. Türkiye'de ise cumhuriyetin ilk yıllarında, henüz güçlü bir devlet organizasyonu ve sistemi tam anlamıyla oturmamıştır. Bu sebeplerden dolayı Türkiye'de ırkçılığın gelişimi sınırlı kalmıştır.

Akçam'a göre On dokuzuncu yüzyılda Batıda ortaya çıkan ırkçı çalışmalar sonunda Türkler sarı ırka mensup, ikinci sınıf olarak görülmüştür. Buna karşılık Türkiye'de, Türklerin Dünya medeniyetlerine kaynaklık eden üstün bir ırk olarak, zeki, çalışkan ve kabiliyetli olduğu söylenmiş ve ulusun tekrar kendi özüne dönerek,

çağdaş uygarlıklar seviyesini yakalayabileceği vurgulanmıştır.[319] Türk ırkının üstünlüğüne yönelik göndermeler sadece kurumsal çalışmalarda değil, Atatürk'ün bizzat kendisinin Nutuk, Söylev ve Demeçlerinde de görülür. Kemalist dönemde ırka yönelik tüm söylemler ve çalışmalar, Türk ulusal kimliğinin özellikle 1930'lu yıllardan sonra anayasadaki kültürel ulusçuluk anlayışının yanında etnik bir ulusçuluğu referans aldığını ve bu referansın da Türk etnik kimliği olduğu görülür. Siyasi elidin ırk konusundaki görüşleri ve iskan kanunu, soyadı kanunu, Türk Tarih Tezi gibi yaptırdığı çalışmalar, Türk ulus inşasında ırkın önemli bir yer tuttuğunu gösterir. Bununla birlikte Türk ulus inşası temelde etnik merkezlidir.

Atatürk döneminde kimlik inşa sürecinde, eskinin ümmet toplumunun yerini ulus almış, sadakat duyulan öğe ulus ve ulusçuluk olmuştur. Eskinin, dinsel ve etnik farklılıklarının olduğu gibi kabul edildiği Osmanlıcı anlayış, yerini tek ulusun, tek kimliğin olduğu, toplumun çok sesliliğinin ulusal birlik ve bütünlük için tehlike olarak algılandığı yeni bir sisteme bırakmıştır. Bu sistemde toplumsal farklılıklar birliğin önünde engel olarak görüldüğünden, farklılıklara yönelik özümseyici veya dışlayıcı etnisist politikalar uygulanmıştır. Asimilasyon politikalarıyla Türk olmayan Müslümanların ve gayrimüslimlerin ulusa entegre olmaları sağlanmaya çalışılmıştır. 1934 tarihli İskan Kanununa göre ülkeye göçmen kabulü Türk soylu olma ya da Türk kültürüne bağlı olma şartlarına göre değerlendirilmiştir. Kanun şartlarına bağlı olarak vatandaşlığa kabulü uygun görülen göçmenler, doğuda Ermenilerin boşalttığı Kürt nüfusunun yoğun olarak yaşadığı yerlere yerleştirilmiştir. Buna karşılık Doğuda Kürt isyanları sonucunda sorun çıkartabilecek nitelikte olduğu düşünülen gruplar batı bölgelerine göç ettirilmiştir. Yine iskan kanununa göre Türk kültürüne bağlı olmayanlar Ermeniler, Rumlar, Yahudilerin kendileri için belirlenmiş yerlerde ikamet etmelerine izin verilmiştir. İskan kanununun 13. maddesine göre Türk ırkına mensup olmayanların oturdukları alanda çoğunluğu oluşturmayacak şekilde mahalle ve köylere dağıtılmaları zorunlu kılınmıştır. Kanuna göre anadili Türkçe olmayan vatandaşların askeri, kültürel veya sosyal sebeplerden dolayı yerleri değiştirilebilir. Kemalist ulus inşa sürecinde etnisiteye yönelik bu politikaların temeldeki amacı, kültürel farklılıkları ortadan kaldırıp homojen bir ulusal toplum yaratmaktır. Kemalizm'in toplumsal farklılıkları tek sese indirme çabası, farklılıkların ulusal bütünlüğün önünde engel olarak görülmesinden kaynaklanmıştır. Türk olmayan

[319] Akçam, **Türk Ulusal Kimliği ve Ermeni Sorunu**, s. 51

Müslümanlar ile gayrimüslimlerin Türkleştirilmesine yönelik uygulanan asimilasyon politikaları çok etnikli toplumda Kürt etnisitesi örneğinde görüldüğü gibi karşı ulusçuluk akımlarının gelişmesine neden olmuştur.

Kemalizm'in ulusçuluk anlayışı hukuki alanda etnik bileşen içermemekle birlikte, özellikle 1930'lardan sonra başlayan dönemde etnikliğe doğru kaymıştır. İskan kanunu, Türk Tarih Tezi, Türk Dil Teorisi, Doğu vilayetlerine yönelik şark ıslahat raporları doğrultusunda uygulanan idari tedbirler, milli karakteri etnisist kavrayışa yönelik söylemler vb. olgular, Kemalist ulusçuluğun etnik yüzünü gösteren unsurlardır. Kemalist ulus inşa süreci ulusu etnisist kavrayışıyla, vatandaşlık haklarının kullanımını milliyet bazında icra etmiştir. Türk kabul edilenler ise Türkçe'yi anadili olarak kabul eden, Türk kültürünü benimsemiş ve Cumhuriyet ülküsüne bağlı olan kişilerdir. Eğer bireyler bu kriterlere uymuyorlarsa ya vatan haini ilan edilirler ya da etnik yönetim stratejileriyle Türklüğe asimile edilirler.

Türk ulusal kimliğinin evrim sürecinde sonuçta ortaya çıkan tabloda, bir kişinin Türk olarak kabul görebilmesi için Türkçe konuşması, Türk kültürüne bağlı olması, Cumhuriyetçi ülküyü benimsemesi ve Türk soylu olması gerekir. Türk soylu olmayanlar ise Türklüğün diğer şartlarını kabul ettikleri takdirde Türk olarak kabul edilirler. Ancak bunlar sadece resmi alanda değil, günlük yaşamlarında da Türkçe konuşmalı ve Türk kültürünü benimsemiş olmalıdırlar. Böylece Türk etnisitesi dışında kalan etnik unsurlar Türk soyundan gelmeseler dahi ulusun etnisist kavrayışıyla Türk olarak kabul edilirler. Türk ulusu Türk etnisitesi bağlamında ele alınırken Anadolu'nun en eski halklarının Türkler olduğunu ileri süren tezler hazırlanmış ve buna ilişkin olarak bilimsel çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar diğer taraftan asimilasyon politikalarıyla desteklenerek, tüm Anadolu'yu kapsayan bir Türk kimliği oluşturulmaya çalışılmıştır. Türk ulusal kimliğinin Türk etnisitesi ekseninde tanımlanması, dil, kültür ve ülkü birliği açısından farklılık gösteren vatandaşları Türklük kavramının dışında bırakmıştır.

Kemalist ulusçuluk siyasi ve etnik unsurları içinde harmanlayan iki farklı yüzüyle, ulus inşasını Türk etnisitesi temelinde şekillendirmiştir. Aydınların, Ulus devleti ve ulusçuluğu, devletin bekaasını sağlama yönünde asli unsur olarak görmeleri, etnisiteye yönelik etnik yönetim stratejilerini uygulamaya koymalarına sebep olmuştur.

Kemalist ulusçuluk son olarak bir grup seçkinin başlatmış olduğu, batı dünyası karşısında duyulan aşağılık kompleksinin yenilmesi ve medeniyete giden yolda gelişimin sağlanabilmesine dönük bir eylemdir. Bu doğrultuda Pan-Türkist eğilimler reddedilmiş, dış Türklerle olan ilişkiler soydaşlık bazında ele alınmıştır. Kemalist ulusçuluk içe dönük karakteriyle, ulusal sınırlar ile kendini sınırlamış, dış dünyaya karşı kendi ayakları üzerinde durabilen, medeniyetçi bir duruş sergilemeye çalışmıştır. Bu kavrayışa bağlı olarak ilk önce geri kalmışlığın nedeni olarak görülen dine karşı laiklilik ilkesi kabul edilmiş, ulus ve ulusçuluk olguları da laiklik ilkesine göre şekillenmiştir. Yeni ulusta birey artık Dünyayı pozivitist ilkelere bağlı olarak açıklayacaktır. Yeni ulusal insan bu şekilde gelişirken ulusçuluk anlayışı ise eskinin dine ve ümmete bağlılığının yerini devlete ve ulusa bağlılık almıştır. Ulusçuluk ise bireylerden daha önemlidir. Çünkü o, devletin devamlılığını bağımsızlığı sağlayan temel araçtır.

YARARLANILAN YAYINLAR

AHMAD, Feroz, İttihat ve Terakki, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2004.

AKÇAM, Taner, Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce, Cilt. 4, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.

AKÇAM, Taner, Türk Ulusal Kimliği ve Ermeni Sorunu, İstanbul: İletişim Yayınları, 1995.

AKMAN, Ayhan, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt. 4, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.

AKŞİN Sina, Jön Türkler ve İttihat ve Terakki, Ankara: İmge Kitapevi, 2006.

AKÇURA, Yusuf, Türkçülüğün Tarihi, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2001.

AKÇURA, Yusuf, Üç Tarz-ı Siyaset, Ankara: Lotus Yayınları, 2005.

AKTAR, Ayhan, Türk Milliyetçiliği Gayri Müslimler ve Ekonomik Dönüşüm, İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.

ALEMDAROĞLU, Ayça, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt. 4, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.

ANDERSON, Benedict, Hayali Cemaatler, Çev: İskender Savaşır, İstanbul: Metis Yayınları, 2004.

ANDREWS, Peter Alford, Türkiye'de Etnik Gruplar, İstanbul: Ant Yayınları, 1992.

ARAİ, Masami, Jön Türk dönemi Türk Milliyetçiliği, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.

ARSLAN, Emre, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt. 4, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-II- III. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Araştırma Merkezi, 1989.

Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991.

AYDIN, Suavi, Modernleşme ve Milliyetçilik, Ankara: Gündoğan Yayınları, 1993.

BALÇIK, M. Berk, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt. 4, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.

BALİ, Rıfat, N., Bir Türkleştirme Serüveni (1923–1945) İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.

BAYRAK, Mehmet, Açık-Gizli/ Resmi-Gayrı Resmi Kürdoloji Belgeleri, Ankara: Özge Yayınları, 1994.

BAYRAK, Mehmet, Kürtler ve Ulusal Demokratik Mücadeleleri Üstüne Gizli Belgeler-Araştırmalar-Notlar, Ankara: Özge Yayınları, 1993.
BULUT, Faik, Dersim Raporları, İstanbul: Ayhan Matbaası, 2005.
BİNGÖL, Yılmaz, AÜSBF Dergisi, Cilt. 59, No: 1, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2004.
BRUİNESSEN, Martin Van, Ağa, Şeyh, Devlet, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
BRUİNESSEN, Martin Van, Kürdistan Üzerine Yazılar, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.
Birinci Türk Tarih Kongresi Konferanslar, Müzakere Zabıtları, Anakra:1933.
COPEAUX, Etienne, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt. 4, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
ÇAĞAPTAY, Soner, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
ÇELİK, Nur Betül, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt. 2, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
ÇETİNKAYA, Y. Doğan, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce ,Cilt. 4, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
ERDEN, Seçil, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt. 3: İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.
ERSANLI BEHAR, Büşra, Türkiye Günlüğü, Sayı: 50, 1998.
ERSANLI, Büşra, İktidar ve Tarih, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
ERSANLI, Büşra, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt: 4, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
GELLNER, Ernest, Milliyetçiliğe Bakmak, Çevrinler, Simten Coşar, Saltuk Özertürk, Nalan Soyarık, İstanbul: İletişim Yayınları, 1998.
GÖÇEK, Fatma Müge, Modern Türkiye'de Siyasal düşünce, Cilt. 4, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
GÖKALP, Ziya, Türkleşmek, İslamlaşmak Muasırlaşmak, İstanbul: Bordo Siyah Klasik Yayınları, 2006.
GÖKTÜRK, Eren Deniz, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt. 4, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
HOBS BAWM, ERİC J., 1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik, Çev: Osman Akınhay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları. 1995.

İttihat ve Terakkinin Son Yılları, 1916 Kongre Zabıtları, İstanbul: Nehir Yayınları, 1992.
İskan Kanunu, Resmi Gazete, 10 Haziran 1934.
İskan Kanunu Muvakkat Encümen Raporu, 27 Mayıs 1934, TBMM Zabıt Cerdidesi, Sıra sayısı: 189, C. 23.
KAHRAMAN, Hasan Bülent, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt. 3, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.
KAHRAMAN, Ahmet, Kürt İsyanları, İstanbul: Ayhan Matbaası, 2003.
KAPLAN, İsmail, Türkiye'de Milli Eğitim İdeolojisi, İstanbul: İletişim Yayınları, 1999.
KEDOURİE, Elie, Avrupa'da Milliyetçilik, Çev: M. Haluk Timurtaş, Ankara: Devlet Kitapları, 1971.
KISSER, Hans Lukas, Iskalamış Barış, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.
KİLİ, Suna, Atatürk Devrimi, İstanbul Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006.
KOCATÜRK, Utkan, Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri Ankara: Turhan Kitapevi, 1984.
KÖKER, Levent, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt.2, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
KÖKER, Levent, Modernleşme Kemalizm ve Demokrasi, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.
MARDİN, Şerif, Jön Türklerin Siyasi Fikirleri, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.
MAZHAR, Yusuf, Cumhuriyet Gazetesi, 18 Ağustos 1930.
NADİ, Yunus, Cumhuriyet Gazetesi, 13 Temmuz 1930.
NADİ, Yunus, Cumhuriyet gazetesi, 18 Temmuz 1937.
ORAN, Baskın, Az Gelişmiş Ülke Milliyetçiliği ve Kara Afrika Modeli, Ankara: A.Ü.S.B.F. Yayınları, 1977.
ÖNEN, Nizam, İki Turan, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.
ÖZKIRIMLI, Umut, Milliyetçilik Kuramları, İstanbul : Sarmal Yayınevi, 1999.
ÖZTÜRK, Saygı, Hürriyet Gazetesi, 1992.
PARLA Taha, Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları, Atatürk'ün Nutku, İstanbul: İletişim Yayınları, 1994.
PARLA, Taha Kemalist Tek Parti İdeolojisi ve CHP'nin Altı Oku, İstanbul: İletişim Yayınları, 1995.

SMİTH, Anthony D., Türkiye Günlüğü, Sayı: 50, Ankara: Cedit Yayınları, 1998.
SMİTH, Anthony D., Milli Kimlik, Çev: Bahadır Sina Şenel, İstanbul: İletişim Yayınları, 1999.
SMİTH, Anthony D., Ulusların Etnik Kökeni, Çev: Soner Bayramoğlu, Hülya Kendir, Ankara: Dost Kitapevi Yayınları, 2002.
Soyadı Nizamnamesi, Resmi Gazete, 1934, No: 2805.
ŞİMŞİR, Bilal, İngiliz Belgeleri ile Türkiye'de Kürt sorunu, Ankara: 1995.
TUNÇAY, Mete, Türkiye Cumhuriyetinde Tek Parti Yönetiminin Kurulması, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2005.
TUNÇAY, Mete, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt. 2, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
TURAN, Şerafettin, Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar Düşünürler, Kitaplar, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1982.
ÜSTEL, Füsun, "Makbul Vatandaşın Peşinde" II. Meşrutiyetten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.
ÜSTEL, Füsun, İmparatorluktan Ulus Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları 1912-1931, İletişim Yayınları, 1992.
YALÇIN, Hüseyin Cahit, Siyasal Anılar, Türkiye iş Bankası Kültür Yayınları, 1976.
YILDIZ, Ahmet, Türk Ulusal kimliğinin Etno Seküler Sınırları, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
YEĞEN, Mesut, Devlet Söyleminde Kürt Sorunu, İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.
YÖRÜK, Zafer, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt. 4, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
YÜCEL, Hasan Ali, Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçler, Ankara: T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993.
ZÜRCHER, Eric. Jan, Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
ZÜRCHER, Eric Jan, İmparatorluktan Cumhuriyete Türkiye'de Etnik Çatışma, İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.

ÖZGEÇMİŞ

1976 yılında İzmit'te doğan Dilek Yalçın; ilk, orta ve lise öğrenimini burada tamamladıktan sonra, 2001 yılında Dumlupınar Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümünden mezun oldu.